

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Diplomová práce

Veronika Stašová

**Básník a Bůh: náboženská poválečná poezie
ve Španělsku**

Poet and God: the religious post-war poetry in Spain

Poděkování

Děkuji vedoucímu doc. Juanu Sánchezovi za jeho ochotu a laskavost při pomoci na této práci a také za otevření očí a srdce pro vnímání fascinujícího světa literatury.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 31. července 2020

Veronika Stašová

Abstrakt

Práce studuje náboženské motivy v poezii Dámasa Alonsa a Josého Maríi Valverdeho, publikujících své nejslavnější básnické sbírky ve čtyřicátých letech 20. století. Nejprve uvádí letmé nahlédnutí do literárního kontextu a přibližuje panorama španělské poezie po občanské válce se zaměřením na poezii náboženskou. Největší pozornost je věnována rozboru konkrétních náboženských motivů v díle obou básníků a srovnání jejich pohledů. Práce se soustředí především na motiv Boha (jakými způsoby a z jakých perspektiv o něm básníci pojednávají), na postavu člověka a na jejich vzájemný vztah. Také se zabývá tématem víry (a pochybností) a pojetím života a smrti. Dále se rozbor snaží ukázat dva jednotící prvky spojující oba básníky a prolínající se napříč motivy: tendenci k dialogičnosti a myšlenkovou provázanost s Biblií.

Klíčová slova

Bůh, víra, náboženství, poezie, Dámaso Alonso, José María Valverde

Abstract

The thesis analyses religious themes in the poetry of Dámaso Alonso and José María Valverde, who published their most famous collections of poems in the 1940s. First, it shortly presents the literary context and tradition of religious poetry in Spain in the years following the Civil War. The main part analyses religious motifs in the works of the two poets and compares their perspectives. The thesis focuses, in particular, on the theme of God (and his various aspects in the poems) and man and on their mutual relationship. It also explores the faith (and doubts) and the perspectives of life and death. The analysis aims at revealing two tendencies common for both authors: the inclination towards dialogism and thoughts associated with the Bible.

Keywords

God, faith, religion, poetry, Dámaso Alonso, José María Valverde

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Literární kontext.....	7
2.1 Náboženská poezie.....	7
2.2 Tradice náboženské poezie ve Španělsku.....	8
3. Básník a Bůh: rozbor náboženských motivů.....	14
3.1 Víra (a pochybnost).....	14
3.2 Bůh.....	21
3.2.1 Vstup do tajemství.....	25
3.2.2 Slovo se stalo tělem: Boží lidství.....	27
3.2.3 Neustále překvapující.....	38
3.2.4 Projevy Boží přítomnosti.....	42
3.2.5 „Bouřlivě tě miluji“.....	54
3.3 Člověk.....	61
3.3.1 Člověk v prachu země.....	62
3.3.2 Lidská důstojnost.....	72
3.4 Otázka života a smrti.....	79
4. Dialogická forma.....	90
5. Závěr.....	92
Bibliografie.....	94
Resumé.....	99
Resumen.....	101
Příloha: povídka Boží smích.....	103

1. Úvod

Španělská náboženská poezie po občanské válce je hojná a rozmanitá a zasloužila by si více pozornosti, protože by poskytla dostatek zajímavého materiálu na rozsáhlou studii. Tato diplomová práce se zaměřuje na pouhý střípek: byli vybráni Dámaso Alonso a José María Valverde. Alonso, člen generace 27, je známý pro své literární studie a teoretické práce, jeho poezie však zůstává spíše v pozadí; Valverde se skrývá ve stínu známějších jmen a zatím čeká na objevení širšího čtenářského publika. Zvláště české prostředí se může s oběma básníky prostřednictvím této práce blíže seznámit. Přestože nejsou řazeni do téže literární generace, spojují je určité paralely: jejich sbírky vycházely ve stejné době (ty nejdůležitější zejména ve 40.–50. letech, oba autoři ale publikovali až do 80. let) a jsou v nich patrné náboženské motivy, především lze sledovat vyrovnávání se s otázkou Boha.

Tato práce je založena na analýze a interpretaci básní a cílem je prozkoumat téma Boha v průřezu Alonsovou a Valverdeho básnickou tvorbou. Kromě rozboru náboženských motivů si budeme všimnout tří tendencí, týkajících se obou básníků a vinoucích se jejich dílem:

1. že poezie obou autorů často přebírá dialogickou formu, která ale může mít mnoho různých podob,
2. že jejich básně pojednávají o náboženských motivech v souladu s Biblií, ať už se jedná o explicitní citace, aluze, nebo implicitní (a nezáměrné) podobnosti,
3. a zároveň že básně obou autorů reagují na ustálené, tradiční představy a poukazují na hledání nové, autentičtější Boží tváře.

Pro tyto účely není nutné práci zbytečně přetěžovat historicko-politickým úvodem a spíše považujeme za vhodné nastínit tehdejší literární situaci ve Španělsku, a to s důrazem na náboženskou poezii. Stěžejní část práce bude spočívat v rozboru básnických textů Alonsa a Valverdeho: nejprve se bude zabývat obecně vírou (a pochybnostmi), další kapitola se bude věnovat motivu Boha a všem perspektivám a aspektům, které lze z jejich poezie v této souvislosti vyčíst. Poté se naváže postavou člověka a vztahem mezi ním a Bohem. Dále se bude analyzovat tematický okruh smrti (a otázka věčnosti). Nakonec se provede srovnání náhledů obou básníků na daná témata.

2. Literární kontext

2.1 Náboženská poezie

Poezie je s náboženstvím a jeho projevy a rituály spjata už od pradávna, jako by především ona dokázala postihnout a vyjádřit jeho nejvnitřnější potřeby. Poezie se pro mnohé stává prostorem, v němž mohou vyplout na povrch hluboké a niterné problémy: je otázkou, hledáním. A právě tak jím je náboženství. Proto i později, když se zdá, že se jejich cesty rozcházejí, kdesi uvnitř (možná pro jejich kontakt s tajemstvím a nevysvětlitelnými stránkami existence) lze dosud nalézt úzký vztah. Někteří básníci přirozeně spojují poezii a náboženskou zkušenost, nebo dokonce podotýkají, že jsou to dvě různé cesty téhož. Gustavo Adolfo Bécquer v *Literárních listech jedné ženě* (*Cartas literarias a una mujer*) mnohokrát spojuje tři prolínající se prvky: poezii, lásku a náboženství. Proto například tvrdí: „Náboženství je láska, a protože je láska, je poezie.“¹ Také mexický spisovatel Octavio Paz vnímá jejich propojení: „Soudím, že poezie a náboženství vyvěrají z téhož pramene.“² Kromě společného zdroje poukazuje i na podobnost zkušenosti: „Básnická zkušenost, stejně jako zkušenost náboženská, je smrtelný skok: proměna podstaty, která je také návratem k naší podstatě původní.“³

Dámaso Alonso v eseji „Hledání Boha“ (*En busca de Dios*) dovádí spojení náboženství a poezie téměř do krajnosti vyzývacím tvrzením, že „každá poezie je náboženská“;⁴ nechce tím však říci, že by každá poezie nutně musela mít náboženský obsah. Vnímá hledání Boha za nejrůznějšími (byť sebevzdálenějšími) cestami a literárními směry:

Skrze krásu ženy směřuje k Bohu [...] zářivá renesance. A Boha hledá ve složitosti, v údivu nebo v nikdy neuspokojené dokonalosti spletené baroko. A romantik [...] v proklínání nebo smíchu, se zmučenou duší, jde za Bohem také. A koho jiného než Jeho hledal tak slepý a zmatený současný surrealismus, když se nořil do hlubin naší osobnosti?⁵

1 BÉCQUER, Gustavo Adolfo. *Cartas literarias a una mujer*. In *Rimas*. Madrid: Castalia, 1991, s. 238. („La religión es amor y, porque es amor, es poesía.“) Překlad autorky práce, zde a u všech dalších citací primární a sekundární literatury, pokud není uveden jejich překladatel.

2 PAZ, Octavio. *Luk a lyra*. Praha: Odeon, 1992, s. 101. Překlad: Vladimír Mikeš.

3 Tamtéž, s. 118.

4 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Madrid: Gredos, 1988, s. 375. („Toda poesía es religiosa.“)

5 Tamtéž, s. 376. („A través de la belleza de la mujer va a Dios [...] el luminoso Renacimiento. Y a Dios busca en la complicación, en la maravilla o en la perfección nunca saciada el complicado barroquismo. Y el romántico, [...] entre imprecaciones o entre risas, con el alma torturada, a la zaga de Dios va también. Pero ¿a quién, sino a Él, buscaba, tan ciego, tan turbio, el surrealismo contemporáneo, al bucear otra vez en los subterráneos de nuestra personalidad?“)

Nezáleží na formě nebo jménu, na konkrétním vyznání: Bůh jako nejvyšší moc, jako absolutno, může být hledán skrze krásu, lásku, skrze vnitřní boje nebo odmítání, skrze touhu po poznání. Dámaso Alonso podotýká, že poezie (náboženská samotnou svou podstatou) se pouze někdy dotkne přímo náboženského tématu. Alonso si je vědom toho, že se proti jeho odvážným výrokům zvedla vlna odporu, stojí si však za svým názorem, který je podle jeho slov „základní podstata mého básnického myšlení“.⁶

Leopoldo de Luis s Dámasem souhlasí. Bez ohledu na obsah a téma, poezie sama o sobě se čímsi pojí s posvátnem, je přesahující, univerzální. Poezie a náboženství podle Luise sdílejí touhu, neklid, hledání. Autor však upozorňuje na následující rozlišení: „Náboženský cit nebo zbožnost jsou touhou po transcendenci. Náboženství je norma, ritus, dogma.“⁷ Neztotožňuje systém dogmat a přesvědčení s vírou, postojem, citem.

V této práci se „náboženská poezie“ chápe v užším slova smyslu, tedy jako poezie s náboženskou tematikou. Není to jednoznačný pojem, skrývá v sobě škálu významů a bezpočet projevů. María Rollán poukazuje na rozmanitost obsaženou v jediném termínu; může zahrnovat mystickou kontemplaci, zbožnost i rebelii.⁸ A tak pod jedním jménem vedle sebe spočívá vyjádření lásky, prosba, pochybnost, chvála a úžas, výčitky, protest, dokonce rouhání. Tyto a další projevy vůči Bohu nalezneme také v biblické poezii (v žalmech).

2.2 Tradice náboženské poezie ve Španělsku⁹

Přesuneme-li se do konkrétnější roviny, můžeme se pokusit alespoň letmo nastínit tradici španělské religiózní poezie. Ta je ve Španělsku na rozdíl od jiných národních literatur silně přítomná nejen na počátku, ale prolíná se literárními dějinami až do moderní doby. Zde si přiblížíme pouze bezprostřední vlivy: literární prostředí, z něhož vycházejí Dámaso Alonso a José María Valverde. Tón a zaměření jejich básní s náboženskými prvky totiž nejsou zcela ojedinělé. Na přelomu století se do Španělska dostává silný myšlenkový vliv Friedricha Nietzscheho,¹⁰ náboženská poezie se proměňuje, musí se vyrovnat se „světem bez boha“; chápání víry a Boha se problematizuje. Tuto změnu nejlépe představuje Miguel de Unamuno,

6 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 375. („la raíz esencial de mi pensamiento poético“.)

7 LUIS, Leopoldo de (ed.). *Poesía religiosa. Antología*. Madrid: Alfaguara, 1969, s. 8. („El sentido religioso o religiosidad, es ansia trascendente. La religión es norma, rito, dogma.“)

8 ROLLÁN ROLLÁN, María del Sagrario. „Cristo en la poesía española del siglo XX“. *Actas del Primer Coloquio Latinoamericano de Literatura y Teología (ALALITE)*, Río de Janeiro, abril 2007, s. 11.

9 Pro nastínění literárního panoramatu té doby, zejména 40. let, čerpáno z: FORBELSKÝ, Josef a Juan A. SÁNCHEZ FERNÁNDEZ. *Španělská literatura 1898–2015*. Praha: Karolinum, 2017.

10 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999, s. 21.

jehož tradici více či méně následují oba probíraní básníci, a proto se pozastavíme u několika jeho myšlenek spojených s náboženstvím.

Unamuno se v otázce náboženství ostře brání škatulkování a uzavření do systému dogmat a vyznává: „Mé náboženství je hledat pravdu v životě a život v pravdě, ačkoli vím, že ji nenajdu, dokud budu živ; mé náboženství je neustále a neúnavně bojovat s tajemstvím; mé náboženství je bojovat s Bohem [...].“¹¹ Prvek zápasu se objevuje na mnoha místech v jeho esejích i poezii a důležitým rysem je nedosažitelnost cíle, před níž se však nezastaví: bez ohledu na možnost nebo nemožnost vítězství, nikdy se nevzdá.¹² Autor vyjadřuje myšlení blízké mystice, když klade důraz na cit, na vnímání srdcem, protože rozum nestačí. Unamuno si uvědomuje, že žádný důkaz neosvětlí Boží existenci jasným způsobem, a tak se v něm sváří víra s pochybnostmi, přesto však neustále hledá:

Nikdo mě nedokázal racionálně přesvědčit o Boží existenci, ale ani o jeho neexistenci; zdůvodňování ateistů mi připadají ještě povrchnější a malichernější než těch, kteří jim protiřekají. A věřím-li v Boha, nebo alespoň věřím-li, že věřím v Boha, je to především proto, že chci, aby Bůh existoval, a také proto, že se mi cestou srdce zjevuje v Evangelii a skrze Krista a dějiny. Je to záležitost srdce.¹³

V témž eseji mluví Unamuno výslovně i o své poezii, zejména o básních žalmového typu, které mu mnohdy sloužily k vykřičení bolesti. Tvrdí, že tyto básně odhalují jeho náboženství, jeho víru, ne však rozumově a logicky, nýbrž tím, co se skrývá za slovy, citem, který verše rozechvívá.¹⁴ Těmito a dalšími myšlenkami je prodchnuta celá (nejen básnická) Unamunova tvorba a mnohé z nich později sdílejí autoři náboženské poezie po občanské válce.

Ve 40. letech obecně dochází k rozmachu nábožensky zaměřené poezie. Tato tendence navazuje na polidšťování poezie od 30. let (oproti předchozí „odlidštěné“ čisté poezii) a zároveň do literárního prostředí nově vnáší religiozní tematiku¹⁵. José María Valverde

11 UNAMUNO, Miguel de. *La agonía del cristianismo, Mi religión y otros ensayos*. Madrid: Editorial Plenitud, 1967, s. 206. („Mi religión es buscar la verdad en la vida y la vida en la verdad, aun a sabiendas de que no he de encontrarla mientras viva; mi religión es luchar incesantemente e incansablemente con el misterio; mi religión es luchar con Dios [...].“)

12 Tamtéž.

13 Tamtéž, s. 207. („Nadie ha logrado convencerme racionalmente de la existencia de Dios, pero tampoco de su no existencia; los razonamientos de los ateos me parecen de una superficialidad y futilidad mayores aún que los de sus contradictores. Y si creo en Dios, o, por lo menos, creo creer en Él, es, ante todo, porque quiero que Dios exista, y después, porque se me revela, por vía cordial, en el Evangelio y a través de Cristo y de la Historia. Es cosa de corazón.“)

14 Tamtéž, s. 209.

15 Guillermo Carnero podotýká, že generace autorů publikující po občanské válce „nepolidšťuje španělskou poezii, nýbrž ji pokřesťanstvíje“ a právě to je odlišuje od předchozí generace. Viz CARNERO, Guillermo. *Las armas abisinias. Ensayos sobre literatura y arte del siglo XX*. Barcelona: Anthropos, 1989, s. 249. („no rehumanizan la poesía española sino que la recristianizan“.)

zaznamenává, že v tomto ohledu byla ve španělské poezii „nutná a plodná přestávka“,¹⁶ usuzuje však, že poté nastala přirozená potřeba se k Bohu (i v literatuře) navrátit. Olivio Jiménez k onomu polidštění a tematické otevřenosti podotýká, že se do veršů vešlo „vše lidské od hladu po Bohu až po fyzický hlad“.¹⁷ Vypuknutí občanské války a poválečná léta pochopitelně oživují náboženský cit:¹⁸ lze sledovat tendenci, že v krajních situacích lidé buď hledají u Boha útočiště, nebo ho naopak obviňují a odvrací se od něj. Je však třeba upozornit na to, že poezie s religiózními prvky tehdy nemusela značit osobní vyrovnávání se s vírou nebo vnitřní náhled na Boha; náboženské formulace a symboly mohly také sloužit jako formální prostředek k vyjádření politického nebo sociálního tématu.¹⁹ Jak konstatuje Jaime Gil de Biedma, diktatura způsobila, že „zbožnost [...] byla na trhu konvenčních hodnot naší země po dlouhou dobu pouhým znakem politické a společenské úctyhodnosti“.²⁰ Zde necháme stranou politické funkce a pokusíme se dotknout poezie, která se zabývá Bohem a jinými náboženskými motivy.

V poválečném období ve Španělsku se poezie štěpí na několik nesourodých proudů, lišících se tématy, způsobem náhledu i formou zpracování. Někteří literární vědci tyto proudy charakterizují podle časopisů, kolem nichž se tehdy spisovatelé shromažďovali, jiní volí název „generace“ (generace 36), jiní vytvářejí vlastní pojmenování a rozlišení. Jeden proud náboženské poezie představují autoři, kteří publikují především v časopisech *Escorial* (1940) a *Garcilaso* (1943): např. Luis Rosales, Luis Felipe Vivanco, Leopoldo Panero a Dionisio Ridruejo. Oproti generaci 27 zapojují do své poezie náboženské motivy, vrací se k tradičním hodnotám (manželství, rodinný život) a volí si klasické formy. Důležitým znakem je snaha o „klasicky ukázněné, rytířsky urozené, citově uměřené a ryzí“²¹ umění. Víra se zde projevuje

16 VALVERDE, José María. „Horizonte hispánico de la poesía“. *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 1 (1948), s. 131. („una pausa necesaria y fecunda“.)

17 OLIVIO JIMÉNEZ, José. „Medio Siglo de Poesía Española: 1917–1967“. *Hispania*, Vol. 50, No. 4, Fiftieth Anniversary Number (Dec., 1967), s. 940. („todo lo humano desde el hambre de Dios hasta el hambre físico“.)

18 PÉREZ-RIOJA, José Antonio. *Diccionario de personajes y escenarios de la literatura española*. Barcelona: Península, 1997, s. 87.

19 Na existenci, povahu a rozmanitost náboženských prvků v tehdejší poezii mohla mít vliv nejen skutečnost válečného konfliktu, ale také otázka postavení katolické církve ve Frankově režimu. Téma by si zasloužilo studii, na kterou v této práci není místo.

20 GIL DE BIEDMA, Jaime. *Cántico: El mundo y la poesía de Jorge Guillén*. Barcelona: Seix Barral, 1960, s. 118. („la religiosidad [...] en el mercado de los valores convencionales de nuestro país no fue durante largo tiempo otra cosa que un mero signo de respetabilidad política y social“.)

21 FORBELSKÝ, Josef a Juan A. SÁNCHEZ FERNÁNDEZ. Cit d., s. 321.

jako duchovní zakotvení, mnohdy přináší harmonii a poklid a ukazuje cestu k Bohu skrze chválu a díkůvzdání.²²

Charakter doby ale vyžadoval i poezii, která by dala prostor vážným tónům a těžké skutečnosti poválečného života, a tak vzniká časopis *Espadaña* (1944), spojený především se jmény Eugenio de Nora a Victoriano Crémer. Poválečné období v lidech mohlo vyvolávat hodně pochybností a otázek ve víře a utvářet tím povahu existenciálního proudu poezie, který navazuje na unamunovskou linii. Autoři se klonili k nesvazujícímu volnému verši, kladli důraz na to, „co cítí a prožívá konkrétní člověk“²³ a svými básněmi zachycovali niterné tázání se po nepochopitelných tajemstvích existence, úzkostný boj lidského života a sváření víry s pochybnostmi. Tento průlom vyvolal Dámaso Alonso svou sbírkou *Synové hněvu* (*Hijos de la ira*, 1944) a on i José María Valverde bývají řazeni právě do existenciální skupiny. Také u některých autorů výše popsaného proudu se poezie přelévá z pokojné podoby opěvující krásu všedního života do podoby existenciálněji laděné a i oni vydávají sbírky, jejichž verše pojednávají o vnitřních zápasech a zobrazují bolestivou stránku života.

Básníkem, jehož ve výčtu nábožensky orientované poezie nelze opomenout, který se však vymyká jednoznačnému zařazení, je Blas de Otero. Nesnadná zařaditelnost spočívá v tom, že jeho básnickou dráhu tvoří několik rozdílných fází. První etapa, zastoupena sbírkou *Duchovní zpěv* (*Cántico espiritual*), bývá popisována jako duchovní a vyznačuje se nekomplikovanou vírou a pozitivním vztahem k Bohu. Své prvotní verše však Blas de Otero zavrhl a celou tuto etapu odmítl. Ve druhé (existenciální) fázi v první polovině 50. let se duchovní rozměr nevytrácí, ale proměňuje se a nabývá podoby konfliktní religiozity.²⁴ Zejména sbírky *Anděl hrozivě lidský* (*Ángel fieramente humano*) a *Vyburcované svědomí* (*Redoble de conciencia*) představují čtenářům niterný boj s Bohem, naléhavé volání bez odezvy, obviňování, trýzeň, samotu. Těmito dvěma obdobími se Otero přibližuje Alonsovi a Valverdemu, poté se však ubírá jinou cestou: ve třetí fázi totiž zvolna mizí náboženská tematika, aby uvolnila prostor pro sociální poezii.

Dámaso Alonso pro vykreslení básnické situace v poválečném Španělsku ustanovuje pojmy *poesía arraigada* (poezie zakořeněná v tradici) a *poesía desarraigada* (vykořeněná).²⁵ Zásadní rozdíl tkví v protikladu souladu a rozervanosti. Ta první, harmonická, vyrovnaná

22 MARTÍNEZ PERERA, Miguel Ángel. *Motivos religiosos en la poesía existencial española de posguerra (1939–1952)*. Las Palmas, 2008. Tesis doctoral. Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, Departamento de filología española, clásica y árabe. Tesis bajo la dirección del Dr. D. Juan Jesús Páez Martín, s. 453.

23 FORBELSKÝ, Josef a Juan A. SÁNCHEZ FERNÁNDEZ. Cit d., s. 321.

24 Tamtéž, s. 343.

25 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 345–349.

a ukotvená, vyjadřuje víru jako přesvědčení a vládne v ní radost a důvěra. Zdaleka se nemusí jednat pouze o náboženství a víru v Boha, jde o jakési základní zakořenění, životní postoj důvěry. Podle Alonsa tam patří například Jorge Guillén, Leopoldo Panero nebo José María Valverde. Posledního jmenovaného řadí do této zakořeněné, harmonické poezie na rozdíl od většiny pozdějších literárních kritiků, kteří jej zahrnují spíše do existenciálního proudu: činí tak totiž spíše na základě jeho raného díla. Opačný pól, ke kterému se sám přiřazuje, líčí Dámaso následovně: „Pro nás ostatní je svět chaosem a úzkostí, a poezie zběsilým hledáním řádu a ukotvení. Ano, my ostatní jsme velmi vzdáleni vši harmonii a klidu.“²⁶ Autoři (kromě něj také například Juan de Lecea a Blas de Otero) silně vnímají nespravedlnost a nenávisť ve světě, nerozumí jim, a také se vypořádávají s vnitřními otázkami a běsy (týkajícími se existence, života a smrti, víry, Boha).

Později se objevují nová dělení náboženské poezie. Leopoldo de Luis rozlišuje dva okruhy: jeden odpovídající vnitřnímu citu a druhý, který zpracovává vnější náboženské projevy a rituály.²⁷ Guillermo Carnero navazuje na Dámasa Alonsa a v rámci náboženské poezie vymezuje tři různé vrstvy: sakrální poezii (*poesía sacra*), poezii zakořeněnou ve víře a poezii náboženského konfliktu. První podskupina podle něj neznázorňuje osobní cit a náboženský prožitek, nýbrž pouze popisuje situace s náboženskými prvky a obvykle následuje tradiční vzory (podobně jako druhý okruh Leopolda de Luise). Takovou podporoval Frankův režim. Druhá podskupina naopak vyjadřuje osobní, intimní poezii, která se nestaví do opozice vůči ortodoxní zbožnosti. Nezpochybňuje-li náboženskou víru, může zahrnovat jak její poklidné prožívání, tak i neklid nebo úzkost. Třetí podskupinu charakterizuje Carnero jako poezii vycházející ze ztráty pevné víry; takový básník si připouští nespravedlnost, zlo ve světě a existenci smrti, ptá se Boha, dokonce ho někdy obviňuje. Carnero v poezii náboženského konfliktu zřetelně vidí unamunovský původ.²⁸

Vztáhneme-li pojem „náboženská poezie“ na oba probírané básníky, uvidíme, že jejich básně spadají do osobního, niterného (existenciálně směřovaného) proudu. Rozbor ukáže, že náboženská terminologie a tematika u nich neslouží politickým cílům,²⁹ nýbrž napomáhá

26 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 349. („Para otros, el mundo nos es un caos y una angustia, y la poesía una frenética búsqueda de ordenación y de ancla. Sí, otros estamos muy lejos de toda armonía y toda serenidad.“)

27 LUIS, Leopoldo de (ed.). Cit. d., s. 15.

28 CARNERO, Guillermo. Cit. d., s. 301–302.

29 Philip Silver dokonce odmítá pojetí Dámasovy poezie jako realistické nebo sociální a naopak zdůrazňuje její duchovní zaměření. Viz SILVER, Philip W. „Dámaso Alonso, presentación mínima“. In ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Madrid: Alianza Editorial, 1989, s. 10.

proniknout do velkých lidských otázek a umožňuje komunikaci s Bohem. José María Valverde i Dámaso Alonso sami často propojují poezii s modlitbou: „¡Cantaba! / ¡Rezaba, sí!“³⁰ Alonso vícekrát užívá pro básnění přirovnání ke zpěvu a nerozdělitelně je spojuje s oslovováním Boha: „Yo te he rezado mis canciones. / Recíbelas ahora, Padre mío.“³¹ Jejich náboženská poezie je tedy mnohdy vzájemným prostoupením poezie a modlitby a postupně v ní budeme objevovat různé přístupy a vrstvy.

30 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Madrid: Castalia, 1988, s. 171. „Zpíval jsem! / Ano, modlil jsem se!“

31 Tamtéž, s. 172. „Modlil jsem se k tobě svými písněmi. / Přijmi je teď, Otče můj.“

3. Básník a Bůh: rozbor náboženských motivů

Před vstupem do rozboru vyvstávají v mysli slova Octavia Paze z jeho knihy esejů *Luk a lyra*: „Komentáře, odkazy a výklady jsou zbytečné. Básník nechce říci, ale říká. [...] Smysl básně je báseň sama. Obrazy nelze redukovat na žádné vysvětlení nebo interpretaci.“³² Máme-li toto na paměti, pak analýzou narušujeme celek, zasahujeme do tajemství poezie a zde předložené poznámky a výklady jsou jen střípky a drobné postřehy tam, kde by možná bylo na místě spíše ticho. Švýcarský literární vědec Emil Staiger vnímá nerozdělitelnou, intimní jednotu lyrické poezie: „Interpretace rozkládá, co je svým původem nepochopitelně jednotné.“³³ Poukazuje na to, že porušení této jednoty může vyvolat rozladění a že ji nelze rozčlenit na dílky a pojmenovat, aniž se cosi důležitého vytratí (připodobňuje ji k obrazu duše jako celku, který je vždy hlubší než jakékoli psychologické vysvětlování a pojmenovávání). Staiger také zmiňuje hádanku, kterou nemůže interpretace zcela odkrýt. Výrazy *hádanka* a *interpretace* dává do souvislosti i Jorge Luis Borges, když v jedné z přednášek vydaných česky pod názvem *Ars poetica* posluchačům sděluje: „To by mělo stačit – hádanka. Nemusíme ji interpretovat. Hádanka je zde.“³⁴ Chceme-li však sledovat stopu vytyčeného tématu, je nutno (třebaže s jistým zdráháním) proniknout pod povrch hádanky a i přes riziko umenšení a zjednodušení původního celku se vydat na cestu objevování.

3.1 Víra (a pochybnost)

Začněme konceptem víry. Ten v literatuře často přesahuje náboženskou sféru a vyjadřuje spíše obecný životní postoj zásadní důvěry například ke světu a životu, k lásce, k člověku (jako to vyznačují například básně Jorge Guilléna). V náboženské poezii se víra vztahuje k Bohu, nemusí však být nutně chápána pouze v rámci konkrétního vyznání. Concha Zardoya si všímá dvojího měřítko: „Existují katoličtí básníci a básníci, kteří hluboce cítí náboženský neklid, ale nepatří do rámce určité doktríny.“³⁵ Jak skrze svou poezii nahlíží na akt víry Dámaso Alonso a José María Valverde, co pro ně znamená, jak ji chápou a pojímají?

Alonso tento postoj vztahuje především k Bohu (a až ve druhé řadě obecně k životu). Jeho jméno však bývá spojováno častěji s pochybnostmi než s vírou (to slovo se dokonce objevuje

32 PAZ, Octavio. Cit. d., s. 96–97.

33 STAIGER, Emil. *Základní pojmy poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 15. Překlad: Miloš Černý a Otakar Veselý.

34 BORGES, Jorge Luis. *Ars poetica*. Praha: Mladá fronta, 2005, s. 66. Překlad: Mariana Housková.

35 ZARDOYA, Concha. „Present-Day Spanish Poetry“. *Yale French Studies*, No. 21, Poetry Since the Liberation (1958), s. 153. („There are Catholic poets and poets who have a profound religious uneasiness but without a definite dogmatic frame.“)

v názvu sbírky *Pochybnost a láska o Nejvyšší bytosti*, Duda y amor sobre el Ser Supremo; 1985) a i svým pesimismem se tak řadí do existenciálně laděného proudu náboženské poezie, kde jsou básníci „oproti oficiální ortodoxii [...] nejistí, hledající, tápající. Většina náboženské poezie postrádá ukotvení v klidné víře. Zdá se, že častěji se básníci v zoufalství obracejí k Bohu, v něhož nemohou zcela uvěřit.“³⁶ Poezie nabízí možnost dialogu, je otevřeným prostorem pro vyjádření neklidu a může se stát bojištěm pro zápas víry a pochybností.

V básni „Ve stínu“ (En la sombra) ze sbírky *Synové hněvu* se obrací k Bohu a jako refrén třikrát opakuje: „Sí, tú me buscas.“,³⁷ čímž může budít zdání neochvějně jistoty, protože to není otázka, nýbrž konstatování; týmž prvkem opakování ale naopak vyvolává dojem, jako by se pouze snažil sám sebe přesvědčit. A vskutku, na konci se najednou ozve úpěnlivě žadonící člověk, který chce věřit, chce, aby Bůh byl a hledal ho: „Dime, di que me buscas. / Tengo miedo de ser naufrago solitario, / miedo de que me ignores.“³⁸ A prozrazuje svůj děs z prázdnoty a osamělosti. Na jiném místě přiznává: „Dudas hay, muchas dudas.“³⁹ Jeho víra je nejistá; básník hledá a neustále klade otázky, na které nenalézají uspokojivou a přesvědčivou odpověď. Ví však, že nikdy nezíská důkaz o existenci ani o neexistenci Boha a na všechna svá tvrzení vždy může namítnout: „Nada seguro, no: yo equivocarme puedo“.⁴⁰ Co se týče Boží existence (a toho, že nejde dokázat), poznamenává zajímavý postřeh, že ani skutečnosti naprosto jistě existující nelze někdy poznat a změřit:

...los millones de seres, los hombres que allí viven,
con un número cierto, difícil de contar.
Conocerlo, medirlo, es imposible,
aunque sea existente y sea exacto.⁴¹

Málokdy se tedy v díle tohoto madridského rodáka setkáme s vírou ve významu přesvědčení, ale vždy v něm přebývají dvě vrstvy: „racionální pochybnost a citové odevzdání se Nejvyšší bytosti“,⁴² které koexistují a neustále se sváří; naráží na sebe racionalismus a city,

36 REDING WHITMORE, Katherine. „A Lyrical Decade: Spain, 1940–1950“. *Hispania*, Vol. 36, No. 2 (May, 1953), s. 176. („In spite of official orthodoxy, [...] uncertain, searching, insecure. Most of the religious poetry lacks the ring of tranquil faith. More often the poets seem to turn in despair to a God in which they cannot quite believe.“)

37 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 129. „Ano, ty mě hledáš.“

38 Tamtéž, s. 130. „Pověz mi, pověz, že mě hledáš. / Mám strach, že jsem jen osamělý trosečník, / strach, že o mně nevíš.“

39 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Madrid: Cátedra, 1985, s. 185. „Mám pochybnosti, tolik pochybností.“

40 Tamtéž, s. 197. „Nic není jisté, ne: mohu se mýlit“.

41 Tamtéž, s. 195. „...miliony bytostí, lidé, kteří tam žijí, / přesné číslo nesnadné spočítat. / Zjistit ho, změřit, je nemožné, / i když existuje a je přesné.“

42 GÓMEZ BEDATE, Pilar. „El ‘étimo’ de la obra de Dámaso Alonso“. *El Ciervo*, Año 39, No. 469 (Mar., 1990), s. 21. („la duda racional y la entrega afectiva al Ser Supremo“.)

touha po Bohu a zároveň nemožnost v něj zcela uvěřit. Víra tak pro něj spíše nabývá podoby „zoufalé snahy najít Boha“.⁴³ Podle Dámasa Alonsa je život člověka neoddělitelně spjat s hledáním Boha, prostý akt žití je (i když neuvědoměle) již náboženským aktem: „Ach ano, žít, jen žít, jen vyjadřovat bytím [...] už je náboženský akt.“⁴⁴ a je v něm proto cosi posvátného. Vyznává: „A v každém činu hledám Boha. [...] můj život se nazývá hledání Boha.“⁴⁵ Tak se dá shrnout jeho postoj víry: ač v nejistotě, neustále jde dál, hledá.

José María Castro Calvo nazývá Dámasovy básně „monology mystické lásky, mezi pochybností a vírou“⁴⁶ a poukazuje tím na zásadní aspekt básníkovy pojetí víry, na její hnací motor: lásku. Z veršů zní lačnost po Bohu, když o něm básník říká: „Yo le busco y le adoro, / quiero hallarle y servirle“.⁴⁷ Přeje si Boží existenci, chce, aby byl všemohoucí a silnější než on sám a jeho pochybnost: „¡Oh «Ser» omnipotente, sé verdad, / sé en eterno lugar! ¡Véncenos tú!“⁴⁸ Takový postoj se s drobnými obměnami objevuje v mnoha Alonsoových básních, jak sám přiznává: „Te pedí muchas veces que existieras. / Hoy te pido otra vez que existas; ¿dónde existes? / Mi amor te ama: ¡que existas!“⁴⁹ Přát si existenci druhého, ono „Miluji: chci, abys byl.“⁵⁰ je podle výroku připisovaného sv. Augustinovi jedna z definic lásky. Dámaso Alonso se tohoto úzkého spojení mezi vírou, pochybností a láskou dotýká také v závěrečné básni své poslední sbírky: „¿Estás? ¿No estás? Lo ignoro; sí, lo ignoro. / Que estés, yo lo deseo intensamente. / Yo lo pido, lo rezo.“⁵¹ Je zde vykreslen vřelý cit, přestože nesmaže nejistotu a pochyby. Bez ohledu na odpověď (na existenci či neexistenci Stvořitele) vůči němu cítí neuhastitelnou lásku, kterou mu vyznává: „Te estoy amando, sin poder saberlo.“⁵² Toto je odpověď na báseň i celou sbírku: vítězí láska, kterou znovu potvrzuje a vyznává, protože ji nelze zadržet nebo potlačit:

43 DEBICKI, Andrew P. „Hijos de la ira y la poesía temprana de Dámaso Alonso“. *Romance Notes*, Vol. 12, No. 2 (Spring, 1971), s. 277. („esfuerzos desesperados de encontrar a Dios“.)

44 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 375. („Oh, sí, vivir, sólo vivir, sólo expresar – siendo – [...] ya es acto de religión.“.)

45 Tamtéž. („Y, en cada acto, busco a Dios. [...] mi vida, búsqueda de Dios se llama.“)

46 CASTRO CALVO, José María. *Historia de la literatura española (II)*. Barcelona: CREDSA, 1965, s. 305. („Soliloquios de amor místico, entre la duda y la fe“.)

47 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 185. „Hledám ho a uctívám, / chci ho nalézt a sloužit mu“.

48 Tamtéž, s. 209. „Ach, všemohoucí «Bytosti», buď pravdou, / buď na věčnosti! Přemož nás!“

49 Tamtéž, s. 185. „Mnohokrát jsem tě prosil, abys existoval. / Dnes tě znovu prosím, abys existoval; kde jsi? / Má láska tě miluje, buď!“

50 SVATÝ AUGUSTIN. Citováno podle: HALÍK, Tomáš. *Chci, abys byl: křesťanství po náboženství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 10.

51 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 211. „Jsi? Nejsi? Nevím; ano, nevím. / Toužebně si přeji, abys byl. / Prosím o to, modlím se za to.“

52 Tamtéž. „Miluji tě a ani si to neuvědomuji.“

Esto es máximo amor: mi amor te inunda;
el alma se me irradia en adorarte;
mi vida es tuya sólo (¿ya no dudo?).
Amor, no sé si existes. Tuyo, te amo.⁵³

Odevzdává se Bohu-lásce a netvrdí kategoricky, že existuje, nebo neexistuje, nakonec jen pokorně přiznává, že neví, ale že miluje navzdory všemu. Zdá se, že jakmile získá láska navrch, pochybnosti ztrácejí význam, závěrečné rozluštění odvěké záhady pozbývá důležitost a najednou jako by platilo ono biblické: „Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá.“ (1 Kor 13,7).⁵⁴

Náboženská poezie Dámasa Alonsa tedy není tvrzení, nýbrž ustavičné hledání, úzkostné tázání se, cesta v unamunovském duchu, neustálý boj víry s pochybnostmi, protichůdné sváření touhy se strachem. Zdá se však, že v jeho verších nakonec vždy vítězí láska, jejíž důležitost je vyzdvihována v Bibli a jejíž hodnota je dokonce kladena výše než víra jako taková: „Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všechno poznání, ano, kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem.“ (1 Kor 13,2). Závěr mluví jednoznačně: „A tak zůstává víra, naděje, láska – ale největší z té trojice je láska.“ (1 Kor 13,13).

José María Valverde bývá označován za katolického básníka, muže víry,⁵⁵ písničho typicky náboženskou poezií.⁵⁶ Dámaso Alonso o něm s určitou závistí tvrdí, že „našel útočiště ve své víře“⁵⁷ a rozeznává v jeho verších harmonii, útěchu a důvěru, které ho vedou k výkřiku „Jak daleko [...] od našich rozporů a úzkostí!“⁵⁸ Víctor García de la Concha o jeho poezii poznamenává: „Není zde znát ani ta nejmenší stopa existenciální tragédie. Nemá ideologický problém, dokonce ani pochybnost.“⁵⁹ Tyto výroky poukazují na téměř bezchybnou víru, harmonickou, pevnou, beze stínu pochybností, nebo naopak mohou být ukázkou zděděné,

53 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 212. „To je největší láska: má láska tě zaplavuje; / duše se mi rozzáří, když tě uctívám; / můj život je pouze tvůj (už nepochybují?). / Lásko, nevím, zda existuješ. Tvůj, miluji tě.“

54 Verše z Bible citovány podle Českého ekumenického překladu.

55 Např. Leopoldo de Luis o něm svědčí, že je „hluboce věřící“ (LUIS, Leopoldo de (ed.). Cit. d., s. 48). Bañeza Domínguez na základě četby jeho novinových článků i poezie také soudí, že „náš autor se neustále projevuje jako věřící.“ (BAÑEZA DOMÍNGUEZ, Tirso. „Aproximación a algunos artículos en la bibliografía inicial de José María Valverde (1943–1949)“. *Revista de estudios extremeños*, Vol. 60, N° 1, 2004, s. 224).

56 Viz např. DEBICKI, Andrew P. *Historia de la poesía española del siglo XX: Desde la modernidad hasta el presente*. Madrid: Gredos, 1997, s. 113.

57 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 377. („se ha refugiado [...] en su fe“.)

58 Tamtéž. („¡Cuán lejos [...] de nuestras contradicciones y de nuestras angustias!“)

59 GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor. *La poesía española de 1935 a 1975. Vol. II: De la poesía existencial a la poesía social 1944–1950*. Madrid: Cátedra, 1987, s. 590. („No se descubre aquí el menor vestigio de tragedia existencial. No hay problema ideológico ni siquiera duda.“)

dětské či zaslepené víry. Takový obraz snad může vyvstávat v jeho raném díle, je však pravda, že extremadurskému básníkovi nechybí ani zkušenost úzkosti.

Pocítuje a prožívá vnitřní boj, někdy popisovaný i pomocí fyzických příznaků: „tuve frío y grité“;⁶⁰ nahlodávají ho pochybnosti a děsí se prázdnoty: „sentí el abismo de estar solo / [...], sin respuesta“.⁶¹ A podobně jako Dámaso Alonso se ani v těchto okamžicích plných nejistoty a bolesti nevzdává, nýbrž zvedá se a pokračuje v cestě: „no sé si volveré a tener palabras para el discurso de fe; / pero allá voy, allá voy“.⁶² Příběh o ztrátě víry a vnitřním boji vypráví i báseň „Příběh“ (Historia) ze sbírky *Čekání* (La espera, 1949) a jako podtitul slouží verš z Bible: „Nadarmo časně vstáváte, dlouho vysedáváte a jíte chléb trápení, zatímco Bůh dopřává svému milému spánek.“ (Ž 127,2). Hlavní postava básně psané ve třetí osobě singuláru (oproti mnohem častější ich-formě) je dospívající, který se probudil uprostřed noci a najednou mu připadalo, že Bůh zemřel. Smrt Boha, fenomén ve 20. století nezřídka diskutovaný, je zde chápána jako noční můra, jako děsivá prázdnota a ztráta čehosi nenahraditelného, takže on, jako „náufrago ciego, palpaba la pared, para / sentir algo firme“:⁶³ hledá jakoukoli oporu, protože to, o co se doposud opíral, mu zmizelo a zbývá pouze závrať. Básník líčí psychické i fyzické projevy vnitřní bouře, úzkostné modlitby obrácené spíše k sobě samému než k (předpokládaně neexistujícímu) Bohu. Této smřšti pochybností a úpěnlivých snah může odpovídat první část biblického citátu z úvodu. Básník však v „příběhu“ pokračuje: ve vsí té námaze, utrpení a hledání se tu a tam objevuje moment ztišení, spočinutí, aniž si to dospívající chlapec uvědomí. Najednou jeho srdce povstává z propasti a stačí k tomu třeba jen to, že vidí „cruzar algún pájaro / o un tímido amor naciente, / o una sonrisa“.⁶⁴ Básník popisuje změnu mladíkova srdce, která přichází nenápadně a sama (nevyvolal ji svou vůlí), přichází ne v bouři, nýbrž v pokoji a míru, jako je tomu na konci úvodního úryvku ze žalmu. Nakonec adolescent „comprendió que el latir mudo / del tiempo era también Dios.“⁶⁵ V básni tedy sledujeme průběh boje s pochybností, jakýsi počáteční „útok“, který vede téměř ke ztrátě víry. Přesto však nakonec víra vítězí: zemřely možná některé představy o Bohu, ne Bůh sám.

60 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Madrid: Cátedra, 1996, s. 69. „cítíl jsem chlad a vykřikl jsem“.

61 Tamtéž. „pocítil jsem propast osamělosti, / [...], bez odpovědi“.

62 Tamtéž. „nevím, jestli se mi někdy navrátí slova pro projev víry; / ale jdu, jdu“.

63 Tamtéž, s. 44. „slepý trosečník, šmátral po stěně, aby / cítil něco pevného“.

64 Tamtéž, s. 45. „jak kolem letí pták, / nebo klíčící nesmělá láska / nebo úsměv“.

65 Tamtéž. „pochopil, že němý tlukot času / je také Bůh.“

Takový přerod vnímá Josef Forbelský i v samotném básníkovi: od sbírky *Čekání* „se víra oživovaná návratem k ryzosti dětství rozplývá [...]. Motivem ztráty zděděné víry a otázkou nového bytostného zakotvení se Valverde sblíží s okruhem existenciálních básníků“.⁶⁶ Podobně jako v poezii Dámasa Alonsa, i zde se tedy víra projevuje spíše jako nekončící a stále živý proces tázání se a hledání, vždyť José María Valverde „ve své poezii nedělal nic, než že hledal Boha a oslovoval ho téměř ve všech básních.“⁶⁷

Sám Valverde v úvodu k antologii svých básní sděluje, že postupně pochopil, že Bůh „se nemá hledat takto, netrpělivě, jako záruka, útočiště a absolutní objasnění“,⁶⁸ ale navzdory zůstane pouze předmětem víry, velikým otazníkem bez konečného důkazu. V básni složené z mnoha částí a nazvané „Předmluvy o víře“ (Preámbulos de la fe, ze sbírky *Nejistá léta, Años inciertos*, 1970) se souvisleji zamýšlí nad otázkou víry i nad jejím „obsahem“, tedy ke komu se vztahuje. Verše jsou jakousi úvahou o tom, v co nebo koho vlastně věřit, a o lidských požadavcích a představách. Následující úryvek připomíná výrok sv. Augustina: „jestliže si o něčem myslíš, že to znáš, pak si buď jist, že to není Bůh“.

El Dios que fuera, exacto, la respuesta [...],
el Dios que fuera el eco mejorado
de nuestra voz, soñando en lontananza, [...]
El Dios que fuera el sueño a que apelamos
cuando nos vemos sucios y mezquinos,
el espejo perfecto en que sanar;
el Dios de la pizarra y del buen orden,
el Dios que fuera el premio necesario,
la escapatoria, sólo, de la muerte,
triste cosa sería.⁶⁹

Takový Bůh by podle Valverdeho byl jen lidský konstrukt, sterilní odpověď na všechny potřeby, a ve své neživotnosti slabá (nazývá ho dokonce věcí). Básník zde vyzdvihuje důležitost víry, která dokáže milovat i bez důkazu, a ptá se: „¿Cómo creer en Él, de tan

66 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Cit. vyd., s. 206.

67 RODRÍGUEZ-ALCALÁ, Hugo. „La Poesía de José María Valverde“. *Revista Hispánica Moderna*, Año 29, No. 2 (Apr., 1963), s. 164. („no ha hecho otra cosa en su poesía sino buscar a Dios y nombrarlo en casi todos sus poemas.“)

68 VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“. In VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Madrid: Cátedra, 1996, s. 18. („no se había de buscar así, impacientemente, como garantía, refugio y aclaración total.“)

69 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 110. „Bůh, který by byl přesnou odpovědí / [...], / Bůh, který by byl vylepšenou ozvěnou / našeho hlasu, a snil by v pozadí, / [...] / Bůh jako sen, k němuž se uchylujeme, / cítíme-li se špinaví a ubozí, / dokonalé zrcadlo, které uzdravuje; / Bůh tabule a dobrého pořádku, / Bůh jako potřebná odměna, / únik od smrti, / byl by smutná věc.“

sabido, / tan demostrado, tan imprescindible, / hecho del material de nuestros sueños?“⁷⁰

V takového Boha nechce a nemůže věřit.

Ve sbírce *Bytí slova* (Ser de palabra, 1976) se nachází báseň „Věřit v jazyk“ (Creer en el lenguaje), v níž se snad nejúplněji věnuje tematice víry jako takové: co to vůbec je, jak ji definovat, k čemu slouží atd. Básník se táže:

¿Y qué es creer: pensar una imagen nítidamente pintada,
saludarla con certidumbre, y dejarla ahí, para andar
seguro y rico por la vida, sin acordarse del que no cree?
Nadie sabe si cree mucho o nada, ni qué cree de veras [...].
La fe que se ignora a sí misma es el océano total,
en sombra, con breves islotes de angustia o confianza,
(medio grano de mostaza de luz ya sería demasiado);
es el material del vivir, o si no, nadie aguantaría la vida.⁷¹

Podle Valverdeho bez víry (v cokoli, nejen v náboženském slova smyslu) nelze unést život. Sám na ni ale nahlíží střízlivě, je si vědom všech svých – třeba i mylných – představ, připouští si i pochybnosti, protože podstatou víry je, že nemá jasně viditelné důkazy, a přesto věří.

Z rozboru básní vidíme, že tento rys je společný oběma básníkům: přijímají fakt, že se víra nikdy nebude moci zcela opřít o jednoznačné, hmatatelné argumenty, protože by ztratila svou podstatu, a uvědomují si, že bez pochybností by víra byla zaslepená, nerostla by a nezrála. A přes všechnu nejistotu se znovu a znovu rozhodují pokračovat po cestě hledání, znovu se odhodlávají vstoupit do tajemství. Valverde používá spojení „skok do víry“,⁷² čímž (vědomě či nevědomě) odkazuje na dánského filosofa a předchůdce existencialismu Sorena Kierkegaarda, který ve svém díle popisuje téměř totožný náhled na víru: „provést pohyb víry“⁷³ znamená „zavřít oči a vrhnout se do absurdna“;⁷⁴ je to „ohromný skok do nekonečna“.⁷⁵ Na starozákonním příběhu o Abrahámovi dánský autor ukazuje moc víry, která věří bez záruky a důkazu, i když se jedná o věci z lidského hlediska nemožné, absurdní: „Věřil silou absurdna. Zde nemohlo být řeči o lidských výpočtech.“⁷⁶ Nutně to bude muset být

70 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 110. „Jak v Něj věřit, v tak známého, / tak dokázaného, nepostradatelného, / vytvořeného z materiálu našich vlastních snů?“

71 Tamtéž, s. 155. „Co to znamená věřit: vymyslet průzračně vykreslený obraz, / s jistotou mu vzdát poctu, nechat ho a kráčet / bezpečně a s bohatstvím životem / a nevzpomenout na toho, kdo nevěří? / Nikdo neví, zda věří hodně, nebo vůbec, ani čemu opravdu věří / [...]. / Víra, která sama sebe nezná, je naprostý oceán / plný stínů, s malými ostrůvky úzkosti nebo důvěry, / (půl hořčičného zrna světla by bylo příliš); / je to hmota života, protože jinak by nikdo život nesnesl.“

72 VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“. Cit. vyd., s. 21. („salto a la fe“.)

73 KIERKEGAARD, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993, s. 29. Překlad: Marie Mikulová Thulstrupová.

74 Tamtéž, s. 29.

75 Tamtéž, s. 31.

76 Tamtéž.

vykročení bez ohledu na riziko, skok důvěry. A zdrojem odhodlání k tomuto vědomému a opakovanému rozhodnutí se stává láska, základ, který přetrvává, když je vše ostatní otřeseno.

3.2 Bůh

Nyní zaměříme pozornost na samotný předmět jejich víry, ke komu se jejich postoj (ať je jakýkoli) upírá a vztahuje. Valverde sám přiznává, že pomocí veršů vypráví o Bohu, a ve vztahu k možným čtenářům poukazuje na nevyslovitelnost a nemožnost úplně předat svou náboženskou zkušenost, stejně jako nelze předat zkušenost milostného vztahu někomu, kdo ho neprožil a kterého se netýká:

en otros
versos nombraba a Dios como quien habla
de una mujer lejana, entre suspiros,
de una ciudad cordial para él, de un caso
que le ocurrió a su espíritu, y los otros
oyen, corteses y algo conmovidos,
igual que ante un amor o un luto ajeno.⁷⁷

Slova jako *cordial* (srdečný) a *lejano* (vzdálený) vedle sebe vypadají jako oxymoron, ale prozrazují, že Bůh pro něj je sice možná vzdálený, zároveň však toužebně milovaný. Dámaso Alonso u Valverdeho tuto „komplikovanou zamilovanost“ do Boha vnímá také, když se na konci jednoho ze svých esejů obrací přímo k němu: „Ty kráčíš za Bohem, hledáš Boha, mezi nočními i denními děsy, v propastech, ale jasnou stezkou. My ostatní ho hledáme pouze ve stínu a na pouštích. Ano, modli se a zpívej. A pros Boha i za tápající, v bouři, za ty, kteří ztratili směr.“⁷⁸ Poslední větou pojmenovává Dámaso svou vlastní zkušenost a naopak ve Valverdem vidí naději a posilu. Každý z nich má odlišný přístup ke hledání Boha, u obou se ale z poezie může vyčíst to, co Concha Zardoya nazývá „hlad po Bohu“,⁷⁹ touha, lačnost.

77 VALVERDE, José María. *Años inciertos. Ser de palabra*. Junta de Castilla y León (Consejería de Cultura y Turismo), 2006, s. 11. „v dalších / verších jsem mluvil o Bohu, jako když někdo vypráví / o vzdálené ženě, mezi vzdechy, / o městu, jež je mu blízké, o zážitku, / který se přihodil jeho duši, a ostatní / poslouchají, zdvořile a trochu dojatě, / jako u cizí lásky nebo zármutku.“

78 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 380. („Tú vas a Dios, buscas a Dios, entre terrores nocturnos y diurnos, entre abismos, pero por una senda clara. Otros le buscamos sólo en la sombra y a través de desiertos. Sí; tú reza y canta. ...Y ruégale a Dios también por los vacilantes, por los en tormenta, por los desnortados.“)

79 ZARDOYA, Concha. „Dámaso Alonso y sus *Hijos de la ira*“. *Revista Hispánica Moderna*, Año 25, No. 4 (Oct., 1959), s. 286. („hambre de Dios“.) V Bibli je tato touha častěji zobrazována pomocí přirovnání k žízni, například v žalmu 63: „Bože, tys Bůh můj! Hledám tě za úsvitu, má duše po tobě žízni. Mé tělo touhou po tobě hyne ve vyschlé, prahnoucí, bezvodé zemi.“ (Ž 63,2).

Proto se k němu oba básníci často obracejí v dialogické, modlitební formě (druhá osoba singuláru), a to i ve chvílích, kdy jsou sužováni pochybnostmi o samotné Boží existenci.

Slovo *Dios* (Bůh) neoznačuje pouze jednu konkrétní představu, například tu křesťanskou, oba spíš teprve pátrají, co se za tím pojmem skrývá, přestože jej nelze nikdy zcela vymezit a popsat. Dámaso Alonso v jednom rozhovoru pronesl: „Chci dát jasně na srozuměnou, že má představa o Bohu odpovídá potřebě najít prvotní příčinu, která by vysvětlila svět. Bůh, který se objevuje v mé poezii, nepatří do žádného náboženství. Je to jméno, které dávám prvotní příčině“.⁸⁰ Je to tedy širší pojetí, přesahující jen jedno náboženství: Bůh obecně jako stvořitel, příčina všeho, nejvyšší bytost. V básni „Neviditelná přítomnost“ (*Invisible presencia*) ze sbírky *Slasti zraku* (*Gozos de la vista*, 1981) oslovuje Boha: „arquitecto, inventor de mis estancias“,⁸¹ „jardinero de mis pensiles“⁸² a „Oh mi creador de la luz [...]; del espacio, mi tienda infinita, para que en su centro te adore. / Oh inventor de [...] mi existir“.⁸³ Tyto citace ukazují aktivního Boha: původce všeho, stvořitele. Někdy jej básník oslovuje jako abstraktní moc („el gran «Ser»“⁸⁴ nebo „¡Oh, tú el inmenso-eterno [...]!“⁸⁵), mnohdy opakuje jméno, které mu dali lidé (Bůh), a ve většině případů k označení připojuje přivlastňovací zájmeno, kterým jeho oslovení zosobní, zdůvěrní: „mi Dios, mi pozo, mi llama, mi amor“.⁸⁶ Vidíme také, že kromě jména užívá i bezpočet metafor a přirovnání.

Různorodost oslovení a důležitost užití jména můžeme zaznamenat u obou autorů. Ačkoliv je ve vztahu k Bohu jakékoli pojmenování zoufale nedostatečné a nepřesné, přece ho člověk potřebuje nějak uchopit a pojmenovat. Literární vědec Seymour Chatman tvrdí: „Vlastní jméno je [...] totožností či kvintesencí jedinečnosti“⁸⁷ a dodává: „Jde o jakési poslední sídlo osobnosti, nikoli vlastnost, nýbrž sídlo vlastností“.⁸⁸ Jméno bývá znamením identity, zastupuje samu podstatu člověka nebo věci. Pojmenovat koncept Boha je tedy jedna ze snah postihnout

80 CARRASCO, Bel. „Dámaso Alonso: «Mi idea de Dios responde a la necesidad de explicar el mundo»“. *El País*, 20 de marzo de 1981. [online]. [2020-02-05]. („«Quiero dejar bien claro que mi idea de Dios responde a la necesidad de encontrar una primera causa que explique el mundo. El Dios que aparece en mi poesía no pertenece a ninguna religión. Es el nombre que doy a esa primera causa»“.)

81 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Madrid: Alianza Editorial, 1989, s. 149. „arquitect, vynálezce mého bytí“.

82 Tamtéž. „zahradník na mých zahradách“.

83 Tamtéž, s. 146. „Ach můj tvůrce světla [...], prostoru, můj nekonečný stánku, abych tě v něm uctíval. / Ach vynálezce [...] mé existence“.

84 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 186. „veliké «Bytí»“.

85 Tamtéž. „Ach, ty nezměnný-věčný [...]!“

86 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 149. „můj Bože, má studno, můj plameni, má láska“.

87 CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008, s. 137. Překlad: Milan Orálek.

88 Tamtéž.

nepostihnutelné. Způsob, jak se mění Boží jména a oslovení v průběhu básní a sbírek Josého Maríi Valverdeho a Dámasa Alonsa, může také značit, jak se proměňuje jejich postoj k Bohu a pohled na něj.

V básních obou autorů se dá pozorovat i jistý nadhled, odstup od čistě tradičního církevního vidění Boha a směřování k autentičnosti i přes vědomí, že absolutní odpověď nelze nalézt. Rovněž můžeme sledovat určité snahy o strhnutí falešných nálepek, zboření ustálených obrazů figurujících v tehdejší společnosti nebo jen narušení vlastních zaběhaných představ. Dámaso Alonso například v básni „Třetí komentář“ (Tercer comentario) ze sbírky *Člověk a Bůh* (Hombre y Dios, 1955) na základě vzpomínky na obrázek z dětství vykresluje obraz Boha jako bělovlasého starce s vráscitou dobrotivou tváří a převrací typické rozdělení síly a moci: Bůh zde má „un cansancio en los ojos, / un cansancio infinito“,⁸⁹ malé dítě Dámaso ho lituje a nabízí mu oporu. Chápe Boží vyčerpání a kritizuje tím lidské chování:

Sin duda era fatiga
por la maldad del mundo, por mi propia maldad de niño malo,
cansancio del esfuerzo
de emanar la verdad, la belleza y el bien
sobre la indiferencia
del hombre;
cansancio del inútil esfuerzo creador⁹⁰

Jeho dětská mysl si představuje sama sebe jako hrdinu, který zachrání svět a pomůže tak staříčkému, smutnému Bohu. V básni je znát nadhled, ale zároveň možná lehký osten, který kritizuje (kromě lidského jednání) kulturně ustálenou karikaturu Boží tváře jako unaveného bělovlasého starce.

O nový pohled a strhnutí všech masek se snaží i José María Valverde. Zamýšlí se nad pojmenováním Boha, nad lidskými představami, nad subjektivitou, vírou a ateismem: „Y muchos que ni quieren oír la palabra «Dios», gastada, / sucia, hecha un látigo o una piedra para terror del hombre, / quizá sean creyentes y santos ante otra secreta faz divina.“⁹¹ Slovo Bůh bývá lidmi pošpiňováno, zneužíváno, a tak autor vyjadřuje víru, že nezáleží na pojmenování a nálepkách, na lidských představách a různých náboženstvích, ale na životě každého zvlášť, na lidech, kteří „pusieron su vida en fe por los demás, aun sin decirse / que

89 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 119. „v očích únavu, / nekonečnou únavu“.

90 Tamtéž. „Bezpochyby to bylo vyčerpání / ze zla na světě, z mojí vlastní ničemnosti špatného dítěte, / únava ze snahy / vyzářovat pravdu, krásu a dobro / na lhostejnost / člověka; / únava z promarněného stvořitelského úsilí“.

91 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 155. „A mnozí, kteří nechtějí ani slyšet slovo «Bůh», opotřebované, / špinavé, využitě jako bič nebo kámen ke strašení lidí, / by možná byli věřící a svatí před jinou skrytou Boží tváří.“

ahí anduviera la palabra «Dios», la imagen con barba“.⁹² Podobně jako madridský básník, i Valverde odmítá představu vousatého starce, snaží se odfouknout nánosy prachu ze slov opotřebovaných častým užíváním a jeho poezie se stává „hledáním přiměřenějšího vidění Boha“.⁹³ Do vlastních řad střílí i v básni „Ukradený Bůh“ (El Dios robado) ze sbírky *Slova a poznámky ke svatému Matouši* (Voces y acompañamientos para San Mateo, 1959), v níž uvádí téma loupeže Boha: „desde siempre les han robado a Dios“.⁹⁴ Člověk se k opravdovému Bohu (ať už to znamená cokoli) nemůže dostat, protože naráží na pečlivě vystavěné hradby lidských idejí: „Él ya no estaba: sólo un miedo negro / al infierno después de los dolores / de esta vida“.⁹⁵ Básník si všímá toho, že Bůh bývá vnímán jako nepřítel, kterého by se člověk měl ve své hříšnosti bát, stává se předmětem hrozeb a výhrůžek, je ovládán lidmi pro jejich vlastní cíle. Ti, kteří mají moc a bohatství, se zmocňují i Boha, aby se v jejich rukách proměnil v další nástroj vlivu:

En vano se hizo Dios un hombre, un pobre,
y dejó que los grandes le mataran:
en seguida, entre incienso, los de arriba
repitieron: «Nosotros somos grandes
por la gracia de Dios, por su designio,
y Dios echa al infierno al que digamos.»⁹⁶

Valverde se domnívá, že skutek vtělení přišel nazmar, a nechápe Boží smysl a logiku. Také je zde přítomna silná kritika církve a všech, kdo zneužívají Boží jméno a svou vlastní moc, čímž odřezávají ostatní od skutečného Božího slova a jeho lásky, protože kolem nich byla vystavěna zeď, aby mohli být snáze ovladatelní. Tím, že se rozšířila představa, že „Dios era sólo espanto, un gran castigo“,⁹⁷ jako důsledek lidé „creyeron odiarle, blasfemaron, / quisieron no creer en él“.⁹⁸ José María Valverde uvažuje také o tom, co asi cítí Bůh:

Y Dios sufre, aguantando por el pobre,
y prepara su triunfo y su venganza:
y al que creía odiarle, su cariño,
su banquete, su cama, su canción.⁹⁹

92 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 155. „vložili svůj život do víry v ostatní a ani nemluvili / o slově «Bůh», vousatém obrazu“.

93 DEBICKI, Andrew P. *Historia de la poesía española del siglo XX: Desde la modernidad hasta el presente*. Cit. vyd., s. 113. („la búsqueda de una visión más adecuada de Dios“.)

94 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Barcelona: Editorial Lumen, 1990, s. 297. „odevždy jim kradli Boha“.

95 Tamtéž. „Už to nebyl on: jen černý strach / z pekla po bolestech / tohoto života“.

96 Tamtéž. „Marně se Bůh stal člověkem, chudým, / a nechal, aby ho velicí zabili: / ihned v kadidlovém dýmu ti seshora / opakovali: «My jsme velcí / z milosti Boží, z jeho záměru, / a Bůh hodí do pekla, koho určíme.»“

97 Tamtéž, s. 298. „Bůh byl jen děs, ohromný trest“.

98 Tamtéž. „mysleli, že ho nenávidí, rouhali se, / nechtěli v něj věřit“.

Soucítí s ním, vnímá jeho bolest, že je takto pošlapáván a že se v rukou lidí stává dokonce nástrojem zla a utrpení. Zároveň však vyznává víru ve vítězství jeho síly i milosrdenství. Název básně (či její téma) může vzdáleně připomínat známý Nietzscheho citát „Bůh jest mrtev“,¹⁰⁰ i když zde se jedná o krádež, ne o smrt Boha. Spíše se proto podobá jiné variantě tohoto citátu: „Ten starý bůh totiž už nežije: ten je důkladně mrtev.“¹⁰¹ A tak je třeba se vydat na výpravu za objevením nové, autentičtější tváře. Pojdme spolu s oběma básníky projít cestou jejich hledání, poutí veršů, lesem různých postojů a obrazů.

3.2.1 Vstup do tajemství

V prvé řadě je častým motivem vinoucím se jejich poezií právě nepoznatelnost, skrytost Boží tváře. Armando López Castro podotýká: „Jakýkoli obraz nebo představa o Bohu ho nutně překrucuje. To, co neznáme, ale co nás volá k poznání: Deus absconditus.“¹⁰² Bůh je skrytý a dokud jsme na světě, nikdy do jeho tajemství nemůžeme proniknout, a přesto nás zve k objevování. Podle Martíneze Perery je důležité přijmout, že „Boha je možné milovat pouze nočně, v jeho skrytosti, v nevyzpytatelném tajemství“.¹⁰³ Dámaso Alonso se táže: „¿Por qué nos huyes, Dios, por qué nos huyes?“¹⁰⁴ To, co se skrývá pod pojmem Bůh, člověku neustále uniká, protože „božství je nevypočitatelné“,¹⁰⁵ nezměřitelné. Rafael Lapesa využívá přirovnání z Dámasovy básně „Sen o dvou laních“ (Sueño de las dos ciervas, ze sbírky *Temná zpráva*, *Oscura noticia*, 1944), když píše: „dvě laně, rozum a víra, utíkají k Bohu, ale marně, aniž se kdy zmocní jeho podstaty.“¹⁰⁶ Úplné, absolutní poznání není možné, protože lidské smysly jsou omezené a připoutané k pozemské realitě.

Faktu, že lidské smysly nestačí k poznání Boha, se věnuje i Alonsova báseň „Hledání světla“ (Búsqueda de la luz) ze sbírky *Slasti zraku*. Vykresluje konkrétní situaci rozhovoru

99 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 298. „A Bůh trpí a snáší to pro chudáka, / a připravuje své vítězství a pomstu: / pro toho, kdo si myslel, že ho nenávidí, svou lásku / svou hostinu, své lůžko, svou píseň.“

100 NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011. [2020-03-03], s. 10.

101 Tamtéž, s. 253.

102 LÓPEZ CASTRO, Armando. „La poesía de Dámaso Alonso“. *Estudios humanísticos. Filología*, N° 9, 1987, s. 83. („Cualquier imagen o idea de Dios falsifica necesariamente a Dios. Lo que no conocemos y nos llama a conocer: Deus absconditus.“)

103 MARTÍNEZ PERERA, Miguel Ángel. Cit. d., s. 460. („a Dios solo puede amarse nocturnamente, en su ocultamiento, en su misterio insondable.“)

104 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 44. „Proč nám unikáš, Bože, proč nám unikáš?“

105 LÓPEZ CASTRO, Armando. „La poesía de Dámaso Alonso“. *Los Cuadernos del Norte*, Año n° 8, N° 40, 1986–1987, s. 54. („lo divino es lo incalculable.“)

106 LAPESA, Rafael. *Poetas y prosistas de ayer y de hoy*. Madrid: Gredos, 1977, s. 379. („dos ciervas, la razón y la fe, corren hacia Dios, pero inútilmente, sin aprehender nunca su esencia.“)

vidoucího člověka s nevidomými, která zároveň slouží jako výchozí bod pro hlubší úvahu. Řekne-li se slepým slovo „tvar“, oni chápou, přikyvují, rukama naznačují tvary; když jim ale řekne „světlo“, oni „se quedan absortos, / inclinan la cabeza, vencidos: no me entienden“.¹⁰⁷ Básník se poté noří do úvah o tom, jak my lidé (slepí) vnímáme Boha (světlo); tvar zde představuje vědecky prokazatelné materiálně. „No sabemos quién eres, / cómo eres. Carecemos de los ojos profundos / que pueden verte, oh Dios.“¹⁰⁸ Všichni lidé jsou tedy jen jako slepí, obklopeni tmou. Pokračuje se stejným přirovnáním: „Nosotros inventamos imágenes / para explicarte, oh, Dios inexplicable: como / los ciegos con la luz.“¹⁰⁹ Autor dále líčí, jak tápe ve snaze odpovědět nevidomým, když se ho ptají, jaké je světlo. Verši črtá svou touhu jim povahu světla alespoň trochu přiblížit, používá různá slova a prostředky, vždy však končí tvrzením: „No saben.“¹¹⁰ Takový obraz se dá vykládat i v přeneseném slova smyslu: situace může vyjadřovat, jak těžké je pro někoho, kdo prožil zkušenost s Bohem („viděl světlo“), vyprávět o tom ostatním („nevidomým“) a přiblížit jim to.

V tomto směru narážíme na určité zatemnění, nezřetelnost, nemožnost tak docela proniknout skrze „závoj“, který nás od sebe stále dělí. A platí-li toto o mezilidských vztazích, tím spíše se s tím setkáme ve vztahu mezi člověkem a Bohem. Ono „zatemnění“ se odráží i v názvu Dámasovy sbírky *Temná zpráva*, o níž píše Josef Forbelský: „Titul je převzatý od svatého Jana od Kříže, považujícího zprávu, kterou člověku vnuká Bůh, za nezřetelnou, temnou.“¹¹¹ Nejde zde tedy o „temnost“ ve smyslu zla, špatnosti, nýbrž ve významu nepochopitelnosti, nejasnosti, nesrozumitelnosti; je to skrytá novina, kterou v daný okamžik člověk nedokáže jednoznačně rozluštit. Temnota může spočívat v tom, že Boží poselství není čistě intelektuální a uchopitelné rozumem, ale „viditelné“ pouze ve světle víry a lásky. Víctor García de la Concha poskytuje jiný výklad: „výraz «temná zpráva» odkazuje k nedokonalé zprávě, kterou nám stvořené věci podávají o svém Stvořiteli“.¹¹² Poukazuje tedy na opačný směr: není to sdělení pocházející od Boha pro lidi, ale zvěst, již šíří naopak stvoření o Bohu, a právě ta je nedostatečná, nejasná.

107 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 138. „soustředěně přemýšlí, / naklání jí hlavu, poražení: nerozumí mi“.

108 Tamtéž, s. 139. „Nevíme, kdo jsi, / jaký jsi. Chybí nám vnitřní zrak, / který by tě spatřil, ach Bože.“

109 Tamtéž. „Vymýšlíme si obrazy, / abychom tě vysvětlili, ach Bože nevysvětlitelný: jako / slepí světlo.“

110 Tamtéž. „Nevědí.“

111 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Cit. vyd., s. 203.

112 GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor. Cit. d., s. 492. („la expresión «oscura noticia» hace referencia a la imperfecta noticia que las cosas creadas nos dan del Creador.“)

V básni „Existuješ? Neexistuješ?“ (¿Existes? ¿No existes?) ze sbírky *Pochybnost a láska o Nejvyšší bytosti* přemítá Dámaso Alonso o tom, co nás přesahuje, o Vesmíru, nekonečnu, a vyzdvihuje duchovní podstatu toho, v něhož věří (nebo chce věřit):

yo no quiero
inmidad-materia; otra es la mía,
inmaterial que exista (¡ay, si no existe!),
eterna, de omnisciencia, omnipotente.¹¹³

Na tuto mlhavou představu navazuje, když se obrací v modlitbě-vyznání přímo k „Nejvyšší bytosti“: „Te llamo espíritu / (porque en mi vida espíritu es lo sumo). / Yo ignoro si es que existes; y si espíritu. / Yo, sin saber, te adoro, te deseo.“¹¹⁴ I přes nejistotu a nedosažitelnost přímého kontaktu s onou první příčinou Dámaso opět podtrhuje svůj postoj touhy a lásky.

José María Valverde celkově na tento aspekt neklade takový důraz jako básník z Madridu, přesto však také vnímá Boží nepostižitelnost a nepochopitelnost. López Castro rozpoznává ve Valverdeho poezii, že „Bůh se objevuje jako tajemství, které vpadá do světa“¹¹⁵ a že se člověku ukazuje jen jako „jistota nejistoty“.¹¹⁶ Podle Valverdeho je Bůh tajemný a skrytý, ale lze jej skutečně poznat skrze lásku, když se sám stal člověkem, aby se lidem přiblížil.¹¹⁷

3.2.2 Slovo se stalo tělem: Boží lidství

Další perspektiva náhledu na Boha v jejich poezii je už zaměřená poněkud konkrétněji: důraz na něj jako na prvotní Slovo, hlas nesoucí se dějinami. José María Valverde jej nazývá „una gran Voz Primera“¹¹⁸ a Bůh se takto objevuje například i v jiné jeho básni nazvané „Slovo, které se stalo tělem“ (La palabra hecha carne):

la palabra de siempre, que jamás
dice un nombre de aquel que en ella alienta;
sola voz soberana
que hizo nacer la humana¹¹⁹

113 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 212. „já nechci / nezměrnost-hmotu; jiná je má, / nehmotná, která existuje (běda, jestli neexistuje!), / věčná, vševědoucí, všemohoucí.“

114 Tamtéž. „Nazývám tě duchem / (protože v mém životě je duchovno svrchované). / Nevím, zda existuješ; a jestli jsi duchem. / I když to nevím, zbožňuji tě, toužím po tobě.“

115 LÓPEZ CASTRO, Armando. „José María Valverde: tras las huellas de lo sagrado“. *Estudios humanísticos. Filología*, N° 20, 1998, s. 43. („Dios aparece como el misterio irrumpiendo en el mundo“.)

116 Tamtéž. („la certidumbre de lo incierto“.)

117 VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“. Cit. vyd., s. 22.

118 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 153. „veliký První Hlas“.

119 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 154. „odvěké slovo, jež nikdy / nevysloví jméno toho, jenž v něm dýchá; / jediný svrchovaný hlas, / který dal život tomu lidskému“.

Básník zde zdůrazňuje životodárnou moc hlasu a jazyka, slovo je zde chápáno jako stvořitelský akt, Slovo je Bůh a tedy i samotný život. Tímto pojetím se odkazuje na začátek Janova evangelia, kde se píše: „Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh. [...] Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest. V něm byl život a život byl světlo lidí.“ (J 1,1–4). Název básně souzní s veršem z téhož evangelia: „Slovo se stalo tělem“ (J 1,14), a Valverde popisuje, že sám Bůh se stal obyčejným člověkem:

un hombre sin fulgor
que dijo poco, «amor», y algunos cuentos,
y murió perseguido
a manos de la gente,
sólo con el rumor
de que resucitó furtivamente.¹²⁰

Dotýká se zvláštního paradoxu: mocné Slovo, které rozeznělo dějiny světa, náhle umlká a zcela přijímá lidství i se vší ubohostí, kterou může přinášet. Básník cítí úžas, nemá slov („Quedo callado“¹²¹), „¿Es verdad eso? Siento / terror a tal locura, a tan violento / lenguaje, a tal amor“.¹²² Ta skutečnost mu bere dech a on znovu přirovnává Boží lásku a událost vtělení k jazyku, k divokému, bláznivému, láskyplnému jazyku, v němž je zároveň přítomna důležitost ticha: kde je totiž opravdová láska, tam slova najednou nestačí, nejsou schopna doopravdy sloužit, k vyjádření je třeba mít tělo.

Na rozdíl od Dámasa Alonsa, v jehož poezii na zmínky Kristova jména nenarazíme, José María Valverde ve svém díle mnohokrát zmiňuje Ježíše Krista, kterého v souladu s Novým zákonem uznává za Božího syna, tedy jako vtělené božství zrozené na zemi. Už Jorge Manrique básnický vyjádřil paradoxní myšlenku, že aby nás Bůh „vytáhl“ do věčného přebývání s ním, musel „sestoupit, snížit se“. Tím, že dobrovolně zakusil pozemský život, spasil a posvětil náš svět:

Aun aquel Hijo de Dios,
para subirnos al cielo,
descendió
a nacer acá entre nos,
y a morir en este suelo
do murió.¹²³

120 Tamtéž. „mužem bez lesku, / který mluvil málo, ‚láska‘, a nějaké příběhy, / a zemřel pronásledovaný / rukama lidí, / jen se zvěstí, / že potají vstal z mrtvých.“

121 Tamtéž. „Umlkám“.

122 Tamtéž. „Je to pravda? Cítím / hrůzu z takového bláznovství, z tak divokého / jazyka, z takové lásky“.

123 MANRIQUE, Jorge. *Coplas por la muerte de su padre*. In *Obra completa*. Madrid: Espasa-Calpe, 1979, s. 118. „Dokonce i ten Boží syn, / aby pozvedl nás k nebi, / k nám sestoupil, / aby u nás se narodil / a zemřel na této zemi, / kde krev prolil.“ Překlad vlastní.

Podobné myšlenky se ve Valverdeho poezii v různých variacích opakují. V básni „Tři portréty a hymnus“ (Tres retratos y un himno, ze sbírky *Nedělní verše*, Versos del domingo, 1954) autor oslovuje Krista ve druhé osobě („oh Cristo solitario y mudo“¹²⁴), neobrací se k němu však v prosebné modlitbě, pouze s vírou vyznává, že je přítomný ve světě, mezi lidmi a v každém z nich: „Vas de uno en otro, ardes en cada hombre“¹²⁵ a že s nimi sdílí i hloubku bídy: „duermes en las salas de las estaciones“.¹²⁶ Valverde zmiňuje některé Ježíšovy vlastnosti v jednotě s Biblií: píše, že Kristus čeká „en silencio, en insoportable silencio“,¹²⁷ setkáváme se s tichem, s mlčením, které má větší sílu než křik. Sám Ježíš (podle Matoušova svědectví) v evangeliu vyzývá: „učte se ode mne, neboť jsem tichý a pokorného srdce: a naleznete odpočinití svým duším.“ (Mt 11,29). Básník také vyzdvihuje trpělivost, s jakou Bůh neochvějně přijímá lidi bez ohledu na všechna selhání:

Hundido en ellos estás, pobre de ti, [...], con tu paciencia del tamaño
del mar,
aguantándolo todo, hasta su estupidez, [...]
sus largas discusiones girando y girando, su única idea, su
satisfacción,
y allí te sientas, te complaces, y misteriosamente oyes una armonía,
sonríes plantado en medio, viendo que sin saberlo te aman¹²⁸

Autor je v úžasu nad Kristem, který neopustil svět, ale stále se stará, který i ve všem zmatku a bolesti vnímá smysl, vidí do duší a objevuje v nich krásu.

Valverde přistupuje ke Kristu jako ke ztělesnění božské osoby a tím přiblížení se všemu pozemskému: Bůh, který se tak naprosto přiblížil lidem, že se stal jedním z nich. Proto je pro něj zejména v těžkých chvílích postava Ježíše důležitá, setkává se s Bohem ve skutečném lidství, protože zažil totéž co každý z nás a přijal smrtelný život se vším, co k němu patří, se všemi zkouškami a bolestmi. Z toho důvodu píše básník: „quiero alargar mi mano y acariciar Tu nombre / de hombre, para aliviar la gravedad del tiempo“.¹²⁹ Právě Boží „lidské jméno“, Ježíš, mu přináší v takových chvílích útěchu.

124 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 65. „Ach, osamělý, němý Kriste“.

125 Tamtéž. „Chodíš od jednoho k druhému, planeš v každém člověku“.

126 Tamtéž. „přespáváš v čekárnách na nádražích“.

127 Tamtéž. „v tichu, v nesnesitelném tichu“.

128 Tamtéž. „Ubohý, jsi v nich ponořený, [...], se svou trpělivostí velikou jako moře, / všechno snášíš, i jejich hloupost, [...] / [...] nekonečně se opakující dlouhé diskuze, utkvělou představu, uspokojení, / a tam usedáš, těšíš se, a záhadně slyšíš harmonii, / usazený uprostřed se usmíváš, když vidíš, že aniž o tom vědí, tě milují“.

129 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 84. „chci natáhnout ruku a pohlédit Tvé jméno / člověka, abych odlehčil tíži času“.

Neobvyklý pohled na lidskou tvář Boha poskytuje José María Valverde ve své jediné povídce (próze se jinak nevěnoval) nazvané „Boží smích“.¹³⁰ Zásadním prvkem v povídce je smích, jednou ze dvou hlavních postav je totiž rozesmátý Ukřižovaný. Prvek smíchu do příběhu odehrávajícím se v klášteře vnáší lidskou, pozemskou notu, přibližuje Boha lidem a narušuje klasickou představu zbožnosti, jak bývá pojmána například v tradičním umění: světci nebo zbožní lidé se často zobrazovali jako přísní, vážní či zasmušilí („s jemným soucitným úsměvem zamženým krůpějí melancholie“). Autor nabourává tento obraz a jako kontrast klade nový pohled: „s úsměvem, který propukl v opojený smích, rozšířil mu rty a přimhouřil oči a nechal vytrysknout záblesk láskyplného žertu a ještě více smíchu“. Vidíme, že vykresluje i fyzické znaky smějícího se Ježíše na kříži, čímž ještě více podtrhuje jeho lidství. Valverde myšlenkami protagonisty (mnicha zvaného Hlupáček) odkrývá další aspekt: „skrže Boha se vše vyřeší a stává se maličkým a zábavným, jako směšní človíčky, které vidíme z výšky věže“. Bůh nabízí jinou perspektivu, nadhled, rozvíjí v lidech umění zasmát se i sám sobě. Povídka je tedy nevšední také v tom, že vnáší do náboženského tématu sepestí humoru a něhy: „Hlupáčku, volal hlasitě Ježíš mezi dalšími vlnami smíchu a lásky“. Valverde zde ukazuje Ježíše jako přítele (užívá přirovnání k lidským vztahům, podobně jako to v *Duchovní písni* dělal svatý Jan od Kříže): „že vidí přítele Ježíše“; „A bylo to stejné, jako když blízký přítel zjistí, že jsme něco zpackali, a hlučně nás plácá po rameni, zalyká se smíchy a říká, že jsme hloupí, ale jak nás objímá, stále roste jeho láska a vysvobodí nás z rozrušení, až se smějeme více než on.“ Překvapivě lidská situace popisuje Božího syna s důrazem na vřelé láskyplné přijetí. Chápe-li takto autor Ježíše, není divu, že v závěru povídky zobrazuje následující náhled na smrt: „Když však chtěli probudit z opojení bratra Jana, nejuchvácenějšího ze všech, všimli si, že jeho duše odešla k Pánu. Usměvavá tvář mu tak zářila, že při pohledu na ni člověk musel jásat radostí a zapomněl pradávna trápení a bezedné strachy žití; jako zlý sen zastižený svítáním... A nikdy nebyl veselejší pohřeb, tak blízký ráji, než ten, v němž následujícího dne hrob přijal tělo bratra Jana, kterému Bůh vždycky říkal bratr Hlupáček.“ Smrt je zde viděna jen jako přechod od života pozemského k plnohodnotnému životu věčnému; je příležitostí k osobnímu skutečnému setkání s Bohem, a proto prostorem radosti, dokonce důvodem k oslavě (pohřeb se tak stává slavností).

130 Všechny citace z této povídky pocházejí ze zdroje: VALVERDE, José María. La risa de Dios (cuento). *Alferez*, Madrid, Año I, No. 9–10 (octubre y noviembre de 1947), s. 7. Kompletní vlastní překlad do češtiny viz Příloha, s. 103.

Zvláštní kapitolu u Valverdeho tvoří pohled na Ježíše skrze poezii biblických obrazů. Básník tká Kristův portrét pomocí střípků z novozákonních příběhů převyprávěných ve verších a obohacených o vlastní hledisko; jedná se tedy o přímou a přiznanou souvislost s Bibli, Valverde však zároveň doplňuje své myšlenky a představy. Sám autor vyznává, že je pro něj četba evangelia „útěcha a povzbuzení uprostřed mdlého každodenního života, v jeho milované a zároveň tíživé šedi.“¹³¹ Je to vzpruha a zdroj života ve všednosti, dokonce se v básni nazývá „la palabra del cariño de Cristo“¹³², z něhož „mana / el gozo“.¹³³ Tento kladný vztah k Bibli se projevil i v tom, že extremadurský básník vytvořil „překlad Evangelii do běžnějšího, každodenního jazyka [...]. Výsledek byl vydán v roce 1960 [...] pod názvem Dobrá zpráva o Božím království“.¹³⁴ López Castro si uvědomuje, že čtyři evangelia sice vyprávějí tentýž příběh, ale z jiné perspektivy, a proto upozorňuje, že „na rozdíl od metafyzického Janova evangelia, jehož cílem je odhalit v Kristu božského ducha, to Matoušovo se ukazuje lidštější a konkrétnější. A přesně tato lidskost božství zaujala básníkovu pozornost“.¹³⁵ Autor článku rozeznává ve Valverdeho poezii akcent, který je kladen zejména na lidství (lidskost) Boha, na tělesnou stránku: „Evangelijní zvěst je tělesná: Duch se stává Tělem, Slovo se stává Tělem.“¹³⁶ Proto podle něj věnoval José María Valverde tolik pozornosti právě Matoušovu evangeliu, v němž se projevuje tento rys nejvíce. Když se přiblížíme k jednotlivým básním ze sbírky *Slova a poznámky ke svatému Matouši*, jaký portrét Ježíše v nich vyvstává? Co se o něm dozvídáme? Jak s biblickými motivy básník nakládá?

V první skupině básní parafrázujících novozákonní scény Kristus figuruje pouze jako vedlejší postava a čtenář ho sleduje spíše z dálky, z náznaků. Tyto příběhy se zaměřují na jiné osoby: extrém představuje báseň „Ukřižovaný a jeho matka“ (El crucificado y su madre), jelikož Ježíš v okamžiku zachyceném ve verších už visí mrtvý na kříži. Básník se zde soustředí především na Pannu Marii, na níž je nahlíženo jako na „blanco puente / de tierra

131 VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“. Cit. vyd., s. 20. („consuelo y estímulo en medio del apagado vivir diario, con su gris, querido y pesado a la vez.“)

132 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 84. „slovo Kristovy lásky“.

133 Tamtéž. „prýští / radost“.

134 VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“. Cit. vyd., s. 20. („una traducción de los Evangelios, en la lengua más diaria y corriente [...]. Se publicó el resultado en 1960, [...], bajo el título Las Buenas Noticias del Reino de Dios“.)

135 LÓPEZ CASTRO, Armando. „José María Valverde: tras las huellas de lo sagrado“. Cit. vyd., s. 51. („A diferencia del evangelio metafísico de Juan, cuyo objeto es revelar el divino espíritu de Cristo, el de Mateo se nos muestra más humano y concreto. Fue precisamente esta humanidad de lo divino la que despertó la atención del poeta“.)

136 Tamtéž, s. 53. („La noticia del Evangelio es una noticia carnal: El Espíritu se hace Carne, la Palabra se hace Carne.“)

a cielo“,¹³⁷ na spojnicí mezi lidmi a Bohem. Valverde odstupuje od ryze náboženského náhledu (nutnost Kristovy oběti pro spásu celého světa) a proniká do lidské psychiky, když popisuje dvojí bolest po Ježíšově smrti: pocit porážky (lidé věřili Mesiáši, který byl zabit, a tedy prohrál) a žal matky, která právě přišla o syna, jehož viděla umírat a nemohla mu pomoci. Básník si představuje všechnu její nejistotu: „¿Todo estaba perdido? ¿El hijo suyo / por contar la verdad, manso, en la plaza, / muerto...?“¹³⁸ a skrze její myšlenky seznamuje čtenáře s některými Kristovými vlastnostmi: pravdomluvnost a mírnost. Autor dále popisuje, jak Boží matka spolu s Ježíšem vnímá utrpení, posměch, hanbu, ponížení a naprostou samotu, a matčinými pocity přibližuje básník pocity synovy.

Podobné zaměření na jinou postavu než na Krista má báseň „Povolání svatého Matouše“ (La vocación de San Mateo), pod jejímž titulem se nachází odkaz na biblický verš: Mt 9,9 („Když šel Ježíš odtud dál, viděl v celnici sedět člověka jménem Matouš a řekl mu: ‚Pojď za mnou!‘ On vstal a šel za ním.“). Valverde tuto jedinou zmínku o dané události rozpracoval a rozšířil, přičemž nepoužil er-formu jako v Bibli, nýbrž obrátil perspektivu a vyprávěl příběh z pohledu samotného Matouše. Tím napomáhá se lépe přiblížit celníkově osobnosti a povaze: v básníkově představě byl Matouš spokojený se svým životem a s řádem, který v něm vládl („Siempre me gustó el orden“).¹³⁹ Když se dozvěděl, že tudy má procházet slavný Ježíš, říká:

...eso no era para mí; era cosa
del mundo de allá fuera, de las grandes
verdades y mentiras, de las muertes
y los amores¹⁴⁰

Autor také uvažuje, jak mohl muž na Ježíše nahlížet, a dokládá i vnější, fyzický popis:

El hombre célebre,
con su cara de bueno enflaquecido,
apareció, y cruzaba con su tropa
de pobretes.¹⁴¹

Na narušení ubohého obrazu a nelichotivého názoru stačilo Kristovi jediné slovo: „Sígueme“,¹⁴² a celník se zvedl a následoval ho; nejprve z navyklé poslušnosti („Yo siempre

137 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 130. „bílý most / ze země do nebe“.

138 Tamtéž. „Vše bylo ztraceno? Její syn, / protože hlásal pravdu, mírně, na náměstích, / mrtvý...?“

139 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 87. „Vždycky jsem měl rád pořádek.“

140 Tamtéž. „to nebylo pro mě; byla to věc / světa tam venku, velkých / pravd a lží, smrtí / a lásek“.

141 Tamtéž, s. 88. „Proslulý muž, / se svou pohublou dobrotivou tváří, se objevil a procházel se svým houfem / ubožáků.“

142 Tamtéž. „Následuj mě.“

he obedecido“)¹⁴³ a ze zvědavosti, proč oslovil zrovna jeho a proč má jít za ním. Báseň je vyprávěna jako ohlédnutí po několika měsících následování Krista:

Ya llevo varios meses; todavía
no le he podido hablar a solas, pero
se me olvida qué le iba a preguntar.
Él ya cuenta conmigo [...]
Si yo estaba sentado, es porque nadie
pensó en mi nombre; nadie me quería.¹⁴⁴

Matouš vlastně už nepotřebuje důvody a argumenty, nepotřebuje se ptát; důležité je to, že s ním Ježíš počítá. Básník tedy úplně letmo zmiňuje rys Kristova jednání: všímá si těch, kteří si myslí, že jsou zapomenutí nebo nemilovaní, oslovuje je a zve je na společnou cestu.

Kromě laskavosti zobrazuje Valverde i jinou jeho stránku: moc, vyvolání rozruchu. V básni „Prorok ve svém domově“ (El profeta en casa) přejímá námět z Mt 13,54–58 o tom, jak se Ježíš už za svého veřejného působení vrátil do Nazareta, místa svého dětství a mládí, a učil tam v synagóze. Všichni ho znali a viděli vyrůstat, a proto ho nepřijali; nedokázali uvěřit, že by tento jim známý muž mohl být očekávaný spasitel. Básník zde nepřevrací perspektivu ani nemění pozici vypravěče, ale doplňuje příběh o detailní popisy a téměř filmově vykresluje atmosféru. Konkrétně se zaměřuje na nevšednost okamžiku, kdy do monotónního, po desítky let neměnného náboženského obřadu, za přítomnosti pohodlných, unavených lidí, přijde změna a rozčeří klidnou hladinu. Kristus se ujímá slova a rozeznívá srdce, působí rozechvění, takže jejich „ojos despertaban / a otro mundo“;¹⁴⁵ jeho hlas „;era la voz del cielo, soñada!“.¹⁴⁶ Nálada ožívá: „Trompetas resonaron en los pechos, / hubo un jadeo, [...] / y al fin [...] / se alzaron, ya de acuerdo, sin palabras.“¹⁴⁷ Jeho slova mají moc, přesto však – stejně jako v biblickém příběhu – převládnu pochyby, vždyť ti lidé ho znají už od dětství: „¿Y de dónde ha sacado tanta ciencia?“¹⁴⁸ Valverde v závěru básně přímo odkazuje na 57. verš 13. kapitoly Matoušova evangelia, kde se píše, že „Prorok není beze cti, leda ve své vlasti a ve svém domě.“ (podobný výrok zachycuje také Lukášovo evangelium: „žádný prorok není vítán ve své vlasti“ Lk 4,24), i zde Ježíš odchází ze svého domova Nazareta nepřijatý, odmítnutý.

143 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 88. „Vždycky jsem poslouchal“.

144 Tamtéž. „Už to trvá několik měsíců; ještě / jsem s ním nemohl mluvit o samotě, ale / zapomněl jsem, na co jsem se ho chtěl zeptat. / On už se mnou počítá [...]. / Předtím jsem byl usazený, protože nikdo / nepomyslel na mé jméno; nikdo mě neměl rád.“

145 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 247. „oči procitaly / do jiného světa“.

146 Tamtéž. „byl hlasem z nebes, vytoužený!“

147 Tamtéž. „v srdcích se rozezněly trumpety, / ozvalo se supění [...] / a nakonec [...] / v souhlasu beze slov povstali.“

148 Tamtéž. „A odkud vzal takové vědění?“

Báseň „Chleby a ryby“ (Panes y peces, podle Mt 14,13–22) pojednává o Ježíšově zázraku rozmnožení chlebů a ryb, aby se nasatily zástupy, které ho přišly poslouchat. Opět zde dochází ke změně perspektivy oproti Bibli, mluví tu totiž jeho učedníci. Valverde pomocí jakési scénické poznámky („los discípulos / [...] en la barca, entre agua y noche“)¹⁴⁹ situuje příběh do loďky, v níž sedí učedníci poté, co se odehrál zázrak. V rozhovoru na něj vzpomínají, stále žasnou a nechápou, přestože byli očití svědci. Ježíš se zobrazuje opět jen zdálky, ve své záhadnosti; učedníci nerozumí tomu, proč zmizel a odešel do ústraní, když měl dav lidí v hrsti: „No lo quise creer: cinco mil hombres / queriéndole un gir rey, y él despidiéndoles, / huyendo a su misterio.“¹⁵⁰ Boží logika je pro ně neproniknutelná. Důležitým motivem (objevujícím se i v dalších básních) je motiv hladu, nad jehož různými druhy hloubají:

No era aquélla
nuestra hambre vieja, del abuelo al nieto,
en el viejo desierto y los ayunos
de esclavos: no de pan ni de pescado,
sino del Anunciado, el Rey de Gloria¹⁵¹

Jejich mistr v tu chvíli utišil hlad ve fyzickém, tělesném slova smyslu; větší lačnost však cítí duše: duchovní hlad děděný po generace, hlad po proroky předpovězeném Vykupiteli.

Druhá skupina básní s novozákonními scénami se již zaměřuje přímo na Krista a dochází zde k ještě větší změně hlediska oproti Bibli, vypravěčem je totiž on sám a mluví v první osobě. Někdy může být Ježíšův monolog vodítkem k tomu, proč jednal tak, jak jednal; José María Valverde si pomocí veršů představuje jeho úvahy a objasňuje důvody jeho chování. Takový případ ukazuje báseň „Proč takhle Ježíš mluvil“ (Por qué hablaba así Jesús), která se dotýká tématu podobenství, tedy drobných příběhů, v nichž se skrývají přirovnání a poučení. Ježíš (básníkovými slovy) říká: „Leyendas les conté. ¿De qué podían / servirles los discursos de razones, / disueltos, sin raíz en la memoria [...]?“¹⁵² K čemu by byly proslovy a učená pojednání? On vypráví příběhy: něco, o čem poté mohou hovořit v rodinách nebo u ohňů, předávat dál a donést i těm, kteří to neslyšeli naživo. Důležitou roli tedy hraje oralita, ústní předávání, slovo plné života. „Yo les daba mis cuentos, mi palabra / que podía ser llave de la

149 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 251. „učedníci / [...] v loďce, mezi vodou a nocí“.

150 Tamtéž. „Nechtěl jsem tomu uvěřit: pět tisíc mužů / ho chtělo pomazat na krále a on je rozpustil / a skryl se ve svém tajemství.“

151 Tamtéž. „Nebyl to tamten / náš odvěký hlad, z děda na vnuka, / na dávné poušti a v postech / otroků: ne po chlebu ani rybě, / ale po Předpovězeném, Králi slávy“.

152 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 91. „Legendy jsem jim vyprávěl. K čemu jim mohly / sloužit projevy s argumenty, / rozptýlené, nezakořeněné v paměti [...]?“

vida / al de ojo puro y corazón derecho“¹⁵³. Říkal věci, jimž lidé čistého srdce rozuměli, které přinášely útěchu a povzbuzení, mohly zároveň ale i burcovat a provokovat a stávaly se „dura piedra que masticar“¹⁵⁴ pro lidi uvelebené ve vlastní chytrosti, pohodlnosti a pýše. Opět se tu objevuje motiv působení rozruchu, vyvádění z rovnováhy a z ustálených zvyků. V následujícím verši Ježíš vyzdvihuje důležitý aspekt svých promluv: „Yo conté, bendije, / maldije, prometí, lancé preguntas, / recé: hablé como El Hombre.“¹⁵⁵ I ve slovech se naprosto přiblížil lidem, přijal jazyk jako vyjadřovací prostředek a také tím se plně stal člověkem.

Již zmíněný motiv hladu a pokrmu rozvádí báseň „Poslední večeře“ (Última cena), která parafrázuje novozákonní úryvek: „Když jedli, vzal Ježíš chléb, požehnal, lámal a dával učedníkům se slovy: ‚Vezměte, jezte, toto jest mé tělo.‘ Pak vzal kalich, vzdal díky a podal jim ho se slovy: ‚Pijte z něho všichni. Neboť toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.‘“ (Mt 26,26–28). Oproti Bibli, v níž je Ježíš pouze citován a mezitím zní i hlas vypravěče, tato báseň zachycuje celou jeho promluvu k učedníkům: poslední řeč před smrtí, součást dialogu, protože předpokládá posluchače. Kristus cítí, že se blíží oběť, pro níž přišel na svět; úplně se lidem vydává, nic si nenechává:

...Ya no me queda nada que deciros.
Me hice Palabra; todo os lo he contado,
pero sé que lo olvidaríais pronto,
pues las palabras son hijas del tiempo.¹⁵⁶

Ježíš počítá s jejich slabostí, s únavou, zná lidské potřeby i selhání, a přesto se vydává až na dřeň, přesto za ně zemře: „Hijos míos, lo sé. No me da miedo.“¹⁵⁷ Bůh se chce lidem co nejvíce přiblížit, a protože člověk žije v tělesném, materiálním světě, muselo se Slovo stát tělem. Zde při poslední večeři Ježíš dělá další krok v tomto úmyslu, v naprostém odevzdání se. Vnímá zásadní potřebu jíst a pít, poznává lidský hlad: „un hambre polvorienta y verdadera“;¹⁵⁸ proto Bůh volí i tuto cestu, jak se s člověkem fyzicky setkat; „Me comeréis y beberéis. Me haré / vosotros: no podréis echarme fuera / por mucho que pequéis“.¹⁵⁹ Touží tím nejbližším způsobem být se svými milovanými, ztotožnit se s nimi; jeho láska je větší než

153 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 91. „Předával jsem jim své příběhy, své slovo, / které mohlo být klíčem k životu / pro člověka čistého pohledu a přímého srdce“.

154 Tamtéž, s. 92. „tvrdým kamenem ke žvýkání“.

155 Tamtéž, s. 91. „Vyprávěl jsem, žehnal, / proklínal, sliboval, tázal se, / modlil se: mluvil jsem jako Člověk.“

156 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 127. „...Už vám nemám víc co říci. / Stal jsem se Slovem; pověděl jsem vám všechno, / ale vím, že to brzy zapomenete, / protože slova jsou děti času.“

157 Tamtéž, s. 128. „Děti moje, vím to. Neděsí mě to.“

158 Tamtéž. „prašný, opravdový hlad“.

159 Tamtéž. „Budete mě jíst a pít. Stanu se / vámi: nebudete mě moci vyhodit, / ať budete hřešit sebevíc“.

hřích a zlo páchané na zemi. A proto Ježíš říká ta nepochopitelná slova, která Valverde přebírá z Bible a vplétá do svých veršů: „Comed mi pan: se ha vuelto ya mi carne. / Bebed mi vino: se ha vuelto mi sangre.“¹⁶⁰

Další báseň navazuje na evangelijní linii příběhu a pokračuje v událostech. Pod názvem „Olivová zahrada“ (Huerto de los olivos) uvádí básník i konkrétní biblický odkaz, k němuž se verše vztahují: „Poodešel od nich, padl tváří k zemi a modlil se: ‚Otče můj, je-li možné, ať mne mine tento kalich; avšak ne jak já chci, ale jak ty chceš.‘“ (Mt 26,39). Je to modlitba, v níž dvě strany dialogické formy netvoří jako v jiných případech básník a Bůh, nýbrž Ježíš jako Boží syn a Bůh Otec. Valverde znázorňuje okamžiky úzkosti a opuštěnosti v Getsemanské zahradě, těsně před tím, než se Kristus vydal na smrt. Začíná rozhovor s Otcem: „Padre, escúchame, te hablo“¹⁶¹ a zve ho do své naprosté opuštěnosti. I když nepřestává být Bohem, je také plně člověkem: obrací se na Otce „con mi voz más humana, con ronquera / de miedo de hombre al verse ante la nada.“¹⁶² Prožívá úzkost (člověk v něm „tiene horror, tiene vértigo“¹⁶³) a strach ze smrti. Zakouší úplné dno, kdy necítí než své lidství: „espanto más de hombre sube ahora / por mi deidad“.¹⁶⁴ Vyznává svému Otci:

Padre, Padre, el dolor de ser un hombre
los demás lo soportan, porque duermen
mientras andan y comen y se quieren,
pero yo, siendo Dios, lo veo entero,
hasta el final¹⁶⁵

Je zcela člověkem, když prožívá všechnu bolest, utrpení a strach, ale tím, že je zároveň Bohem, tak to vnímá ještě hlouběji, protože všechno vidí naplno a uvědomuje si souvislosti, které mají lidé zastřené. Odpovědí na nejhlubší zoufalství a temnotu Getsemanské zahrady může být jiná Valverdeho báseň, odrážející naopak vítěznou, jásavou náladu po Ježíšově zmrtvýchvstání. Pod jménem „Vzkříšený na zemi“ (Resucitado en la tierra) se skrývá tentokrát vnitřní monolog, protože Ježíš se k nikomu výslovně neobrací. Básník zachycuje jeho možné myšlenky poté, co porazil smrt, ale ještě než se setkal s lidmi, je to chvíle o samotě, obestřená tajemstvím. Úvodní čtyři verše nastolují téma:

160 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 128. „Jezte můj chléb: proměnil se v mé tělo. / Pijte mé víno: stalo se mou krví.“

161 Tamtéž, s. 260. „Otče, poslouchej mě, mluvím k tobě“.

162 Tamtéž. „nejlidštějším hlasem, chraptěním / z lidského strachu, když se setkává s nicotou.“

163 Tamtéž. „má hrůzu, cítí závrat“.

164 Tamtéž. „nejlidštější děs vystupuje / nad mé božství“.

165 Tamtéž. „Otče, Otče, bolest být člověkem / ostatní snáší, protože spí, / zatímco chodí a jí a milují se, / ale já jsem zároveň Bůh a vidím to doopravdy / až do konce“.

Mucho tiempo he tenido un cuerpo triste,
el traje de trabajo humano; ahora
voy estrenando el traje del domingo
que todos llevarán, resucitados.¹⁶⁶

Valverde se zamýšlí nad proměnou, o níž Bible svědčí, ale nepopisuje ji do detailů, a proto básník vyplňuje prázdný prostor konkrétními představami. Ukazuje kontrast mezi pozemským tělem a oslaveným tělem po vzkříšení, které Kristus jako první z lidí (a zároveň jako Bůh) s úžasem objevuje:

me lo pruebo
despacio, solitario, acostumbrándome
ante el espejo inmenso de los montes
y el mar y el cielo, atónitos, callados.¹⁶⁷

Ohromená příroda je první svědek jeho proměny: „Los árboles, los pájaros, las piedras / se estremecen al verme“).¹⁶⁸ Ježíš vzpomíná na své původní tělo: „Ya estaba encariñado con el otro / cuerpo: viejo, arrugado, con que el alma / creció en acuerdo dulce“.¹⁶⁹ Vzkříšené tělo je nový, tentokrát trvalý „domov“; tělo „ya se ha hecho música, / un canto de colores“.¹⁷⁰ Ví, že by mohl svým vzezřením poděsit lidské oči, které nejsou na ten pohled připraveny, a že bude muset ještě odložit či zastřít svou slávu. Pak Kristovými ústy básník spojuje obraz těla a chleba, stejně jako o poslední večeři: „Aquí tengo mi cuerpo, sordo y blanco, / como un pan escondido en la alacena“.¹⁷¹ Motiv jídla se objevuje i ve verších, kdy se Ježíš těší na své blízké a touží je utěšit v zármutku: „iré a comer con mis hermanos tristes / y así verán que no soy un fantasma“.¹⁷² Chce je přesvědčit, že přes všechny události stále zůstává člověkem, nemusí se ho bát. Přeje si jim být blízko, a proto volí tolik lidský způsob společenství: u jídla. Na konci si básník představuje Kristovy úmysly a pocity po zmrtvýchvstání:

Allí les dejaré mi testamento:
mi palabra en sus manos, que la esparzan,
el abrazo final, sin hablar casi:
no les deslumbre y mate mi secreto,
mis alas y mi risa de inmortal.¹⁷³

166 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 93. „Dlouho jsem byl ve smutném těle, / lidském pracovním obleku; teď / jsem oblékl nedělní šat, / který budou po vzkříšení nosit všichni.“

167 Tamtéž. „zkouším si ho / pomalu, sám, a zvykám si / před nezměrným zrcadlem hor / a moře a oblohy, mlčících v úžasu.“

168 Tamtéž. „Stromy, ptáci, kameny / se chvějí, když mě vidí“.

169 Tamtéž. „Už jsem si zamiloval své původní / tělo: staré, vrásčité, s nímž / duše rostla ve sladkém souladu“.

170 Tamtéž, s. 94. „se stalo hudbou, zpěvem barev“.

171 Tamtéž, s. 93. „Tady je mé tělo, tiché a bílé / jako chléb ukrytý v komoře“.

172 Tamtéž, s. 94. „půjdu jíst se svými smutnými bratry, / a tak poznají, že nejsem duch“.

173 Tamtéž. „Tam jim nechám svou závět': / své slovo v jejich rukou, aby ho šířili, / poslední objetí, téměř beze slov: / aby je neoslepilo a nezabilo mé tajemství, / má křídla a smích nesmrtelného.“

I ve chvíli největší slávy a moci ví, co lidé potřebují, bere na ně ohledy, myslí na ně, sklání se k nim jejich způsobem.

Z ukázek vidíme, že se José María Valverde téměř prozaickým stylem noří do příběhů z evangelií, hledí na náměty z jiné perspektivy, mění vypravěče, zkoumá pohnutky, city a povahu postav, vykresluje obrazy se smyslem pro detail a pozoruhodně pracuje se slovy. Z jeho veršů pak vyvstává postava Ježíše, která v sobě plně spojuje božství i lidství.

3.2.3 Neustále překvapující

Další opakující se aspekt Božího obrazu v poezii obou básníků je jinakost, neustálá překvapivost. Dámaso Alonso uznává, že má Bůh jiný způsob existence než lidský („Igual que Dios, que no vive, que es“)¹⁷⁴ a že vždy znovu překvapuje a stále se vymyká tradičním pojetím. Martínez Perera poznamenává, že v existenciální poezii po občanské válce vyvstává obraz „rozporuplného Boha“,¹⁷⁵ který v sobě může skloubit protiklady a paradoxy. V Alonsoových básních do aspektu Boží překvapivosti spadá především nečekaně hravá, dětská tvář. Objevuje se hrající si Bůh, „niño eternal, gran inventor de juegos“,¹⁷⁶ „el Gran Niño“¹⁷⁷ a „el Eterno Inventor de juegos / y de mundos“.¹⁷⁸ Dámaso zdůrazňuje Boží hravost a tvořivost, která je nekonečným tančícím procesem. Svou lehkostí a svěžestí nám toto pojetí může připomenout tvrzení Friedricha Nietzscheho: „Jen v toho boha bych věřil, který by uměl tančit.“¹⁷⁹ v němž se vymezuje proti tíživému obrazu vážného, nesmlouvavého Boha.

Valverde se motivu „dětskosti“ v souvislosti se vztahem k Bohu také dotýká, spíše než jako Boží charakteristiku jej však zpracovává s důrazem na člověka. S nostalgií se ohlíží za ztraceným věkem a uvědomuje si, že mu chybí vnitřní postoj dětství:

¡Oh, Señor, aquel niño que yo era
quiere pedirte, muerto,
que le dejes vivir en mi presente un poco!
Que siga en mí, Dios mío – como tú nos decías –,
y viviré del todo,
y sentiré la vida plenamente,
y tú serás mi asombro virgen cada mañana...¹⁸⁰

174 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 83. „Stejně jako Bůh, který nežije, který jest“.

175 MARTÍNEZ PERERA, Miguel Ángel. Cit. d., s. 456. („un Dios contradictorio“.)

176 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 40. „věčné dítě, velký vynálezce her“.

177 Tamtéž, s. 136. „Velké Dítě“.

178 Tamtéž. „věčný vynálezce her / a světů“.

179 NIETZSCHE, Friedrich. Cit. d., s. 37.

180 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 35. „Ach, Pane, to dítě, kterým jsem byl, / zesnulé tě chce prosit, / abys ho nechal aspoň trochu žít v mé přítomnosti! / At' ve mně pokračuje, Bože můj – jak jsi nám říkal –, / a budu žít naplno, / a plně pocítím život, / a ty budeš každé ráno mým nevinným úžasem...“

Přál by si obnovit v sobě dětský postoj (radost z maličkostí, důraz na přítomný okamžik, důvěru, nevinnost) i pohled na svět (umět žít naplno, vidět doopravdy, být schopen žasnout). Ve výrazu „jak jsi nám říkal“ básník možná odkazuje na úryvek z Matoušova evangelia, kde mluví Ježíš o schopnosti být dětmi: „Ježíš zavolal dítě, postavil je doprostřed a řekl: ‚Amen, pravím vám, jestliže se neobráte a nebudete jako děti, nevejdete do království nebeského. Kdo se pokoří a bude jako toto dítě, ten je největší v království nebeském.‘“ (Mt 18,2–4). Zdá se tedy, že „dětský“ postoj se vším, čím může dospělého člověka obohatit, je skutečně cestou k poznání Boha.

Báseň „Předmluvy o víře“ také odkrývá mnoho různých (a občas nepochopitelně protichůdných) pohledů na Boha. V jedné z částí se Valverde zamýšlí nad tím, jak o něm po staletí mluvila svědectví a zkušenosti předávané ústně a sesbírané v knihách Starého zákona, a tato část se stává úvahou o novém pohledu na Boha s mnoha ilustrativními biblickými ukázkami. Básník staví do kontrastu odlišné obrazy, např. určitý lidský přístup v dějinách: „tanto rezo humano con miedo, en muchedumbres / reptando por el polvo, con incienso y conjuros“,¹⁸¹ na který namítá novým poznáním, že

...Dios no era aquel Dios
esencial, opresivo, en dosel de conceptos,
relojero impertérito, contador de los astros,
los montes y las noches, vigilante del mundo.¹⁸²

Zjišťuje, že Bůh jedná vždy po svém, nečekaně. Takové jednání ilustruje na Abrahámově příběhu (který je společný třem velkým monoteistickým náboženstvím: judaismu, křesťanství, islámu) a zdůrazňuje jeho šokující charakter, o němž hloubal i filosof Kierkegaard v knize *Bázeň a chvění*. Abrahám slyší Boží povolání, „que tengo cosas que hacer contigo“,¹⁸³ a Valverde v následujících verších předpokládá Abrahámovy myšlenky a očekávání: „Y ése ya imaginaba un porvenir de gloria, / su riqueza creciendo, sus nietos con rebaños.“¹⁸⁴ Vtom ale přichází naprostý šok, který autor doprovází změnou pojmenování (nevysloví důvěrné jméno Bůh):

Pero el extraño Ser –¿cómo llamarte Dios,
de tan desconcertante, tan loco, tan terrible?–
le dijo luego: «Toma a tu hijo, el de la herencia,

181 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 111. „tolik lidských modliteb ve strachu, zástupy / plazící se prachem, s kadidlem a zaklínadly“.

182 Tamtéž. „...Bůh nebyl onen Bůh / nepostradatelný, utiskující, z baldachýnu soudů, / neotřesitelný hodinář, počtář hvězd, / hor a nocí, strážce světa.“

183 Tamtéž. „neboť s tebou mám úmysly“.

184 Tamtéž. „a on už si představoval slavnou budoucnost, / rostoucí bohatství, / vnučata a stáda.“

el hombre del futuro, y mátamelo» El pobre
obedeció abrumado, pero el gran Ser, a tiempo,
paró el cuchillo y dijo: «Basta, tú has comprendido».¹⁸⁵

Boží jednání se střetává s lidskými představami a nabourává je. Je to příběh pro logiku člověka nepochopitelný a dodnes vyvolává zmatek. V téže básni se Valverde dotýká dalšího starozákonního příběhu: setkání Mojžíše s Hospodinem v hořícím keři. Zde se s překvapivostí pojí neproniknutelná tajemnost. Generace lidí se plahočily pouštěmi a trpěly hladem a žízní (v duchovním slova smyslu, i doslova), a když žádaly „por lo menos el signo / de un nombre resonante con que luchar con todos“,¹⁸⁶ protože ostatní národy se honosily božstvy zvučných jmen, tato „Bytost“ „gruňó: «Soy el que Soy». Y el nombre de silencio / se elevó entre los ídolos, despectivo y hermoso.“¹⁸⁷ Bůh jedná tak, jak lidé nečekají, a básník vnímá za záhadností a tichem vznešenost a moc. Nakonec se dostává k příběhu, který je vyvrcholením Starého zákona a zároveň počátkem Nového a který pro Valverdeho ztělesňuje největší z paradoxů, tak obrovský, že se mu dokonce stává zdrojem pobavení: slíbený Mesiáš, spasitel světa, „la gran Palabra –¡oh broma!– surgió en el pueblo: un hombre / pobre y corriente, errante, y muerto en el fracaso.“¹⁸⁸ V těchto verších vyvstává představa Božího smyslu pro humor, který prosvítá dějinami: „...es el inmenso chiste / que aclara la encerrona de esta vida en la tierra“.¹⁸⁹ Tato „hra“ však pro Valverdeho není pouhý rozmar pro Boží zábavu, nýbrž má hluboký význam: „¿No os habla de un amor de volcanes y cielos / esa leve jugada: morir en nuestro sitio?“¹⁹⁰ Celá báseň vrcholí tím, co podle něj dějinám plným paradoxů i ve vší nepochopitelnosti dává smysl a co je důvodem, který stojí za celou existencí: láska.

Ni el sol ni las montañas existen porque de ban,
ni había obligación de humanidad, ni nada,
ni de hacerse Él un hombre, ni recibir el golpe
de pecado y justicia: todo fue libre, y luego,
todo se quema en gracia, y detrás del hastío
se sospecha la risa enorme del amor.¹⁹¹

185 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., 111. „Ta podivná Bytost mu však – jak tě oslovovat Bůh, / když jsi tak matoucí, bláznivý, strašlivý? – / poté řekla: «Vezmi svého syna, svého dědice, / muže budoucnosti, a zabij ho pro mne». Chudák / sklíčeně uposlechl, ale vznešená Bytost včas / zastavila nůž a řekla: «Stačí, pochopil jsi».“

186 Tamtéž. „aspoň znamení / zvučného jména, s nímž bojovat proti všem“.

187 Tamtéž. „zahřímá: «Jsem, který jsem». A jméno ticha / krásné a opovržlivé povstalo nad modly.“

188 Tamtéž. „veliké Slovo – jaký žert! – vyvstalo z lidu: muž / chudý a obyčejný, který se potuloval a s nezdarem zemřel.“

189 Tamtéž. „...je to nesmírný šprým, / který osvětluje past tohoto pozemského života“.

190 Tamtéž, s. 111–112. „Nepromlouvá k vám o lásce mocné jako sopky a nebesa / tato jemná hra: zemřít místo nás?“

191 Tamtéž, s. 112. „Ani slunce ani hory neexistují, protože by musely, / ani lidstvo nevzniklo z povinnosti, ani nic, / ani On neměl povinnost stát se člověkem, ani přijmout ránu / hříchu a spravedlnosti: vše bylo

Dále José María Valverde uchváceně reaguje na tento závěr a v úžasu jej komentuje. Přijde mu tak nádherný, že mu nemůže uvěřit: „Pero no, no creemos, no podemos: / es demasiado hermoso“.¹⁹² Kdyby si člověk to poznání naplno připustil, strhne ho: „Un alegre huracán nos barrería, / una marea hirviente de placer.“¹⁹³ Opět se zde nachází zvláštní, nepochopitelný paradox: Bůh, stvořitel všeho, Pán a Král, si zamiloval člověka, kterého stvořil, a dokonce se sám stal člověkem, aby na sebe vzal všechny bolesti, zlo, ba i samotnou smrt. Zároveň si básník uvědomuje, jak v určitém smyslu nejisté je následovat Boha, a že to není život oproštěný od starostí a trápení:

así es El que nos reta
a la partida: así es llamarse suyo:
no tener nada, andar por el desierto
cuarenta años, y al fin morir sin verle,
sin saber si perdimos nuestra vida,
si hemos ido alejándonos acaso
de aquel Dios que, de niños, nos tocaba
y nos daba la mano y los juguetes.¹⁹⁴

Popis nejistého putování se dá aplikovat na každého, kdo se vydal cestou víry, zároveň je to však narážka na starozákonní příběh (z knihy Exodus): odchod Izraelitů z Egypta a následné putování po poušti. Valverde znovu ukazuje kontrast: Bůh, jenž dopouští trmácení pouští, přitom jako otec vede za ruku a rozdává dárky.

Překvapivý pohled na Boha přináší i „Žalm o Boží žízni“ (Salmo de la sed de Dios) ze sbírky *Boží člověk* (Hombre de Dios, 1945), k němuž jako podtitul slouží verš z Janova evangelia: „Ježíš věděl, že vše je již dokonáno; a proto, aby se až do konce splnilo Písmo, řekl: ‚Žízním.‘“ (J 19,28). Perspektiva se zajímavě převrací: většinou se zobrazuje žíznící člověk, protože lidství znamená být poháněn neuhasitelnou žízní po něčem víc, po absolutnu, po dokonalosti, po štěstí, po Bohu. Zde je to naopak Bůh, který prahne a je jako „una sequía que devora el paisaje“.¹⁹⁵ Valverde i s pomocí využitých biblických zmínek v průběhu všech těch básní dochází k závěru, že se Bůh nevejde do úzkých a přesně definovaných kategorií,

dobrovolné, a tak / vše shoří v milosti a za nechutí / lze tušit nezměrný smích lásky.“

192 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., 112. „Ale ne, nevěříme, nemůžeme: / je to příliš krásné“.

193 Tamtéž. „Smetl by nás veselý hurikán, / vroucí příliv potěšení.“

194 Tamtéž, s. 112–113. „takový je Ten, který nás vyzývá / k odchodu: takové to je, patřit mu: / nemít nic, toulat se pouští / čtyřicet let, a nakonec zemřít, aniž ho spatříme, / aniž víme, zda jsme promarnili život, / jestli jsme se dokonce nevzdalovali / od Boha, který se nás od dětství dotýkal / a podával nám ruku a hračky.“

195 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Madrid: Trotta, 1998, s. 145. „sucho, které stravuje krajinu“.

ale vždy se vymyká: překvapí člověka svým nepochopitelným zásahem nebo šokuje novým rysem své tváře, který občas pronikne skrze závoj mlh, v nichž je zahalen.

3.2.4 Projevy Boží přítomnosti

Jaké další rysy Boží tváře z poezie Josého Maríi Valverdeho a Dámasa Alonsa vyplývají? Jakými rozličnými způsoby se projevuje Boží přítomnost v životě člověka? V jakých situacích se setkává básník a Bůh? Jak na něj člověk reaguje?

Zdánlivá nepřítomnost

Začněme tím, kdy se Boží přítomnost skrývá za tichem, mlčením, a spíše se jeví jako prázdnota a nepřítomnost. Octavio Paz s odkazem na Sor Juanu Inés de la Cruz v jednom eseji prohlásil: „Ale v každém lidském mlčení cosi hovoří. Mlčíme, řekla Sor Juana, ne proto, že nemáme co říci, ale protože nevíme, jak říci všechno to, co bychom chtěli povědět. Lidské mlčení je zámlka a proto je v něm obsaženo sdělení, skrytý smysl.“¹⁹⁶ Lze takový výklad mlčení aplikovat i na Boží projev?

V Alonsově poezii čtenář často vnímá právě zdánlivou Boží vzdálenost, prázdné místo, které básník nedokáže naplnit; i ta nepřítomnost je však důležitým znakem. Ernestina de Champourcin poukazuje na to, že v náboženské poezii je třeba si všímat jak „přítomnosti božské bytosti [...] tak její nepřítomnosti, která je mnohdy jiný způsob *bytí* Boha“.¹⁹⁷ Zde se nejedná o Boží neexistenci, nýbrž o neviditelnou přítomnost, jak zachycuje i jeden Dámasův verš: „Oh presencia invisible, en mí, fuera de mí, poblándome.“¹⁹⁸ Gloria Videla de Rivero si v básních Dámasovy sbírky *Temná zpráva* všímá, že „Bůh nejasně mluví i skrze své mlčení.“¹⁹⁹ Ticho je tedy jen jiný způsob, jak něco sdělit. Přesto bývá pro madridského básníka většinou zdrojem agonického hledání a pochyb.

José María Valverde k tomu přistupuje trochu jinak ve své básni „Bůh v čase“ (Dios en el tiempo), kde pracuje s Boží nepřítomností konkrétně v přítomnosti. V okamžiku *ted'* totiž člověk nemá dost nadhledu či odstupu, a proto ho básník ve chvílích pochyb nalézá v minulosti, při ohlédnutí se zpět v čase: „Cuando no logro hallarte en el presente, / Señor,

196 PAZ, Octavio. Cit. d., s. 48.

197 CHAMPOURCIN, Ernestina de (ed.). *Dios en la poesía actual*. Madrid: La Editorial Católica / BAC, 1972, s. 14. („la presencia del ser divino [...] que su ausencia, la cual es en muchos casos otro modo de *estar* de Dios“.)

198 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 146. „Och, neviditelná přítomnosti, ve mně, mimo mě, žiješ ve mně.“

199 VIDELA DE RIVERO, Gloria. „San Juan de la Cruz en la poesía de Dámaso Alonso“. *Revista Chilena de Literatura*, No. 52 (Apr., 1998), s. 107. („Dios habla oscuramente aún por medio de su silencio.“)

hacia atrás vuelvo la mirada, / y allí estás“²⁰⁰ a dodává: „te oigo en la antigua lluvia de momentos“.²⁰¹ V ostatních básních ale nejde o časové linie a Valverde v nich pojímá téma podobně jako Dámaso Alonso, tedy že se Boží přítomnost někdy skrývá za hradbou mlčení. Extremadurský básník si všímá, že „alguien vela en silencio, mientras mana / la esperanza en tinieblas, como fuente / que no se oye, mas todo lo enternece“.²⁰² Boží přítomnost je nevtíravá, neútočná, nenápadná, někdy téměř nepostřehnutelná, ale přesto se projevuje, není pasivní. Básník vyznává:

sé que no sabré nunca
si ando de Él cerca o lejos,
sé que no le podría
tocar mi pensamiento,
pero [...] sospecho
que es voz suya ese río
que va bajo el silencio.²⁰³

Ví, že nebude mít nikdy důkaz, je si vědom vši nejistoty a Boží „nepolapitelnosti“, přesto však oproti Dámasu Alonsovi přijímá tuto skutečnost klidněji, učí se poslouchat Boží mlčení, rozpoznávat v tichu jeho hlas a rozumět mu.

Příroda a všední realita jako Boží zjevení

Bůh poukazuje na svou přítomnost i v přírodě, když se lidem zjevuje skrze své stvoření. José María Valverde čte z okolních věcí stopy, které ukazují ke stvořiteli, příroda tak může sloužit jako cesta k Bohu: „Las cosas son ausencias, son alusión continua / hacia Ti“.²⁰⁴ V tomto směřování se chce básník přidat k celému vesmíru, ztotožnit se s ním, spojit se v jediné modlitbě „Con todo el Universo, que al moverse pronuncia / una sola palabra – tu Nombre“.²⁰⁵ Báseň „Žalm o růžích“ (Salmo de las rosas, *Boží člověk*) také přivádí k žalmové formě modlitby, zde se však básník neobrací přímo k Bohu; oslovuje růže, které jsou pro něj „testimonio de que Dios no me olvida“;²⁰⁶ jsou pro něj znakem krásy a kupodivu i stálosti (navzdory své pomíjivosti):

200 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 99. „Když tě nemohu najít v přítomnosti, / Pane, obracím zrak zpátky, / a tam jsi“.

201 Tamtéž. „slyším tě v dávném dešti chvil“.

202 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 60. „někdo tiše bdí, zatímco prýští / naděje v temnotách, jako pramen, / jenž není slyšet, ale všechno rozněžňuje“.

203 Tamtéž, s. 90. „vím, že nebudu nikdy vědět, / jestli jsem blízko nebo daleko od Něj, / vím, že by se ho mé myšlení nemohlo dotknout, / ale [...] tuším, že to jeho hlas je ta řeka, / která pluje pod tichem.“

204 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 156. „Věci jsou prázdná místa, jsou neustálou připomínkou / Tebe“.

205 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 150. „S celým Vesmírem, který svým pohybem vyslovuje / jediné slovo – tvé Jméno“.

206 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 36. „svědectví, že na mě Bůh nezapomíná“.

Hubo un tiempo en que yo creí perdido todo.
Pero vuestra constancia no se enteró siquiera
y seguisteis viniendo a acariciar mi frente
y a decirme que el mundo seguía estando intacto.²⁰⁷

Čerpá z nich sílu a povzbuzení. Snaží se jim porozumět, rozluštit jejich poselství: „¿Qué decís, qué decís, bocas de Dios infantiles?“²⁰⁸ a přiznává, že růže „me animan, diciéndome que el Señor sigue en pie.“²⁰⁹ Hledí na ně jako na Boží posly, kteří zvěstují a dosvědčují jeho existenci i jeho krásu.

Báseň „Požehnaní deště“ (Bendición de la lluvia) ze sbírky *Čekání* je inspirovaná citátem z Bible, který básník přímo vypsál pod název: „neboť Hospodin Bůh nezavlažoval zemi deštěm“ (Gn 2,5). Básník se vrací do okamžiku stvoření – přesněji řečeno krátce po stvoření –, kdy podle mýtu z knihy Genesis v rajske zahradě Eden ještě neexistoval déšť a přeneseně také slzy: „En el Edén no había lluvia. / Inmóvil, puro estaba el cielo. / No se sabía qué eran lágrimas.“²¹⁰ Déšť je dar, který lidé dostali až po vyhnání z ráje, má jim být útěchou: „La lluvia ha sido dada al hombre / para consuelo en el destierro“.²¹¹ Stává se něžným poslem Boží existence, připomínkou společenství v ráji: „madre vieja / que en su canción guarda lo eterno“.²¹² Autor je vděčný: déšť podle něj spojuje všechny lidi, smývá jejich bolest a strach, je to „madre de huérfanos, que junta / todos los hombres en un beso.“²¹³ Navozuje i pocit domova:

En las ciudades más extrañas
perdidos, es un gran consuelo
verla, dando a lo nunca visto
una luz vaga de recuerdo.²¹⁴

Déšť přináší krásu, protože obmývá svět a dodává všemu třpyt, a zároveň má hlubší význam jako Boží poselství z ráje: „es el testigo que repite / que todo aquello no era sueño“.²¹⁵ Pro básníka znamená cosi důvěrně známého, blízkého, a touto charakteristikou ho může obracet k Bohu. Valverde vyznává: „Dios es también lo conocido, / la luz natal, perdida en

207 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 36. „Jednou jsem si myslel, že je vše ztraceno. / Ale vaše vytrvalost se o tom ani nedozvěděla / a dál jste přicházely pohládit mé čelo / a sdělit mi, že svět je ještě nedotčený.“

208 Tamtéž. „Co říkáte, co říkáte, vznešená Boží ústa?“

209 Tamtéž. „mě povzbuzují a říkají mi, že Pán stále žije.“

210 Tamtéž, s. 42. „V Edenu nebyl déšť. / Nehybná, jasná byla nebesa. / Nevědělo se, co jsou to slzy.“

211 Tamtéž. „Déšť byl dán člověku / jako útěcha ve vyhnanství“.

212 Tamtéž. „stará matka, / která ve své písni uchovává věčnost.“

213 Tamtéž, s. 43. „matka sirotků, která spojuje / všechny lidi v jednom polibku.“

214 Tamtéž. „Když jsme ztraceni v cizích městech, / je velká útěcha ho vidět, / dává nikdy nespátrnému / mlhavé světlo vzpomínky.“

215 Tamtéž. „je to svědek, který opakuje, / že to všechno nebyl sen“.

medio / de la extrañeza de los días“;²¹⁶ což je poněkud zvláštní tvrzení, většinou se totiž na Boha nahlíží jako na velkou neznámou, a zde se naopak zdůrazňuje blízkost, důvěrnost. Závěr poskytuje podobnou myšlenku jako „Žalm o růžích“:

Y dice de Él la lluvia, y cuenta
que sigue vivo en su silencio,
como al nacer ella en sus manos;
que todo lo narrado es cierto...²¹⁷

Valverde věří, že déšť je darem poslaným od Boha pro lidi, je svědkem a připomenutím čehosi možná dávno zapomenutého: Boží přítomnosti.

Castellet si všímá, že Valverde nachází zdroj příležitostí k setkání s Bohem především ve všednosti: „v tomto každodenním životě objevuje neustálou přítomnost božství“.²¹⁸ Básník v jedné předmluvě přiznává, že považuje běžnou realitu za němou formu Božího zjevení,²¹⁹ a přijetí reality se pak stává náboženským úkonem²²⁰. Valverde nachází a poznává Boha ve všem, co ho obklopuje: v obyčejných denních okamžicích, ve věcech, v druhých lidech:

¿Y para qué buscarle [...]
con fatiga, con polvo, [...]
si sé que está a mi lado,
si sé que tú le tienes...?²²¹

Člověk se nemusí namáhat a cestovat prostorem i časem, vyčerpávat se a neustále utíkat, aby Boha našel – je celou dobu vedle něj, v milovaném člověku. Na tento způsob projevu Boží blízkosti (v přírodě, ve věcech, v každodennosti) se v poezii Dámasa Alonsa nenarazí.

Hrozba budící strach

Dámasovy básně ale na rozdíl od Valverdeho poezie poskytují také naprosto odlišnou perspektivu nazírání Boží přítomnosti: jako hrozbu, která v člověku vzbuzuje nepříjemné pocity, dokonce strach. V těchto verších je Bůh znatelně přítomný, ale jen jako utlačitel, násilná moc nebo původce bolesti. Setkání s Bohem může být hrozivé: „Yo estoy a solas con

216 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 43. „Bůh je také známý, / rodné světlo, ztracené uprostřed / podivnosti dní“.

217 Tamtéž. „A déšť o Něm říká, a vypráví, / že ve svém mlčení dál žije, / když se rodí v Jeho dlaních; / že všechny ty příběhy jsou pravdivé.“

218 CASTELLET, José María. *Notas sobre literatura española contemporánea*. Barcelona: LAYE, 1955, s. 93. („en esa vida diaria asoma la constante presencia de la divinidad“.)

219 VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“ . Cit. vyd., s. 18.

220 Tamtéž, s. 20.

221 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 30. „A nač ho hledat [...], / do vyčerpání, v prachu, / [...] když vím, že je po mém boku, / když vím, že je v tobě...?“

mi Dios, ¡qué espanto...!“²²² Ve sbírce *Synové hněvu*, v básni „Obludy“ (Monstruos) se básník s výčitkou a bolestnou prosbou obrací k Bohu, který ho trýzní:

Oh Dios,
no me atormentes más.
Dime qué significan
estos espantos que me rodean.²²³

Vyjadřuje svůj strach: „Dámaso – alimaña, aterrorizada por la presencia oscura de una inmensa madre.“²²⁴ Vytváří podivný kontrast Boha, který se o člověka stará jako rodič, jehož moc ale zároveň děsí. I v básni „Ve stínu“ Alonso nabourává představu laskavého starce na obláčku a naopak vystihuje Boží moc, sílu a divokost pomocí přirovnání k šelmě:

A veces en la noche yo te siento a mi lado,
que me acechas,
que me quieres palpar,
y el alma se me agita con el terror y el sueño,
como una cabritilla, amarrada a una estaca,
que ha sentido la onda sigilosa del tigre²²⁵

Duše nemůže nereagovat na jeho přítomnost, cítí strach. Veškeré tyto negativní emoce zobrazené v poezii mohou mít dvojí původ. Za prvé může jít o existenciální pocity zakořeněné v nitru, bez příčiny; sám autor v sobě rozeznává úzkost, „tu trvalou, tvořící podstatu každého člověka“.²²⁶ A za druhé současně mohou pramenit z vnějších příčin té doby (nebo jimi být alespoň zesílené), jak svěruje Alonso: „vždy byly vnější události, které v nás vystupňovaly utrpení a černý smutek [...]: je strašná nespravedlnost v národech i mezi národy, vzpomínám na španělskou válku, s mrtvými přáteli a příbuznými na obou stranách, a poté na světovou válku.“²²⁷ Ať je důvod jakýkoliv, děs, bolest a trýzeň dýchají z Dámasových veršů. Všechny negativní projevy Boží přítomnosti básník ale zároveň chápe

222 ALONSO, Dámaso. *Oscuro noticia. Hombre y Dios*. Madrid: Espasa-Calpe, 1971, s. 144. „Jsem o samotě se svým Bohem, jaký děs!“

223 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 118. „Ach Bože, / nemuč mě již. / Pověz mi, co znamenají / tyhle hrůzy, které mě obklopují.“

224 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 145. „Dámaso – zvířátko vyděšené temnou přítomností nezměrné matky.“

225 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 129. „Někdy tě v noci cítím po mém boku, / jak číháš, / jak se mě chceš dotknout, / a duše se mi zachvěje hrůzou a omámením, / jako kůzlátko, přivázané ke kůlu, / které ucítilo skrytý dech tygra.“

226 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 349. („la permanente y esencial en todo hombre“.)

227 ALONSO, Dámaso. „Vida y obra“. In ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Madrid: Cátedra, 1985, s. 27. („ha habido siempre actos externos que nos habrán aumentado la pesadumbre y la negra tristeza [...]: existe una terrible injusticia nacional e intranacional; recuerdo la guerra española, con muertos, amigos y parientes, a un lado y otro, después, la guerra mundial.“)

jako určitý krok lásky: „Sí: me buscas. / Torpemente, furiosamente lleno de amor me buscas.“²²⁸ Je to Bůh, který touží, miluje, který vychází k člověku; není to jen nějaká abstraktní, nečinná, nepřítomná síla. Andrew Debicki ale poznamenává, že způsob, jakým básník představuje vyjádření Boží lásky, je zvláštní a překvapivý,²²⁹ čímž naráží právě na obrazy plné divoké, destruktivní, pohlcující síly.

Jak na takové projevy Boží přítomnosti reaguje básník? Forbelský Dámasovy básně (především ze sbírek z roku 1944) charakterizuje jako „dotíravý, provokující rozhovor s Bohem“,²³⁰ což ukazuje na jeho boj s vyšší mocí a neustálé kladení otázek. Dámaso Alonso je bezohledně přímý ve své až děsivé obnaženosti a používá vulgární jazyk i ve vztahu k Bohu, v básních-modlitbách; nikdy to tedy není sterilní zbožnost, nýbrž vášnivý jazyk tryskající z hlubin upřímnosti, ať už vyjadřuje lásku a víru, nebo naopak hněv a výčitky. Proto o něm José María Valverde píše, že jeho poezie je „rozervaná, brutální a náboženská zároveň“.²³¹ Podobný způsob vyjadřování v rozhovoru s Bohem se nachází i v Bibli, například v žalmech nebo u některých proroků. Prorok Abakuk plný bolesti křičí: „Jak dlouho již volám o pomoc, Hospodine, a ty neslyšíš. Úpím k tobě pro násilí, a ty nezachraňuješ. Proč mi dáváš vidět ničemnosti a mlčky na trápení hledíš? Doléhají na mne zhouba a násilí, rozrostly se spory a sváry.“ (Ab 1,2–3). A prorok Jonáš se nebál Hospodinu říct přímo: „Planu hněvem až k smrti.“ (Jon 4,9).

Navzdory tomu, že básník cítí mnohdy Boží přítomnost jako děsivou, nebo dokonce působící bolest, mnohem silnější je pro něj strach z opuštěnosti, z „neexistence“ Boha, a tak k němu neustále volá, vyzývá ho, i kdyby měla ta prosba znít *hiéreme*, „zraň mě“. V jednom eseji tvrdí Alonso o Blasovi de Otero: „ten boj s Bohem není nic jiného než konkrétní znázornění té nejstrašnější lásky, lásky neuspokojené.“²³² Když pročítáme některé Dámasovy básně, zdá se, jako by v tomto citátu mluvil i sám o sobě. I on s Bohem zápasí a v dialogu se nebojí vyjádřit hněv nebo obviňování, přesto za tím vším rozpoznáváme tepot lásky; básník se v utrpení i radostech přiklání k Bohu. A tak i přes všechnu úzkost a hněv, které prýští z veršů,

228 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 130. „Ano: hledáš mě. / Nemotorně, divoce, plný lásky mě hledáš.“

229 DEBICKI, Andrew P. *Estudios sobre poesía española contemporánea*. Madrid: Gredos, 1968, s. 177.

230 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Cit. vyd., s. 203.

231 VALVERDE, José María. *Breve historia de la literatura española*. Madrid: Guadarrama, 1969, s. 259. („desgarrada, brutal y religiosa a la vez“.)

232 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 355. („esa lucha con Dios no es sino representación concreta del más terrible amor, amor insatisfecho.“)

Debicki rozeznává v Dámasově poezii i „nadějný pohled na Boha“.²³³ Právě v tom se Dámaso Alonso a José María Valverde potkávají: pro oba autory je Bůh – bez ohledu na pochybnosti a trýzeň v průběhu života – především symbolem naděje.

Bůh, který se stará

Než se plně ponoříme do kladnějšího aspektu Boží přítomnosti, rozeberme si opakující se motiv, který zasahuje do negativního i pozitivního náhledu: je jím motiv Boží ruky. Právě tato synekdocha Boží působení opětovně symbolizuje v Bibli i v poezii obou autorů a může mít dvojí konotaci, jak si všímá Martínez Perera: „utiskující, ničivou a krutou, a blaženou, velkorysou a spásnou“.²³⁴ Podobně jako u Dámasa Alonsa tedy může znázorňovat nástroj hrozby, útlaku a zkázy: „tu na tvá stáda, která jsou na poli, na koně, na osly, na velbloudy, na skot i na bravy, dolehne Hospodinova ruka velmi těžkým morem.“ (Ex 9,3) nebo „Ve dne v noci na mně těžce ležela tvá ruka, vysýchal mně morek jako v letním žáru.“ (Ž 32,4). Někdy zobrazuje moc a sílu, ale bez negativního zabarvení: „aby poznaly všechny národy země, jak mocná je ruka Hospodinova“ (Joz 4,24); „Ano, moje ruka založila zemi, má pravice nebesa rozvinula [...]“ (Iz 48,13) nebo „Hle, Hospodinova ruka není krátká na spasení [...]“ (Iz 59,1). V těchto případech se většinou jedná o stvořitelství čin, nebo o ochranu, zastání, vysvobození. Symbol ruky může mít i nesporně kladný význam: „Sdělil jsem jim, jak dobrotivá ruka mého Boha byla nade mnou[...]“ (Neh 2,18). Všechny ukázky byly převzaty ze Starého zákona. Zajímavé je, že jediné užití této metafory v Novém zákoně (nacházející se v Lukášově evangeliu) mluví o mladém Ježíši: „Všichni, kteří to uslyšeli, uchovávali to v mysli a říkali: „Čím toto dítě bude?“ A ruka Hospodinova byla s ním.“ (Lk 1,66).

Právě tuto druhou, laskavou stránku motivu Boží ruky zobrazuje José María Valverde, který dokonce jednu ze svých básní pojmenoval „Žalm o Boží ruce“ (Salmo de la mano de Dios). V ní uvažuje nad chápavou, pozornou a milující tváří Boha, kterého v dialogu oslovuje:

Oh Señor, Tú sostienes con tu mano
todos nuestros momentos, sin cansancio ni olvido:
cada instante nos sacas de la nada,
nos haces nuevamente²³⁵

233 DEBICKI, Andrew P. „Symbols in the Poetry of Dámaso Alonso, 1921–1944“. *Hispania*, Vol. 47, No. 4 (Dec., 1964), s. 728. („a hopeful view of God“.)

234 MARTÍNEZ PERERA, Miguel Ángel. Cit d., s. 462. („la opresiva, aniquiladora y cruel y la beatífica, magnánima y salvadora“.)

235 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 131. „Ach Pane, Ty podpíráš svou dlaní / všechny naše okamžiky, nezemdlíš a nezapomeneš: / neustále nás vytahuješ z nicoty, / znovu nás tvoříš.“

Valverde poznává, že Bůh je přítomný a aktivní a neustále za lidi bojuje, i když ví, jak se budou chovat. Bůh pomáhá lidem,

Para poder seguir
gastando vida y vida inútilmente,
para dar pasos vanos,
para volvernó contra la mano que nos alza,
para, lo que es peor, olvidarte, y sentados
en tu mano creer que nos lo somos todo.²³⁶

Na to ale básník reaguje jistotou, že Bůh se neunaví: „Mas Tú no te fatigas“,²³⁷ což je jako ozvěna Izaiášova verše: „Hospodin, Bůh věčný, stvořitel končin země, není zemdlený, není znavený“ (Iz 40,28). Valverde si dále všímá toho, že Hospodinova pravice nedoprovází pouze lidi, ale podpírá celé své stvoření: „Tú sostienes los miles de flores no miradas, / los ríos, aves y árboles; las olas y los vientos.“²³⁸ I když mnoho drobností nikdy nebude lidmi objeveno, i o ně se s láskou stará. Alonso zapojuje tuto synekdochu také v kladném významu, když sděluje:

me he levantado del montón de las putrefacciones,
porque la mano de mi Dios me tocó,
porque me ha dicho que cantara:
por eso canto.²³⁹

Boží dlaň plní záchrannou funkci, vysvobozuje z „hniující hromady“ a zároveň člověka povolává a dává mu poslání, což je v Dámasově případě poezie.

Když odstoupíme od zaměření na jediný motiv (Boží ruky), zjistíme, že také ostatní jejich verše často pojednávají o dobrotivém Bohu, který poskytuje útěchu, odpouští, je milosrdný a budí důvěru, takže se k němu člověk vždy může uchýlit, když hledá ochranu, pevnou půdu pod nohama, útočiště. Ve Valverdeho poezii tato pozitivní stránka co do míry převládá, v té Alonsově je však výraznější, jelikož je na rozdíl od extremadurského básníka podtržena ostrým kontrastem s negativním pohledem, je zesílena vnitřním zápasem. A proto následující verše (zejména ten třetí) zní tak překvapivě:

Te digo «Dios», «mi Dios»,
yo, llama de alcohol, tenue, tan tenue que se apagaría al mismo soplo
que la creaba,

236 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 131. „Abychom mohli dál / zbytečně mrhat a mrhat životem, / činit marné kroky / abychom se obrátili proti ruce, která nás pozvedá, / a co hůř, zapomněli na tebe, a usazení / ve tvé dlani si mysleli, že my jsme všechno.“

237 Tamtéž. „Ty se ale nevyčerpáš“.

238 Tamtéž. „Ty vyživuješ tisíce nespátrěných květin, / řeky, ptáky a stromy; vlny a vítr.“

239 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 81. „zvedl jsem se z tlející hromady, / protože se mě dotkla Boží ruka, / protože mi řekl, abych zpíval: / proto zpívám.“

pero tú soplabas con delicadeza de niña, amorosamente, tiernamente,
para que no me extinguiera,
tú, oxígeno sin descanso, para que no me asfixiara.²⁴⁰

Na metafoře plamene Dámaso Alonso ukazuje, že Bůh stvoří člověka, ale neopouští ho, nýbrž doprovází ho na jeho cestě, nezháší svou silou jeho plamínek, ale naopak o něj pečuje, aby dobře hořel. Bůh je pak pro lidský plamen tímto: „Tú, Dios mío, tú, llama y leño y aceite y soplo.“²⁴¹ Užité obraz i Boží jemnost vůči člověku jsou (záměrně či nezáměrně) sdíleny se starozákonním veršem: „Nalomenou třtinu nedolomí, nezhasí knot doutnající.“ (Iz 42,3). Dámasova báseň „Neviditelná přítomnost“ dál pokračuje ve stejném duchu, ale přináší nová přirovnání:

Tú le has dado la leche tibia que sorbe, al ternero;
y le has dado al arbolillo, en la tarde de junio, el cauce sereno del agua
más clara.
Tú, incesante, me lanzas los ríos de agua pura, los canales de la tibia
leche
y las rubias madejas de miel en los largos hilos elásticos.²⁴²

Nečekaná něha, jejíž předzvěstí byl třetí verš předtím citovaného úryvku, se zde stupňuje a proniká i do jazyka, který se mění, zjemňuje, je prodchnut zdrobnělinami. Básník vykresluje i vizuální obrazy spojené s něčím něžným, dětským, roztomilým (telátko, stromeček). Zmíněné prostředky, jakými Bůh sytí člověka (voda, mléko a med), nejsou náhodné. Voda odedávna symbolizovala život a mléko a med znázorňovaly hojnost: „zaslíbená“ země, země bohatá, úrodná a příjemná pro život, se nazývala „země oplývající medem a mlékem“. Takové pojmenování bylo přítomné například v židovské tradici a v Bibli je nesčetněkrát použito napříč všemi Mojžišovými knihami: „Sestoupil jsem, abych jej vysvobodil z moci Egypta a vyvedl jej z oné země do země dobré a prostorné, do země oplývající mlékem a medem [...]“ (Ex 3,8). Naopak v knize Sírachovec se spojení „med a mléko“ neobjevuje v souvislosti se zemí, ale přímo s významem pro život: „Co člověk nejvíc potřebuje k životu, je: voda, oheň, železo a sůl, bílá pšeničná mouka, mléko a med, šáva z hroznů, olej a oděv.“ (Sír 39,26). Vidíme, že Alonso ve své poezii využívá mocný obraz, zakořeněný v tradici, který nenápadně a zároveň silně ilustruje láskyplnou Boží péči o člověka. Bůh se stará a básník

240 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 146. „Oslovuji tě «Bože», «můj Bože», / já, plamínek, slaboučký, tak slabý, že by zhasl pod fouknutím toho, jenž mu vdechl život, / ale ty jsi foukal jemně jako dívka, láskyplně, něžně, abych nezhasl, / ty, nevyčerpatelný kyslík, abych se neudusil.“

241 Tamtéž. „Ty, Bože můj, plamen i dřevo i olej i dech.“

242 Tamtéž. „Ty jsi dal telátku vlahé mléko, aby sálo; / a v červnovém odpoledni jsi stromečku dal pokojný tok té nejprůzračnější vody. / Ty mě neustále zaléváš řekami čiré vody, proudy vlahého mléka / a zlatými klubky vláčných vláken medu.“

popisuje, jak v jeho péči zraje, roste, neustále živený a posilovaný jako malé dítě. Současně se ho nad touto skutečností zmocňuje bezmezný úžas: „¿Tú, gran Dios, a mí [...]?“²⁴³ Pokládá si otázky: proč já?, proč mě? Je jen člověk, drobnost, nepatrné nic, a přesto si ho Bůh vyvolil, zamiloval. Táže se: „¿Qué te he dado yo a ti?“²⁴⁴ Nechápe Boží nezištnost, nic z těch darů si přece nezasloužil, a přesto je dostává ve vrchovaté míře, čímž kromě něhy a péče poukazuje také na Boží štědrost a velkorysost.

Takové Boží vlastnosti jsou nejen v této básni u Dámasa Alonsa velkým tématem. A on v reakci na ně shrnuje svůj postoj vděčnosti v jediné větě: „Nedělám tedy nic jiného, než že upřímně vzdávám Bohu díky za jeho dobrotivost.“²⁴⁵ Básník klade důraz na vděk především v oblasti vidění, zraku, který je pro něj (spolu s hmatem) nejdůležitější ze smyslů. V básni „Boží dobrota“ (La bondad de Dios) ze sbírky *Člověk a Bůh* se nadšeně obrací ke svému Stvořiteli a rozmlouvá s ním o tom, že je vděčný i za své slábnoucí oči, které změkčují tvrdé rysy světa:

...hiciste que mis ojos
me rebajen las líneas, inexpressivas, ásperas,
de la realidad (que puede ser tan hosca).
Veo manchas de rosas, sombras de árboles, mujeres que parecen
bellas²⁴⁶

Nenaříká nad postupnou ztrátou zraku, nýbrž vnímá v tomto Božím řešení skrytou eleganci a slitování. Oslavuje Boha Tvůrce, jenž znovu upravuje svět pouze pro něj:

¡Gran Dios, gran Hacedor,
que tu perfecta creación retocas,
en único ejemplar,
para un pobre poeta²⁴⁷

Vidí Boží dary i v těžkých situacích: laskavý Bůh neustále obdarovává člověka a nachází k němu cestu i neobvyklými způsoby. Podobně i jinde Alonso děkuje za své oči, které se mu zdají dokonalé, i když jsou zároveň chabé: „Gracias porque mi ojo es perfecto, para mí,

243 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 146. „Ty, veliký Bože, mě [...]?“ Podobně i žalmista ve Starém zákoně žasne: „Hospodine, co je člověk, že ho bereš na vědomí, co syn člověka, že na něj myslíš?“ (Ž 144,3).

244 Tamtéž, s. 149. „Co jsem dal já tobě?“

245 ALONSO, Dámaso. „Vida y obra“. Cit. vyd., s. 35. („No hago, pues, más, sino dar profundas gracias a Dios por su bondad.“)

246 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 112. „...díky tobě mi oči / zjemňují nevýrazné a drsné linie / reality (která dokáže být tak nehostinná). / Vidím skvrny růží, stíny stromů, ženy, které se zdají být / krásné“.

247 Tamtéž. „Veliký Bože, veliký Tvůrce, / který své dokonalé stvoření přetváříš / v jediném exempláři / pro ubohého básníka“.

humano, perfecto (aunque soy exquisitamente miope, pero eso no cuenta)“.²⁴⁸ A když pak skutečně vidí, žasne a propuká v jásot: „Yo canto el gozo, voceo el gozo, yo lanzo alaridos de gozo hasta ti, Dios mío: ¡Yo veo, yo veo!“²⁴⁹ Sdílí s Bohem svou překypující radost ze zdánlivě prosté schopnosti vidět, připadá mu zázračná, vyvolává v něm potěšení, rozkoš. Celou sbírku dokonce pojmenoval *Slasti zraku*, a básně této sbírky jako by byly jen variacemi téže utkvělé myšlenky, vděčnosti za dar zraku. Autorova „posedlost“ tímto tématem může mít původ ve skutečné události v jeho životě: Dámaso Alonso skutečně prodělal vážnou chorobu sítnice²⁵⁰ a o svém slabém zraku se zmiňuje i sám v jednom rozhovoru: „já teď moc nemohu číst, protože jsem měl závažné poškození zraku, tak mi literaturu předčítá ona“²⁵¹ (manželka Eulalia). Co je pro většinu lidí běžná součást života, pro něj tedy není samozřejmost, a proto může jásavě vykřičet svůj obdiv ke stvoření, svou vděčnost Bohu za štědrý dar krásy a za schopnost ji vnímat.

Líčení Boží něhy a nezištného opatrování v poezii obou básníků někdy vykrytalizuje v užití termínů z lidských vztahů, konkrétně rodičovství, čímž se klade důraz na otcovskou nebo mateřskou tvář Boha. Alonso na některých místech vyjadřuje dětský postoj vůči Bohu, sám sebe nazývá „Niño de Dios“²⁵² a říká, že Bůh (jako „Padre, madre, sonriente“)²⁵³ se s láskou a hrdě dívá na naše dílo. I v jiné básni vedle sebe staví v souvislosti s Bohem oba rodiče: „Te llamo «Dios», oh padre, oh madre, oh benefactor que me nutres“.²⁵⁴ Jediná báseň, kdy se Alonso (dokonce vícekrát) přímo obrací k Bohu pouze jako k otci, je poslední báseň sbírky *Synové hněvu* „Závěrečné věnování (křídla)“, v níž si představuje svůj první rozhovor s Bohem po smrti. Když říká: „oh dulce Padre“²⁵⁵ cítíme, že jeho tón se rozeznívá láskou.

248 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 141. „Děkuji za to, že je mé oko pro mě dokonalé, lidské, dokonalé (i když jsem tak nádherně krátkozraký, ale to nevadí)“.

249 Tamtéž, s. 148. „Vyzpívávám svou radost, křičím radostí, halekám radostí na tebe, můj Bože: já vidím, já vidím!“

250 Píší o tom různí autoři, např. CARRASCO, Bel. „Dámaso Alonso: «Mi idea de Dios responde a la necesidad de explicar el mundo»“. Cit. vyd.; FLYS, Miguel J. „Introducción biográfica y crítica“. In ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Madrid: Castalia, 1988, s. 17; MÁRQUEZ-VILLANUEVA, Francisco. „Dámaso Alonso (22 October 1898 – 25 January 1990)“. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 138, No. 1 (Mar., 1994), s. 147.

251 RABAL, Francisco. „Entrevista a Dámaso Alonso“: Entrevista a Dámaso Alonso realizada por Francisco Rabal y grabada en una casete. Año de la grabación 1974. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2011. [online]. Dostupné z: <<http://www.cervantesvirtual.com/obra/entrevista-a-damaso-alonso/>>. [2020-01-13]. („como yo ahora no puedo leer mucho porque tuve una lesión importante de la vista, pues la lectura de literatura me la hace ella“.)

252 ALONSO, Dámaso. *Oscuro noticia. Hombre y Dios*. Cit. vyd., s. 138. „Boží dítě“.

253 Tamtéž. „Otec, matka, usmívající se“.

254 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 145. „Říkám ti «Bůh», ach otče, matko, dobrodinče, který mě živíš.“

255 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 171. „Ach, něžný Otče“.

Ve srovnání s Dámasem, u něhož je to spíše okrajový jev, José María Valverde všechnu tu něhu, osobní blízkost a Boží péči o člověka nejčastěji popisuje právě pomocí rodičovského vztahu. Většinou se na Boha dívá jako na otce, jak o tom svědčí Ježíš v evangeliích, a jednu báseň dokonce pojmenoval „Otcovství“ (Paternidad, *Nejistá léta*). Napsal ji, když se sám stal otcem a tehdy prohlédl, pochopil: vlastní zkušenost mu osvětluje otcovskou tvář Boha, s níž se setkává. Najednou blednou původní děsivé představy, které ho strašily v dětství; obraz Hospodina dštícího oheň a hrozícího peklem náhle ztrácí účinnost. Jestliže lidský otec miluje své děti, vychovává je, strachuje se o ně a chrání je, co teprve Nebeský otec, který to vše stvořil?

Con este amor abyecto que me arrastra
por verles sonreír, con mi tormento
si algo les duele, el vértigo pensando
qué será de ellos luego, solos, torpes,
y sabiendo muy bien qué disparates
hizo Dios por nosotros, no hay manera
de temerle.²⁵⁶

Valverde proniká do tajemství Boží otcovské lásky skrze osobní poznání a dodává: „Ya sé su punto débil: / es Padre“.²⁵⁷ V dialogické básni „Modlitba svítání ve městě“ (Oración del amanecer en la ciudad) ze sbírky *Čekání* také zmiňuje Boha otce, poprvé ale užívá i přirovnání k matce. Svůj rozhovor s Bohem zasazuje do okamžiku končící noci, těsně před úsvitem. Prostor noci a snění vnímá jako tajemný, neprobádaný a neprobádatelný svět a proto příležitost pro duši se ještě na zemi setkat se svým Bohem, který „prochází“ ulicemi města a chrání spánek svých dětí.

A esta hora podemos encontrarte,
al andar por las calles: todavía
tu gran aliento en vela se oye, como
el de la madre al fondo de la casa,
a la orilla del hijo, contemplándole
[...] infundiéndole amor²⁵⁸

Ve snu mohou Bůh a duše komunikovat, nejedná se však o zjevení či poselství jasně vyjádřená slovy; spíše se to spojení podobá letmému dotyku, polibkům. Po procitnutí člověk

256 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 119. „S tou strašlivou láskou, která mnou smýká, / abych je viděl se usmát, s mým utrpením, / když je něco bolí, se závratí, jakmile pomyslím / co s nimi bude, když jsou sami, nemotorní, / a když vím, jaké pošetilosti / pro nás Bůh udělal, není možné / se ho dál bát.“

257 Tamtéž. „Už znám jeho slabé místo: / je Otcem.“

258 Tamtéž, s. 39. „V tuto dobu tě můžeme potkat, / jak kráčíš ulicemi: ještě / je slyšet tvůj silný bdělý dech, jako / dech matky uvnitř domu, / když hledí na dítě / [...] / a zalévá ho láskou.“

cítí stesk: „hay nostalgia al volver, al dejar lejos / las regiones del Padre“.²⁵⁹ Zažil něco, co si nepamatuje, ale co mu chybí: cítí prázdnotu, postrádá něco a přitom úplně neví co. Spolu s mizejícím snem se pomalu vzdaluje i Bůh, ustupuje denním starostem, které lidi postupně zavalují. Odchází a láskyplně se s každým loučí, „poniendo el último / beso sobre los párpados que se abren.“²⁶⁰

V Bibli se přirovnání Boha k jednomu z rodičů vyskytuje také: nejčastější je pohled na Boha otce, i „mateřská“ stránka je tam však velmi silně přítomná. Proroci Starého zákona napříč staletími totiž nejen že varovali, burcovali, oznamovali nové věci a upozorňovali na ty staré, ale také povzbuzovali, těšili a připomínali laskavou Boží tvář. Ústy proroka Izaiáše sám Hospodin říká: „Cožpak může zapomenout žena na své pacholátko, neslitovat se nad synem vlastního života? I kdyby některé zapomněly, já na tebe nezapomenu.“ (Iz 49,15) a na jiném místě přímo užívá přirovnání k matce: „Jako když někoho utěšuje matka, tak vás budu těšit.“ (Iz 66,13). U proroka Ozeáše sice nenajdeme zmínku konkrétně o mateřském postoji, ale rodičovský vztah naznačují výrazy z výchovy a péče o dítě: „Ačkoli jsem sám naučil Efrajima chodit, on na své rámě bral modly. Nepoznali, že já jsem je uzdravoval. Provázky lidskými jsem je táhl, provazy milování, byl jsem jako ti, kdo jim nadlehčují jho, když jsem se k němu nakláněl a krmil jej.“ (Oz 11,3–4). Vidíme, že z biblických veršů prosvítá podobná něha jako z veršů obou španělských básníků.

3.2.5 „Bouřlivě tě miluji“

Bez ohledu na víru nebo pochyby a ať už byla Boží přítomnost projevena a zachycena v poezii jakkoli, zdá se, že vše se neustále točí (někdy implicitně) okolo lásky. Ta se stává pojátkem, pramenem, který skrytě protéká všemi sbírkami obou autorů a občas vytryskne na povrch. Pro Dámasa Alonsa je mocnou a triumfující silou, „jedinou obranou člověka proti všem špatnostem nebo zvratům v životě“.²⁶¹ Navíc nás tato schopnost milovat přibližuje Bohu, jak sám autor prohlašuje: „Láska, lidská láska, nás v našem smrtelném životě nejvíce přibližuje nekonečnu, nejvíce se tedy podobá lásce božské.“²⁶²

259 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 39. „Po návratu člověk cítí nostalgii, když v dále zanechá / Otcův kraj“.

260 Tamtéž, s. 41. „naposledy políbíš / na otvírající se víčka“.

261 FLYS, Miguel J. „Introducción biográfica y crítica“. Cit. vyd., s. 54. („La única defensa del hombre frente a todas las maldades o vicisitudes de la vida“.)

262 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 355. („El amor, el amor humano, es, en nuestra vida mortal, lo que más se aproxima a infinitud; es decir, lo que más se puede parecer a amor divino.“)

Láska (ta Boží i lidská) hraje zásadní roli i ve vztahu ke smrti, plní totiž pozemský život smyslem, který „přežije“ smrt. Dámasovo „Závěrečné věnování (křídla)“ není pouze básnickým vyjádřením, nýbrž i modlitbou, ryzí zpovědí: začíná si uvědomovat blízkost smrti („ahora que ya se acerca tu momento / [...] / ahora que subirás al Padre“),²⁶³ ohlíží se za svým životem, snaží se s ním nějak vyrovnat a zároveň v Božím pohledu obstát. Představuje si setkání po smrti a klade sám sobě otázku: „¿cómo has de ir con tus manos estériles? / ¿qué le dirás cuando en silencio te pregunte qué has hecho?“²⁶⁴ První, co jej napadne jako odpověď na prozatím hypotetickou otázku, a to nejdůležitější, co může v tu chvíli Bohu nabídnout a odevzdat, je láska: „Señor, te amé. Te amaba“.²⁶⁵ Líčí, jak jeho láska sílila zejména v přírodě, v kontemplaci Božího stvoření. První obraz vykresluje strmé štíty mrazivých hor: v této monumentální strohosti a velkolepé vznešenosti „me sentía más cerca de tu terrible amor“.²⁶⁶ Druhý přírodní motiv s prvním ostře kontrastuje: „Y te amaba en la briznilla más pequeña, / en aquellas florecillas“.²⁶⁷ Básník miloval Boha v bouři i ve vánku, je uchvácen jeho až strašlivou mocí a zároveň něhou, s níž se člověku zjevuje v maličkostech, jakoby nesměle; a bezpochyby se přiklání k té druhé možnosti: „Ay, yo te amaba aún con más ternura en lo pequeño.“²⁶⁸ Dámaso si však hned sám namítá, že pouze tato jeho láska k Bohu nestačí, a protiřečí tím slavnému výroku svého krajana sv. Jana od Kříže: „V podvečer tě budou zkoušet podle lásky.“²⁶⁹ Podle Dámasa Alonsa ale „no basta, que tú me pides más. / Porque, ¿cómo no amarte, oh Dios mío? / ¿Qué ha de hacer el espejo sino volver el rayo que le hostiga?“²⁷⁰ Lidská láska je totiž jen nepatrným odrazem Boží lásky, je přirozenou reakcí a odpovědí a není tedy naší zásluhou, nemůžeme se jí pyšnit. Tehdy básník pomyslí na svou poezii: „Señor, te traigo mis canciones. / Es lo que he hecho, lo único que he hecho.“²⁷¹ S pokorou a důvěrou předkládá Bohu tyto střípečky svého (mnohdy válčícího) nitra. A dodává upřímné a možná trochu zahanbené vyznání:

Yo no he tenido un hijo,
no he plantado de viña la ladera de casa,

263 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 167. „ted' když se blíží tvá chvíle / [...] / když vystoupáš k Otci“.

264 Tamtéž. „Jak můžeš jít s prázdnýma rukama? / Co mu řekneš, až se tě tiše zeptá, co jsi vykonal?“

265 Tamtéž. „Pane, zamiloval jsem si tě. Miloval jsem tě.“

266 Tamtéž, s. 168. „cítíl jsem se blíž tvé strašlivé lásce“.

267 Tamtéž. „A miloval jsem tě v nejtěplejším stébélku, / v těch kvítečkách“.

268 Tamtéž. „Ach, s největší něhou jsem tě miloval v maličkostech.“

269 SAN JUAN DE LA CRUZ. *Dichos de luz y amor*. [online]. N° 59. („A la tarde te examinarán en el amor.“)

270 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 168. „to nestačí, protože ode mě žádáš víc. / Vždyť jak bych tě nemiloval, ach, Bože můj? / Cožpak zrcadlo neodráží paprsek, jenž je bičuje?“

271 Tamtéž s. 169. „Pane, přináším ti své písně. / To jsem vykonal, to jediné jsem vykonal.“

no he conducido a los hombres [...]
no he hecho más que estas cancioncillas:
pobres y pocas son.²⁷²

Tónem porážky (a některými obraty) připomíná báseň „Porážka“ (Derrota) venezuelského básníka Rafaela Cadenase, který píše např.: „Yo que no he tenido nunca un oficio / que ante todo competidor me he sentido débil / [...] / que no podré nunca formar un hogar, ni ser brillante, ni triunfar en la vida / [...] / que no he hecho nada por mi pueblo“²⁷³ atd. Alonso v dalších strofách shrnuje svou literární dráhu: několika verši charakterizuje každou svou sbírku, čímž ji představuje Bohu Otci, kterého uvádí nejen jako původce a zdroj své poezie, ale také jako lékaře, který vykonal možná bolestivý, ale každopádně uzdravující řez, takže Dámaso pak může zakončit: „Pero ya estoy mejor. / Tenía que cantar para sanarme.“²⁷⁴ Poté opakuje akt odevzdání svého ubohého díla a představuje si Boží reakci, z níž dýchá něha: „Me oirá en silencio el Padre, / y ciertamente / que se ha de sonreír.“²⁷⁵ Básník se s tím však stále neumí spokojit, a tak vkládá do úst svého soudce mrazivá slova: „Más. ¿Qué hiciste?“²⁷⁶ Cítí závrať zoufalství a má pocit, že už padá, když mu Otec poradí, aby rozepjal křídla:

Eran aquellas alas
lo que ya me bastaba ante el Señor,
lo único grande y bello
que yo había ayudado a crear en el mundo.²⁷⁷

Báseň graduje ve vyznání lásky a vděčnosti k ženám Dámasova života: manželce Eulalii a matce, jeho křídům, která ho svou lidskou láskou nadnášejí a podpírají, dodávají mu odvalu a sílu dál žít a také ho – jak vyjadřuje básník v závěrečné prosbě – mají bezpečně donést skrze smrt do nesmrtelnosti v Boží náruči. Alonso v této básni vykresluje svůj pohled na Boha v okamžiku soudu a střídají se zde kontrastní obrazy podtrhující odlišné rysy: přísnost či nesmlouvavost, něhu a shovívavost, hroživou vznešenost, láskyplné přijetí. Ať se však Boží jednání v průběhu básně jakkoli mění, člověk ho nepřestává milovat, a nakonec právě lidská láska (nejen k Bohu, ale i k bližnímu) poslouží jako klíč k bráně spásy.

272 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 170. „Neměl jsem dítě, / na stráni u domu jsem nevysadil vinici, / nevedl jsem lidi, / [...] / neudělal jsem nic než tyto popěvky: / jsou ubohé a je jich málo.“

273 CADENAS, Rafael. *Antología*. Caracas: Monte Avila, 1991, s. 79–80. „Já, který jsem nikdy neměl zaměstnání, / který jsem se oproti každému konkurentovi cítil slabý, / [...] / který nikdy nebudu moci tvořit domácnost, ani nebudu skvělý, ani nebudu v životě triumfovat / [...] / který jsem pro svůj lid nic nevykonal.“

274 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 172. „Ale už mi je lépe. / Musel jsem zpívat, abych se uzdravil.“

275 Tamtéž. „Otec mě mlčky vyslechne / a určitě / se bude usmívat.“

276 Tamtéž. „Dál. Co jsi vykonal?“

277 Tamtéž, s. 173. „A právě ta křídla / mi stačila před Pánem, / to jediné vznešené a krásné, / co jsem na světě pomáhal vytvářet.“

Dámaso Alonso si v básni „Neviditelná přítomnost“ uvědomuje, jak moc ho Bůh obdarovává a že jediné, co dal člověk Bohu, je jméno. Básník však upozorňuje na to, že se nejedná o pouhý způsob oslovení: „Cuando yo te llamo «Dios» te devuelvo todas las sensaciones, / [...] / y mi ser y mi existir“.²⁷⁸ V jednom jediném pojmenování mu dává všechno, touží se mu darovat celý a úplně se mu odevzdává. Prosí ho: „Recíbeme en lo único que te puedo dar, en ese nombre con que te nombro, / «DIOS». / Yo digo «Dios», y quiero decir «te amo»“.²⁷⁹ V tomto téměř nesmělém vyznání lásky vidíme, že jde ještě o mnohem víc, že jméno samo se stává milostným vyznáním!

Báseň „De profundis“ (*Synové hněvu*) obsahuje zajímavě kontrastní postup z nejhlubšího ponížení až k projevení lásky vůči Bohu. Název odkazuje na začátek latinského znění žalmu 130: „De profundis clamavi ad te, Domine; Domine exaudi vocem meam.“ (česky: „Z hlubin bezedných tě volám, Hospodine, Panovníku, vyslyš můj hlas!“). Dámaso Alonso vykresluje „hlubiny bezedné“ pomocí velmi drsného, syrového jazyka a odpudivých obrazů, kterými popisuje sám sebe a svou duši jako portrét nejubožejšího tvora. Zdá se, že to není falešná skromnost, spíše odpor k sobě samému, existenciální závrať z prázdnoty a bezvýznamnosti, vnímání zbytečnosti sebe samého. Pro vyjádření takových pocitů si půjčuje vzory z okraje společnosti a z těch nejnižších vrstev lidského nebo živočišného života. První verš zavádí čtenáře kamsi na okraj, do místa, kam byli vykazováni malomocní (nebo nakažení morem), k nimž se sám přiřazuje, když vyzývá: „apartaos, no os inficione mi pestilencia“.²⁸⁰ Setkáváme se s obrazem čehosi odporného: není to ledajaká smrtelná a nakažlivá nemoc, ale pojí se i se zápachem a vizuální zkázou nemocného. Tento i jiné obrazy jako by byly ozvěnou některých žalmů, kde se také využívají silné výjevy pro popis duševního stavu. V žalmu 38 dokonce slyšíme Dámasovi velmi podobný motiv i tón: „Páchnou, hnisají mé rány pro mou pošetilost. Zhrouceně, až k zemi sehnut celé dny se sklíčen smutkem vláčím. Mé ledví je v jednom ohni, nezbylo nic zdravého v mém těle. Jsem ochromen, zcela zdeptán, křičím a mé srdce sténá.“ (Ž 38,6–9). Básník líčí své tělo jako „odre de putrefacción“,²⁸¹ duši popisuje jako „una ramera de sollicitaciones“,²⁸² a jako by tento obraz nebyl dostatečně silný, rozvádí jej dál a vulgárními výrazy specifikuje. Při sebeurážení a pokořování na sebe vrší přirovnání

278 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 149. „Když tě nazývám «Bůh», vracím ti všechny pocity, / [...] / a mé bytí a mou existenci.“

279 Tamtéž. „Přijmi mě v tom jediném, co ti mohu dát, ve jménu, kterým tě oslovuji, / «BŮH». / Já říkám «Bože», a chci říci «Miluji tě»“.

280 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 161. „ustupte dál, ať se ode mě nenakazíte morem“.

281 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 161. „měch hniloby“.

282 Tamtéž. „žádostivá děvka“.

s určitou hierarchií a gradací, stupňuje a řetězí metafory: tvrdí o sobě například, že je kus mizerné flákoty, která se hodí psovi. Zároveň upřesňuje, že jde o psa žebráka, a ani pro toho není dobrá, takže ten ji zahodí na smetiště. Podobná řetězení se v básni vyskytují mnohokrát a mají ukázat sestup do nejhoršího bahna.

Ale právě z té největší hlubiny (*de profundis*) se básník obrací k Bohu: „Pero desde la mina de las maldades, desde el pozo de la miseria, / mi corazón se ha levantado hasta mi Dios“.²⁸³ V této básni nenarazíme jen na odkazy na kající starozákonní žalmy, ale i na náznak známého novozákonního příběhu o marnotratném synovi (viz Lk 15,11–32): syn se svým jednáním a vinou dostal až na úplné dno a musí pást vepře, kteří jsou v židovské kultuře chápáni jako nečistí tvorové. Nachází se v takové bídě, že by byl vděčný i za slupky, které k jídlu dostávají ta zvířata; je to tedy obraz největšího pokoření. A on, přes všechny výčitky svědomí a přes fakt, že je špinavý od výkalů (navíc od nečistých živočichů), má odvalu vstát a s důvěrou jít ke svému otci. Stejně básník i po vylíčení všech syrových motivů, jimiž se charakterizuje, má odvalu a neochvějnou víru pozvednout se k Bohu a vyznat mu lásku:

Pero te amo,
pero te amo frenéticamente.
¡Déjame, déjame fermentar en tu amor,
deja que me pudra [...]
para que un día sea mantillo de tus huertos!²⁸⁴

Přiznává Bohu svou ubohou podstatu, nezastírá před ním své myšlenky a pohled na sebe, svěřuje mu nesmyslnost vlastního života, ale nad to všechno mu opakovaně projevuje lásku, a jako by tím zastínil předešlé verše. Báseň uzavírá úpěnlivou prosbou, aby Bůh naplnil smyslem jeho prázdný život, aby jeho „tlení“ nakonec přineslo úrodu v Boží zahradě.

V alegorické básni „Duše byla jako zelená žabka“ (El alma era lo mismo que una ranita verde, *Synové hněvu*) Dámaso přirovnává svou duši k žabičce, která seděla na břehu obrovské řeky (symbolizující Boha) a toužila do ní skočit, prahla po vodě („La desea / porque es el elemento para que fue criada“),²⁸⁵ zároveň ji však děsila síla hřmícího proudu a radši se držela bezpečí známého břehu. A najednou se ta nesmírná masa vody vylila z břehů a s nezměrnou mocí a silou vše zaplavila. Zde básník opouští alegorický obraz a obrací se přímo k Bohu v extatickém výkřiku:

283 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 162. „Ale z jámy hanebnosti, z hlubin bídy / se mé srdce pozvedlo k Bohu“.

284 Tamtéž. „Ale miluji tě, / bouřlivě tě miluji. / Nech mě tlít ve své lásce, / dej, ať se rozložím [...], / abych se jednou stal hnojivem ve tvých zahradách!“

285 Tamtéž, s. 137. „Touží po ní, / protože pro ten živel byla vychována“.

...¡Ay, Dios,
cómo me has arrastrado,
cómo me has desarraigado, [...]
cómo me arrebataste
hacia tu amor!²⁸⁶

Vidíme oboustranný vztah: duše touží, sama však nedokáže překonat obavy či pochybnosti; Bůh jí jde vstříc, vlévá odvalu a zaplavuje ji svou láskou, až duše přestane pochybovat a ztratí svůj strach, dychtí jen po tom, aby mohla úplně splynout s Bohem:

Yo dudaba.
No, no dudo:
dame tu incógnita aventura,
tu inundación, tu océano, [...],
dame tu nombre²⁸⁷

Vyjadřuje mystickou touhu po naprostém sjednocení, což značí i poslední verš („dej mi své jméno“). Podobně alegorická báseň „Ostrov“ (La isla, *Synové hněvu*) předestírá myšlenku:

A veces pienso
que mi alma fuera
como una isla,
rodeada durante muchos años
de un espejo de azogue incommovible, [...]
...quizá sin conocer
el ceñidor azul que la circunda, [...]
lo que le da su ser²⁸⁸

Klidný obraz ostrova, který neví nic o moři, jež ho tiše obklopuje, básník aplikuje na sebe a Boha. Popisuje, jak Bůh nenápadně, ale něžně opatruje jeho duši „lo mismo que el enorme mastín paterno vela, [...] / el sueño / del niño más pequeño“.²⁸⁹ Pak se však zlomí klidná atmosféra v až hrozivě dynamickou scénu: oceán se probouzí a setkáváme se s nespoutaně divokým živlem, na který básník reaguje úlekem a zmatkem, než pochopí:

Oh Dios,
yo no sabía que tu mar tuviera tempestades,
y primero creí que era mi alma la que bullía, la que se movía, [...]
y eras tú.²⁹⁰

286 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 138. „Ach Bože, / jak jsi mě přitáhl, / jak jsi mě vytrhl, / [...] / jak jsi mě uchvátil / do své lásky!“

287 Tamtéž, s. 139. „Pochyboval jsem. / Ne, už nepochybuji: / daruj mi své neznámé dobrodružství, / svou záplavu, svůj oceán, / [...] / dej mi své jméno“.

288 Tamtéž, s. 156. „Někdy si představuji, / že je moje duše / jako ostrov / po mnoho let odklopený / zrcadlem nehybné rtuti, / [...] / ...a možná ani nezná modrý pás, který ho obmývá, / [...] / to, co mu dává bytí“.

289 Tamtéž, s. 157. „jako když obrovský pes otcovsky chrání / [...] / spánek / nejmladšího dítěte“.

290 Tamtéž, s. 159. „Ach Bože, / nevěděl jsem, že tvé moře má bouře, / a nejdřív jsem si myslel, že to moje duše ve mně vře a zmítá se, / [...] / ale byl jsi to ty.“

Vyděšení se zvolna mění ve vděčnost a úžas: „Pudiste deshacerme en una llamarada. / [...] / Pero, no, tú quisiste mostrarme los escalones, las moradas crecientes de tu terrible amor.“²⁹¹ Bůh ho mohl zničit, tato (ač třeba bolestivá) zkušenost mu však neměla ublížit; Bůh ho naopak chtěl uvést do své lásky, do svých vnitřních „komnat“ (slovy sv. Terezie z Ávily). Spojení „strašlivá láska“ (vycházející z existenciálního vnímání) poukazuje na to, že se nejedná jen o nasládlý cit, nýbrž o obrovskou, nezlomnou sílu, podobně jako se zpívá v Písni písní: „Vždyť silná jako smrt je láska, neúprosná jako hrob žárlivost lásky. Žár její – žár ohně, plamen Hospodinův. Lásku neuhasí ani velké vody a řeky ji nezaplaví.“ (Pís 8,6–7).

Dámaso Hospodina prosí, jako by to byla záchrana na poslední chvíli („Apresura tu obra: ya es muy tarde.“),²⁹² jako když vyprahlý člověk prosí o vodu, žízní a zjistí, že se mu nabízí veliké jezero pitné vody. Úpěnlivě tedy vyzývá Boha, ať jej zaplaví jeho živá voda: „tus olas alegres, tus olas juveniles que sin cesar deshacen y crean, / tus olas jubilosas que cantan el himno de tu fuerza y de tu eternidad.“²⁹³ Protože láska odhání strach, vlny mu najednou nepřipadají obrovské, děsivé a ničivé, nýbrž veselé, svěží, hravé a plné života. Touží úplně se rozplynout v Boží lásce, a tak opět zakončuje báseň toužebnou prosbou, ať se setrou hranice mezi nimi a ať v lásce splynou v jedno: „Sí, ámame, abrásame, deshazme. / Y sea yo isla borrada de tu océano.“²⁹⁴

Právě tam, kde vrcholí „dychtivost odevzdat se a sám sebe se zřít“,²⁹⁵ nachází Concha Zardoya mystično. Jeho rysy se v Dámasově poezii projevují nejen v tomto „sebeponížení“, ale také v osobní, dialogické formě básní-modliteb, ve vztahu s Bohem, kde se klade důraz na vzájemnou lásku, a v tom, že láska se objevuje jako jediný možný způsob poznání Boha. Miguel J. Flys též hovoří o „téměř mystické touze po úplném spojení s božským bytím v aktu lásky“.²⁹⁶

Oproti Dámasu Alonsovi, který ve své poezii více rozebírá lidský přístup k Bohu a lidskou touhu a lásku, José María Valverde častěji vyzdvihuje Boží lásku k nám. Připadá mu to jako nejcennější pravda, nad níž nepřestává žasnout. V básni „Slova pro syna“ (Palabras para el

291 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 159. „Mohl jsi mě zničit jediným šlehnutím plamene. / [...] / Ale ne, tys mi chtěl ukázat schodiště, přibývající komnaty své strašlivé lásky.“

292 Tamtéž. „Pospěš si: už je velmi pozdě.“

293 Tamtéž, s. 160. „tvé veselé vlny, tvé mladistvé vlny, které bez ustání rozkládají a znovu tvoří, / tvé jásavé vlny zpívající chvalo zpěv o tvé síle a věčnosti.“

294 Tamtéž. „Ano, miluj mě, spal mě, znič mě. / Ať jsem ostrov zaplavený tvým oceánem.“

295 ZARDOYA, Concha. „Dámaso Alonso y sus *Hijos de la ira*“. Cit. vyd., s. 286. („el deseo de entrega y de propia renuncia“.) Určité mystické rysy v jeho poezii rozeznává i Gloria Videla de Rivero, více viz VIDELA DE RIVERO, Gloria. „San Juan de la Cruz en la poesía de Dámaso Alonso“. Cit. vyd., s. 103–111.

296 FLYS, Miguel J. Cit. d., s. 55. („El anhelo, casi místico, de la fusión total con el ser divino en un acto amoroso“.)

hijo, *Nedělní verše*) uvažuje nad tím, co chce (a vůbec může) předat svému dítěti, které se má narodit. Přichází na to, co je nejcennějším jádrem: „Y cuando preguntando llegues al porqué de todo, empezaré a contarte del último amor, / [...] / la leyenda verdadera del Dios que tanto quiso a los hombres que nació con ellos“.²⁹⁷ Básník sdílí svou zkušenost, kdy sám prožil, že ve vší lidské bídě „alguien le defendía, / un cariño dispuesto a compartir su pozo / para poder sacarle“.²⁹⁸ Věřící, že existuje někdo, kdo chrání svůj lid, je to láska, která se nebojí trpět a spadnout až na dno jen proto, aby z něj člověka vytáhla a tím navždy zachránila. Uvědomuje si ji každodenně, je součástí jeho života:

siento
que en mí [...]
alienta el que no soy yo,
el que marcha conmigo, [...]
el hecho hombre y en mí porque me quiere
eternamente.²⁹⁹

Ve svém nitru (jako sv. Terezie z Ávily nebo sv. Augustin) zakouší neustálou přítomnost toho, jehož láska je věčná. Nejde však jen o jednostranné přijímání, nýbrž i o dávání: některé verše přímo vyjadřují milující postoj vůči Bohu: „Señor, nunca he dejado de amarte; como un perro.“³⁰⁰ Přes všechna obtížná období a propasti pochyb se nikdy nevzdal a nepřestal Boha milovat (přirovnání ke psu značí věrnost). A proto vytrvale vyznává: „Quiero, quiero como antes, / lo mismo que al principio, sin descanso, sin sueño, / Señor, te quiero a ti...“³⁰¹

3.3 Člověk

Pojetí člověka v poezii obou básníků úzce souvisí s tématem Boha a je s ním neoddělitelně propojeno, jak naznačují i názvy sbírek *Člověk a Bůh* (Alonso) a *Boží člověk* (Valverde). Postoj k Bohu a vztah s ním totiž může být ovlivněn pohledem sám na sebe a na druhé.

V poezii Dámasa Alonsa je hojným fenoménem tzv. „autonominación“, používání jména autora v rámci vlastní poezie (u Valverdeho se s tím lze setkat velmi zřídka). José Luis Cano si všimá, že Dámaso jmenuje sám sebe v různorodých situacích a užití vlastního jména je

297 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 80. „A až se začneš ptát na příčinu všeho, budu ti vyprávět o krajní lásce, / [...] / pravdivou legendu o Bohu, který tolik miloval lidi, že se narodil spolu s nimi“.

298 Tamtéž, s. 77. „někdo ho brání, / láska ochotná sdílet jeho hlubinu / aby ho mohla vytáhnout“.

299 Tamtéž, s. 69–70. „cítím, / že ve mně [...] / dýchá ten, který nejsem já, / který kráčí se mnou, / [...] / který se stal člověkem a mnou, protože mě miluje / navěky.“

300 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 106. „Pane, nikdy jsem tě nepřestal milovat; jako pes.“

301 Tamtéž, s. 166. „Miluji, miluji jako předtím, / stejně jako na začátku, bez ustání, neúnavně, / Pane, miluji tě.“

provázeno odlišnými pocity; někdy zazní soucit, jindy bezprostřednost a hravost, nejčastěji však se pojí s jevem sebetrestání a sebeurážení, kdy si nadává nebo vyjadřuje pohrdání a odpor.³⁰² Několik názorných ukázek sebashazování bylo uvedeno v rámci minulé kapitoly a není třeba dodávat další, ale jako pozoruhodný kontrast zmiňme verše z básně „Objevení zázraku“ (Descubrimiento de la maravilla, *Slasti zraku*), kde si básník naopak uvědomuje svou krásu a jedinečnost: „Yo, [...] atalaya exquisita, torre de luz; yo, faro, / vitrina de diamantes; yo, porche de una siesta tropical.“³⁰³ Beze stínu pýchy (ale i bez poníženosti) nahlíží na svou existenci, na vzájemné prolínání jeho a světa, a prohlašuje: „Nunca tapiz más bello / se tejió para bodas de lo vario y lo uno.“³⁰⁴ Takový náhled na sebe sama přináší pokoj a přivádí k Boží chvále, k oslavě Stvořitele. Ale dokonce ani onen negativní pohled není bez významu; například Debicki chápe u Dámasa „sebepopírání jako způsob, jak se povznést“³⁰⁵ v mystickém smyslu, tedy umenšit svou podstatu a tím dát prostor Bohu.

3.3.1 Člověk v prachu země

Jaký obraz člověka vyvstává v poezii Alonsa a Valverdeho? Jak uvidíme, svými verši mu vtiskují podobu mnohvrstevnatou. První skupina ukázek ztvárňuje ponurou stránku lidského bytí: tíži života, s níž se člověk musí každodenně rvát, bytostnou osamělost, zlo a hřích.

Pozemské pachtění

Dámaso Alonso v souvislosti s člověkem a světem mnohokrát opakuje pojem *monstruo*; obluda, netvor. Tento silný výraz nemá jednoznačný výklad, protože se vyskytuje v různých kontextech. V básni „Obludy“ (Monstruos; *Synové hněvu*) autor popisuje, jak ho obklopují *monstruos*, což mohou být například materiální věci, otázky nebo myšlenky,³⁰⁶ a dodává:

Devoran mi reposo anhelado,
me hacen ser una angustia [...],
me hacen hombre,
monstruo entre monstruos.³⁰⁷

302 CANO, José Luis. „La autonominación en la poesía (Cienfuegos, Unamuno, Dámaso Alonso, Luis Rosales)“. *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 257–258 (mayo–junio 1971), s. 578–580.

303 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 132. „Já, [...] / skvostná strážní věž, zářivá věž; já maják, / vitrina s diamanty; přístřeší v tropické siestě.“

304 Tamtéž. „Nikdy nebyl krásnější gobelín / utkán ke sňatku různosti a jednoty.“

305 DEBICKI, Andrew P. *Estudios sobre poesía española contemporánea*. Cit. vyd., s. 172. („la autonegación como medio de elevarse“.)

306 Concha Zardoya za *monstruos* považuje „děsy – groteskní formy, otázky, pochybnosti“. Viz ZARDOYA, Concha. „Dámaso Alonso y sus *Hijos de la ira*“. Cit. vyd., s. 283. („los espantos – formas grotescas, interrogaciones, dudas“.)

307 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 119. „Požírají můj vytoužený klid, / vyvolávají ve mně úzkost [...], / dělají mě člověkem, / obludou mezi obludami.“

Okolní věci, situace, otázky a názory člověka určují, mají na něj vliv, a on sám je pak obluda („obluda mezi obludami“): nepochopitelný nešťastný tvor, tvořený úzkostí. To slovo však nemusí mít nutně negativní zabarvení; v básni „Vidění oblud“ (*Visión de los monstruos*, *Slasti zraku*) Dámaso píše, že on sám je *monstruo* „familiar y diario, rodeado de otros monstruos (sillas, tranvías, inocentes escarabajos, hombres) familiares y diarios también“.³⁰⁸ Slovo zde vyjadřuje jakoukoli všední, běžnou entitu; být obludou znamená být plně přítomný na zemi, tvořit součást pozemského světa.

Z Alonsových veršů lze vidět, že v životě se střídají chvíle radostné i bezútěšné a že autor vnímá krásu světa i jeho ošklivost. Zdá se však, že převažuje stinná stránka: život se jeví především jako sled trápení a bolestí, být člověkem bolí. Podle Péreze-Riojy Dámasova poezie zprostředkovává „drásavý pohled na lidskou bídu a na žalostné představení světa, v němž žijeme“.³⁰⁹ Člověk se v tomto bolestiplném prostředí nemá čeho přidržet a zaplavují ho pocity „lidské úzkosti z nejistoty vlastní existence“.³¹⁰ Básník svými verši skutečně zachycuje existenciální rozměr úzkosti tak, jak ji například popsal Martin Heidegger: „Úzkost je jako rozpoložení určitý způsob 'bytí ve světě'; to, z čeho je nám úzko, je vržené 'bytí ve světě'“.³¹¹ Úzkost nemusí mít konkrétní příčiny nebo určitý zdroj ohrožení; vyvolává ji samo lidské bytí. Člověk nerozumí své existenci, připadá mu nepochopitelná, a tak může mít dojem, že se ztratil: „Stále jsme děti: hloupé děti, hloupé! Děti, které nevědí, kam jdou.“³¹² Autor tímto přirovnáním poukazuje na nedostatek opory a potřebu pomoci; svět se člověku stává labyrintem beze smyslu a cíle, absurdní říší chaosu, zmatečnou džunglí plnou zbytečné bolesti a prázdnoty.

Z toho plynou další důsledky, které Dámaso Alonso v poezii vystihuje. Nejistota, úzkost nebo utrpení totiž vyčerpávají, vysávají sílu a motivaci, tudíž jsou lidé neustále unavení: „nosotros, sí, los que estamos cansados, / nosotros, sí, los que tenemos sueño.“³¹³ V básni

308 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 143. „známá a všední, obklopená dalšími obludami (židlemi, tramvajemi, nevinnými brouky, lidmi), také známými a všedními“.

309 PÉREZ-RIOJA, José Antonio. Cit. d., s. 139. („lacerante visión de la miseria del hombre y del lamentable espectáculo del mundo en que vivimos“.)

310 BARROSO GIL, Asunción, Alfonso BERLANGA REYES et al. *Introducción a la literatura española a través de los textos (IV): El siglo XX desde la Generación del 27*. Madrid: Ediciones Istmo, 1988, s. 22. („la angustia del hombre ante la incógnita de su propia existencia“.)

311 HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh, 2002, s. 225–226. Překlad: Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček, Jiří Němec.

312 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 163. („Somos siempre niños: niños tontos, ¡tontos! Niños que no saben por dónde van.“)

313 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 85. „ano, my, kteří jsme vyčerpaní, / my, kterým se chce spát.“

„Třetí palinodie: Za šedí“ (Tercera palinodia: Detrás de lo gris, *Člověk a Bůh*) autor uvažuje nad moderním člověkem:

el hombre moderno
con sus radios, con sus quinielas, con sus películas sonoras
con sus automóviles de suntuosa hojalata
o con sus tristes vitaminas,
mudo tras su etiqueta que dice «comunismo» o «democracia» dice,
con apagados ojos y un alma de ceniza [...].
Monstruo gris, gris profundo,
profundamente oculta sus amores, sus odios,
gris en su casa,
gris en su juego,
en su trabajo, gris,
hombre gris, de gris alma.³¹⁴

Dámaso líčí vyhaslé duše, lidskou prázdnotu, masky a nánosy monotónnosti, za nimiž člověk tají svou bolest. Celá báseň je zbarvená do šeda, čímž připomíná verše Rosalíi de Castro ze sbírky *Na březích Saru* (En las orillas del Sar): „triste, en la tierra, el color gris domina, / ¡el color de los viejos!“³¹⁵ které se podobají citovanému úryvku i zasmušilým tónem a ponurou atmosférou. Madridský básník se však s takovým stavem nespokojí, chce proniknout za tu šed', potřebuje sejmout masku a dívat se člověku do očí, hledat ho „por detrás de sus tristes rutinas, / por debajo de sus fórmulas de lorito real (¡Pase usted! ¡Tanto gusto!)“³¹⁶ tedy najít člověka, který se skrývá za hradbou svých každodenních rituálů a za štítem zdvořilostních frází. Nakonec se básník obrací k Bohu a prosí ho, aby směl v lidech vidět živoucí krásu, která v nich skutečně je, a rozpoznat v nich Boží obraz:

Dime, Dios mío, que tu amor refulge
detrás de la ceniza.
Dame ojos que penetren tras lo gris
la verdad de las almas,
la hermosa desnudez de tu imagen:
el hombre.³¹⁷

314 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 114–115. „moderní člověk / se svými rádii, loteriemi, zvukovými filmy, / automobily z honosných plechů / nebo se svými žalostnými vitamíny, / němý za nálepkou, která hlásá «komunismus» nebo «demokracie» hlásá, / s vyhaslými očima a duší z popela / [...]. / Šedivá obluda, hluboká šed', / v hloubce skrývá své lásky a nenávisti, / šedivý doma, / šedivý ve hře, / v práci šedivý, / šedivý člověk s šedou duší.“

315 CASTRO, Rosalía de. *En las orillas del Sar*. Madrid: Castalia, 1986, s. 105. „smutná šedá barva na zemi vládne, / barva starců!“

316 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 115. „za jeho smutnou rutinou, / za frázemi královského papouška (Račte dál! Potěšení je na mé straně.)“

317 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 115. „Řekni mi, Bože můj, že tvá láska září / za popelem. / Daruj mi oči, které proniknou skrz šed' / až k pravdě duší, / nahé krásě tvého obrazu: / k člověku.“

Nevzdává to s člověkem, ale vyjadřuje víru, že Boží láska je silnější než šedá vrstva cementu kolem našich duší.

I Valverde nahlíží na člověka a svět z pochmurné perspektivy a uvědomuje si trýznivost existence: „este dolor / que es vivir y la cárcel que es el ser“.³¹⁸ Je zajímavé, že asi nejtemnější pohled na pozemský život z celé Valverdeho poezie se nachází v jedné ze dvou posledních básní jeho literární dráhy,³¹⁹ v básni „Temná noc“ (Noche oscura) odkazující se svým názvem ke sv. Janu od Kříže. Básník v ní popisuje bídu světa, která postihuje nejen chudé, ale i bohaté, u nichž vládne „hambre y hastío“.³²⁰ Lidé postrádají cíl, k němuž by směřovali, hladoví po smyslu a lopotí se v marnosti a prázdnotě. Celý svět je bezútešně ponořen do „esta noche que nos sofoca“,³²¹ prochází duchovní pouští, kde žízni a nedokáže se nasytit.

V básni „Obchůzka andělů“ (La ronda de ángeles, *Nedělní verše*) se setkáváme se skupinou andělů, která se dostala na zem a nějaký čas žila mezi lidmi, což básníkovi umožňuje vykreslit pozemský svět jakoby z nadhledu, jako by sám k lidem nepatřil. Slovy vypravěče se jich ptá: „¿De dónde vuestra extraña fatiga?“³²² a naznačuje tak, že zkušenost se zemí jimi otřásla. Jeden anděl sděluje ostatním svůj zážitek: „Herido estoy de tierra / y del hombre, con sombra de tristeza de tiempo.“³²³ Setkání s člověkem a bytí ve světě zraňuje, časovost vyvolává smutek. Není to však jen tíže, nýbrž i krása, jak svědčí jiný: „comprendí, / mirando por sus ojos, el peso de la vida, / el amor de estar vivo“.³²⁴ Extremadurský básník stejně jako Alonso znázorňuje i únavu a monotónnost lidského žití, když mluví o „el pendular cansado / de noches y mañanas, y comidas, y fríos.“³²⁵ Jeden z andělů se lidem přiblížil ještě více a vypráví, co to znamená být člověkem:

Yo aprendí a ser mendigo de tiempo, de un pedazo
de luz, de una mañana más tibia, de un recuerdo
de joven, un orgullo en que pavonearse
[...]. Aprendí
a marchar sin miradas, a evitar día y noche
las preguntas mayores, [...]
nadando en la costumbre.³²⁶

318 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 154. „tato bolest, / kterou je žití, a vězení, jímž je bytí“.

319 Tamtéž, s. 13, ediční poznámka.

320 Tamtéž, s. 167. „hlad a znechucení“.

321 Tamtéž. „této noci, která nás dusí“.

322 Tamtéž, s. 73. „Jak to, že jste tak podivně vyčerpaní?“

323 Tamtéž. „Jsem zraněný zemí / a člověkem, se smutným stínem času.“

324 Tamtéž, s. 76. „pochopil jsem, / dívaje se jejich očima, tíhu života, / lásku k životu“.

325 Tamtéž. „unavené kyvadlo / nocí a rán, a jídla a zim“.

326 Tamtéž. „Naučil jsem se být žebrákem o čas, o kousek / světla, o mírnější ráno, o vzpomínku / na mládí, o hrdost, s níž bych se mohl honosit / [...]. Naučil jsem se / kráčet a nedívat se kolem, dnem i nocí se

Lidé neustále žebrají o čas, vyhlížejí do budoucnosti a vzpomínají na zlaté mládí. Zároveň potlačují své touhy a otázky, které příliš bolí, a tak klopí zrak, zapadají do rutiny a zahalují se do zvyku jako do ochranného pláště, aby nemuseli přemýšlet, tázat se, hledat. Skrývají se v bezpečné „šedi“ svých životů.

Valverde si sice všímá všech těchto stinných stránek lidského bytí, v jeho poezii však není tolik bolestná linie jako u Dámasa: i když také zmiňuje úzkost a monotónnost, zjemňuje tvrdost takové charakteristiky světa tím, že v rámci jedné věty zapojí i lásku: „El mundo lo acepté: su invitación al almuerzo, / a su baile aburrido de discos, a su angustia, / a su sueldo pequeño, a su cariño“.³²⁷ Cítí sounáležitost se světem, neprchá z něj, přijímá ho se vši bolestí a krásou, je člověkem mezi lidmi. Při pohledu na člověka (a sám na sebe) si stále uvědomuje selhání a náchyllost ke zlu, přesto se však neutápí v negativních pocitech:

...somos
malos, sí, y buenos rara vez;
pero tal como somos, sólo
a tientas, respiramos sorda fe
de que así estamos aceptados
y abrazados, sin saber bien por quién³²⁸

Valverde v charakteru člověka rozpoznává paradox, o němž psal apoštol Pavel v listu Římanům: „Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.“ (Řím 7,19). Přesto však nikdy neztrácí ze zřetele milujícího Boha, který své děti neodvrhne, ať jsou, jací jsou. Básník vnímá tuto bezpodmínečnou lásku a přijetí a věří tomu i přes všechnu nejistotu bez očividného důkazu.

Být člověkem znamená být sám

V poezii obou autorů můžeme vícekrát narazit na podotknutí, že člověk je na všechnu bolest a úzkost sám. Takové verše se staví do protikladu k těm, v nichž naopak s důvěrou vzývají Boží jméno a uchylují se do jeho útočiště. Zde se k hledání Boha připojuje „nářek nad lidskou samotou“,³²⁹ básníci prožívají pocity vykořenění a prázdnoty. V kapitole o Boží přítomnosti jsme rozebírali případy, kdy se Bůh projevoval skrytě a mlčením, přesto ho však básníci určitým způsobem vnímali, a pokud ne, alespoň v něj věřili a učili se rozumět jeho

vyhýbat / velkým otázkám, [...] / a plavat ve zvyku.“

327 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 84. „Přijal jsem svět: jeho pozvání k obědu, / ke znuděnému tanci diskoték, k úzkosti, / k malému platu, k jeho lásce“.

328 Tamtéž, s. 137–138. „...jsme / špatní, ano, a dobří jen zřídka; / ale takoví, jací jsme, jen / poslepu vyznařujeme nezřetelnou víru / že jsme takto přijímání / a objímání, ani dobře nevíme kým“.

329 DEL RÍO, Ángel. *Historia de la literatura española (II): Desde 1700 hasta nuestros días*. Barcelona: Ediciones B, 1996, s. 535. („el clamor ante la soledad del hombre“.)

tichu. Nyní mlčení znamená lhostejnost nebo nepřekonatelnou vzdálenost: Bůh opustil člověka a nechává ho samotného, anebo je mrtev, neexistuje.

Poslední zmíněnou variantu připouští Dámaso Alonso v básni „Žena s nádobkou na olej“ (Mujer con alcuza, *Synové hněvu*), v níž zobrazuje kosmickou samotu člověka pomocí alegorie ženy, která jede sama „en el enorme tren vacío, / donde no va nadie, / que no conduce nadie.“³³⁰ Vlak nikdo neřídí, svět se řídí bez strojvůdce, není se o koho opřít, protože Bůh není. Obraz prázdného vlaku kromě jediného cestujícího poukazuje také na to, že ani ostatní lidé nejsou schopni tuto prázdnotu zaplnit a samotu zaplašit. V básni „Člověk“ (Hombre, *Synové hněvu*) oslovuje básník každého z nás a o lidském volání k Bohu tvrdí: „tu grito, la densa pesadilla / del monólogo eterno y sin respuesta“.³³¹ Člověk je sám, není spojen s ostatními lidmi ani s Nebem, je osamělý jako pes bez pána:

Hombre, [...]
¿qué aúllas, can, qué gimes?
¿Se te ha perdido el amo?
No: se ha muerto.³³²

Kdyby se Bůh býval jen ztratil, může být nalezen, může se k lidem vrátit, znovu zde však zní ono nietzscheovské „Bůh jest mrtev“,³³³ nedovolující jakékoliv pochyby a nejistotu. Zůstává jen opuštěnost a obrovské prázdno, které nic nemůže zaplnit: „Deja, deja ese grito, / ese inútil plañir, sin eco, en vano. / Porque nadie te oirá. Solo. Estás solo.“³³⁴ Proto se v této básni autor neobrací k Bohu, jen k člověku.

V jiných výskytech tohoto motivu osamělosti ale básník s Bohem určitým způsobem počítá. Diego Martínez Torrón v této souvislosti mluví o „radikální samotě člověka, který se v otevřeném dialogu snaží hledat společnost u mizejícího Boha“.³³⁵ Člověk je sice odsouzen k samotě, ale neustává v hledání, v touze, ve volání. V básni „Sám“ (Solo, *Temná zpráva*) vyzývá autor Boha v nekonečném, úpěnlivém pokusu o dialog, i když on se zdá být hluchý a netečný k lidským strastem: „Desde la entraña se elevó mi grito, / y no me respondías.

330 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 111. „v obrovském prázdném vlaku, / kterým nikdo nejede, / který nikdo neřídí.“

331 Tamtéž, s. 149. „tvůj křik, dusná noční můra / věčného monologu bez odpovědi“.

332 Tamtéž. „Člověče, / [...] / proč vyješ, pse, proč skučíš? / Ztratil se ti pán? / Ne: zemřel.“

333 NIETZSCHE, Friedrich. Cit. d., s. 10.

334 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 149. „Přestaň, zanech křiku, / zbytečného nářku, bez odezvy, nadarmo. / Protože nikdo tě neuslyší. Sám. Jsi sám.“

335 MARTÍNEZ TORRÓN, Diego. „Dámaso Alonso, poeta del 27“. *Cuadernos hispanoamericanos*, N° 438, 1986, s. 121. („la soledad radical del hombre, quien trata de encontrar la compañía de un Dios fugitivo en diálogo abierto“.)

Soledad / absoluta. Solo. Solo.“³³⁶ Osamělost v básníkovi vzbuzuje strach („yo tengo miedo / a la absoluta soledad“)³³⁷ právě proto, že z ní není cesty ven: „soy hombre, y estoy solo“.³³⁸ Být člověkem znamená být sám. Také úzkostná báseň „Obludy“ je zároveň modlitbou, toužebným a současně beznadějným křikem; básník s Bohem mluví, ale přitom ví, že jde o jednostranný „rozhovor“, a ani nečeká odpověď: „yo en vano perturbo / el silencio de tu invariable noche / con mi desgarradora interrogación.“³³⁹ Básník dál oslovuje Boha, i když působí nepřístupně: „este Dámaso frenético [...] que hacia ti clama“, „que brama hacia ti“, „que ahora te increpa con gemidos articulados“.³⁴⁰ Vidíme, že prosebný tón se mnohdy mění ve vzteklé výčitky nebo nadávání.

Přestože je José María Valverde známý spíše svým „zakořeněným“ a ukotveným postojem důvěry a víry, i jeho poezii se vine „bolestná, kritická, někdy až sarkasticky zraňující žíla“.³⁴¹ Už v první sbírce (*Boží člověk*) se v básni „Úvodní žalm“ (Salmo inicial) nachází motiv samoty. Valverde nepopírá Boží existenci, takže ho oslovuje, přesto však pociťuje, jak je vzdálený a hluchý. Nepřítomný Bůh neodpovídá na lidské volání. Básník přesto uznává, že zkušenost s Bohem je krásná, bohužel k ní ale dochází jen zřídka a on je mnohem častěji nedostupný za hradbou mlčení. V temných nocích (v doslovném významu i v tom metaforickém) autor dokonce začíná pochybovat o jeho existenci. Následující obrazy mají ukázat na propast, kterou cítí mezi člověkem a Bohem: „Eres una ciudad detrás de las montañas. / Eres un mar lejano que a veces se oye.“³⁴² Bůh je daleko: „Estás allá, entre nubes, donde mi voz no alcanza“.³⁴³ Tím protičeří koncepci „Boha v nitru“ sv. Terezie z Ávily, sv. Augustina a mnoha dalších, když říká přímo: „No estás dentro de mí. Siento tu negro hueco / devorando mi entraña, como una hambrienta boca.“³⁴⁴ Bůh se tedy podle něj nenachází v nitru člověka, není přítomen („Tú me faltas.“),³⁴⁵ ale zanechává po sobě

336 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 75. „Z hloubi srdce se vznesl můj křik, / a neodpovídal jsi mi. Naprostá / samota. Sám. Sám.“

337 Tamtéž. „mám strach / z naprosté samoty“.

338 Tamtéž. „jsem člověk, a jsem sám“.

339 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 118. „marně narušuji / ticho tvé neměnné noci / svou drásavou otázkou.“

340 Tamtéž, s. 119. „tento zběsilý Dámaso, [...] který se tě dovolává“, „který k tobě křičí“, „který ti teď svým artikulovaným sténáním nadává“.

341 DÍAZ DE CASTRO, Francisco José. „José María Vaverde o el imposible materialismo: a propósito de *Ser de palabra*“. *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, Vol. 19, No. 2, 1979–1980, s. 23. („una vena dolorida, crítica, hirientemente sarcástica a veces“.)

342 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 31. „Jsi město za horami. / Jsi daleké moře, které je občas slyšet.“

343 Tamtéž. „Jsi tam, mezi mraky, kam můj hlas nedolehne.“

344 Tamtéž. „Nejsi uvnitř mě. Cítím po tobě černou prázdnotu / požírající mé nitro jako hladová ústa.“

345 Tamtéž. „Postrádám tě.“

prázdnotu. Autor si v básni také pomáhá výrazy, které mají přiblížit jeho strádání pomocí pocitů hladu. Ten ho ponouká k vytrvalé a neúnavné (i když bezvýsledné) snaze ho najít:

Te persigo en el bosque detrás de cada tronco.
Te busco por el fondo de las aguas sin luz.
¡Oh cosas, apartaos, dadme ya su presencia
que tenéis escondida en vuestro oscuro seno!
Marcado por tu hierro vago por las llanuras,
abandonado, inútil, como una oveja sola...³⁴⁶

Dychtivost, nedočkavost, odhodlání i bolest zaznívající z těchto veršů (i použité obrazy a některá slova) připomínají *Duchovní píseň* svatého Jana od Kříže, zde je však kladen ještě větší důraz na opuštěnost hledajícího. Navzdory tomu, že se Valverde neustále vztahuje k Bohu, a navzdory vši touze se zdá, že zůstává bez odpovědi: „Hombre de Dios me llamo. Pero sin Dios estoy.“³⁴⁷ V průběhu celé básně autor mluvil ve druhé osobě, až do zvratu v posledním verši, kde mizí „ty, Pane“ a nastupuje „on, Bůh“. Tím se završuje odstup a lidská samota. Ta nabývá snad největšího vrcholu (nebo dna?) v básni „Temná noc“. I tam Valverde užívá druhou osobu, přestože trýznivě zakouší opuštění: „pregunto hacia la tiniebla: / ¿por qué nos has abandonado?“³⁴⁸ Oslovuje Boha z týchž hlubin beznaděje, zoufalství a krajní osamělosti, které přiměly umírajícího Krista na kříži vykřiknout: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“ (Mt 27,46 a Mk 15,34).

Valverde si všímá, že abychom samotu přehlušili, obklopujeme se hlukem: „Mucho ruido vamos haciendo entre todos / porque crece la soledad“,³⁴⁹ uvědomuje si však, že jí neunikneme, protože lidství je s osamělostí bytostně spojeno: „Dentro de un corazón es donde he conocido / la soledad final“.³⁵⁰ Básník mluví o přijetí a smíření se svým údělem: „lo digno del hombre / es aceptarla como destino“,³⁵¹ přesto ale v člověku stále pulzuje touha, nechce se spokojit s beznadějí a nepřítomností Boha, a tak se stále znovu vydává na cestu hledání.

346 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 31. „Pronásleduji tě v lese za každým kmenem. / Hledám tě na dně temných vod. / Ach věci, odvráťte se, jeho přítomnost mi odhalte, / kterou skrýváte ve svém temném lůně! / Zraněný tvým znamením bloudím planinami, / opuštěný, zbytečný, jako osamělá ovečka...“

347 Tamtéž. „Boží člověk se nazývám. Ale jsem bez Boha.“

348 Tamtéž, s. 167. „ptám se do temnoty: / proč jsi nás opustil?“

349 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 153. „Všichni stále děláme hodně hluku, / protože roste osamění.“

350 Tamtéž, s. 76. „To v lidském srdci jsem poznal / úplnou samotu“.

351 Tamtéž, s. 153. „důstojnost člověka / spočívá v tom ji přijmout jako osud“.

Zlo a hřích

Zatím postava člověka vystupovala vždy v roli trpitele, souženého svou vlastní podstatou, Bohem nebo vnějšími okolnostmi. Kritické básně Dámasa Alonsa však přinášejí opačný úhel pohledu (na nějž ve Valverdeho poezii nenarazíme): právě člověk je původcem zla a bolesti. Pozemský svět se jeví jako hnijící místo („svět zrezavělý a hnisavý“,³⁵² jak jej charakterizuje Concha Zardoya,) a tato zkaženost se projevuje i v člověku, dochází totiž k „odvrácení člověka na jeho krvelačnou stranu“.³⁵³ Sám Alonso říká, že znázorňuje „hanebnost rozšířenou v celém lidstvu“,³⁵⁴ a dotýká se tím pojetí Artura Schopenhauera, který o světě mluví jako o „bojišti trýzněných a úzkostných bytostí, které mohou existovat jen tím, že jedna požírá druhou“.³⁵⁵ Platí tedy ono slavné *homo homini lupus*, protože člověk druhému ubližuje.

Dámasův pohled na lidi shrnuje samotný název jedné jeho sbírky: *Synové hněvu*. Původ tohoto pojmenování pochází z Bible, z listu apoštola Pavla Efezanům, a právě latinský citát třetího verše slouží jako podtitul celé sbírky: „...et eramus natura filii irae sicut et ceteri...“ (Ef 2,3). Novodobější překlady (španělské i české) větu přeformulovaly, aby ji přiblížily současnému jazyku, a nezobrazují tak konkrétní frázi, kterou zachycuje například Bible kralická: „Mezi nimižto i my všickni žili jsme někdy v žádostech těla našeho, činivše to, což se líbilo tělu a mysli, a byli jsme z přirození synové hněvu jako i jiní.“ Pavel v dopise popisuje „starého člověka“, jeho původní přiklonění se ke zlu a ponoření do hříchu. Dámaso Alonso jako reakci na dvě hrůzné války přejímá do názvu tuto biblickou zmínku a připomíná tak zlé pokolení lidí, obžalovává „děti hněvu“. „Druhá palinodie: Krev“ (Segunda palinodia: La sangre, *Člověk a Bůh*) líčí obraz světa:

Sólo veía sangre derramada.
Y yo me preguntaba, ¿cómo?, ¿por qué?, [...]
Porque hay sangre por todo el mundo,
y yo necesito saber quién vierte la sangre,
y por qué se vierte y en nombre de qué se vierte.³⁵⁶

Básník se téměř topí v množství zla a utrpení ve světě, s bolestí vnímá obrovskou nespravedlnost mezi lidmi a rostoucí nenávist. Na setkání s takto negativní stránkou člověka

352 ZARDOYA, Concha. „Dámaso Alonso y sus *Hijos de la ira*“. Cit. vyd., s. 281. („un mundo corroído y purulento“.)

353 ROLLÁN ROLLÁN, María del Sagrario. Cit. d., s. 11. („vuelco del hombre hacia su envés más sanguinario“.)

354 ALONSO, Dámaso. „Vida y obra“. Cit. vyd., s. 27. („la bajeza extendida a toda la humanidad“.)

355 SCHOPENHAUER, Artur. *Svět jako vůle a představa*. Svazek II. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997, s. 428.

356 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 113. „Viděl jsem jen rozlitou krev. / A ptal jsem se sám sebe: jak?, proč?, / [...] / Protože na celém světě je krev, / a já potřebuji vědět, kdo prolévá krev, / a proč se prolévá a v čím jménu se prolévá.“

reaguje nesmírným rozčarováním, cítí hořkost, odpor, vztek. Nemůže pochopit, kde se v lidech vzaly, kde koření, a proč jsou tak silné. Nerozumí tomu, nenalézá příčinu a s děsivou bezmocí plní verše otázkami: Proč? Odkud? Kdo? Táže se i Boha, k němuž volá, kterého však neobviňuje, na rozdíl od jiných básní, kde Bohu vyčítal nespravedlnost nebo krutost a přistupoval k němu jako k trestajícimu hrůzovládci. Nyní Boha neviní, protože ví, že od něj nespravedlnost a zlo nepochází: „Tú no creaste la injusticia. Alguien ha creado la injusticia.“³⁵⁷ Naopak se snaží bránit Boží jméno před znesvěcením člověkem; chtěl by poznat, kdo je odpovědný za rozdmýchávání nenávisti a páchá bezpráví, kdo tím vraždí pravdu a poskvřuje Boží jméno na zemi: „yo quiero ver qué brazos ahogan la justicia de Dios, qué bocas retuercen su verdad.“³⁵⁸ V tomto surovém světě se Bůh objevuje jako jediná záchrana; Alonso píše, že pouze on „může napravit smutnou mrzkost našeho žití“.³⁵⁹

Člověkem jako původcem zla se Dámaso zabývá i v básni „Poslední Kain“ (El último Caín, *Synové hněvu*). Jako východisko mu slouží inspirace v hojně literárně zpracovávaném biblickém tématu ze 4. kapitoly knihy Genesis: odvěká závist mezi bratry, vedoucí k nenávisti a dokonce až k vraždě. Slavný motiv bratrovraždy tu dochází proměny a je posunut do jiného měřítka, protože Kain zabil všechny bratry až do úplně posledního: „Ya asesinaste a tu postrer hermano“³⁶⁰ a zdá se, že triumfuje, že jedna vražda mu nestačila a v honbě za vítězstvím potřeboval porazit každého. Autor opět volí formu dialogu a naléhavě se obrací ke Kainovi, který mlčí, takže neznáme přímo vrahovy pocity a motivaci, jen přetlumočené pomocí náznaků. Biblický Kain byl rolník, měl obdělávat půdu a skrze práci svých rukou rozmnožovat život, místo toho však jeho závist vedla k ukradení života; na to Alonso naráží, když píše: „los huesos de tus víctimas / son la sola cosecha de este campo tristísimo.“³⁶¹ Lidské bytí je pošlapáno, znehodnoceno. V jiné, poněkud humorněji laděné básni téže sbírky („Elegie na modrou masařku“) se také setkáme s případem „vraždy“, najdeme v ní však postoj, který v básni o Kainovi chybí. Autor popisuje, jak zabil masařku, bezmyšlenkovitě a z lidského sobectví či pohodlnosti jí vzal život, ale nakonec toho lituje a vyjadřuje přání jí život navrátit: „¡Oh si pudiera ahora / darte otra vez la vida, / yo que te di la muerte!“³⁶² Lehký námět ustupuje vážné myšlence: protagonista si uvědomuje nezvratnost svého činu,

357 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 114. „Tys nestvořil nespravedlnost. Někdo vytvořil nespravedlnost.“

358 Tamtéž. „chci vidět, čí ruce rdousí Boží spravedlnost, čí ústa překrucují jeho pravdu.“

359 ALONSO, Dámaso. „Vida y obra“. Cit. vyd., s. 29. („puede remediar la triste bajeza de nuestro vivir“.)

360 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 96. „Už jsi zavraždil svého posledního bratra“.

361 Tamtéž, s. 99. „kosti tvých obětí / jsou jediná sklizeň tohoto žalostného pole.“

362 Tamtéž, s. 117. „Ach, kéž bych ti teď mohl / vrátit život, / já, který jsem ti dal smrt!“

pocituje lítost nad zmařeným žitím, a tím prokazuje odlišný postoj od tohoto Kaina, který si života druhých nevážil a ani po jednom zločinu se nezastavil. Básník se snaží vyburcovat jeho svědomí, když popisuje mocnou sílu a krásu bytí a také mu připomíná jeho podstatu: „He aquí la historia del hombre (sí, tu historia)“,³⁶³ kterou zdůrazňuje i v posledních dvou verších: „postrer Caín, / el hombre“.³⁶⁴ Až ke konci básně se tedy s konečnou platností dozvídáme to, co jsme již tušili: nejde o převyprávění biblického mýtu, nýbrž o metaforu současnosti. Když Alonso oslovuje Kaina, původce utrpení, který vraždí vlastní bratry, oslovuje každého člověka. I přímá forma dialogu přispívá k naléhavosti, když vyzývá k zamyšlení nad absurditou nesmyslného ubližování si navzájem: ten, kdo páchá zlo, je sám člověk stejně jako jeho oběti. Proč ničí lidstvo své lidství?

Čtenář do „příběhu“ vstupuje v okamžiku, kdy se zdání konečného vítězství zla začíná bortit. Kain poražením všech „nepřátel“ nedosáhl klidu, naopak, zmocňuje se ho strach. Mrtví mu už nemohou ublížit, přesto ho děsí svým mlčenlivým obviňováním, a tak se ho musí básník ptát: „Pero, tú, ¿por qué tiemblas?“³⁶⁵ Kain je neustále na útěku, prchá pronásledován stíny lidí, jimž přivodil smrt: „Huyes contra las sombras, huyendo de las sombras, / huyes“.³⁶⁶ V průběhu básně je stále zjevnější, že brutální síla a zloba vedou do slepé uličky. Kainova nenávist k druhým se změnila i v nenávist vůči sobě: „huyes [...] odiándote“.³⁶⁷ A tak zůstal sám a zavražděním ostatních ztratil (a ztratil) i sám sebe.

Do tohoto bezútěšného portréту člověka ale Dámaso Alonso vnáší světlo naděje, když s pevnou vírou vyznává: „Pero la vida es más fuerte que tú, / pero el amor es más fuerte que tú, / pero Dios es más fuerte que tú.“³⁶⁸ Neprohrává člověk jako takový (vždyť v něm je také život, láska, Bůh), ale je poražena jeho temná stránka. A proto i když zlo předvádí triumfující masku, poslední slovo (vítězné a provázené skutečnou mocí) má Bůh, který je vždy větší: „Y, más arriba, Dios.“³⁶⁹

3.3.2 Lidská důstojnost

Druhá skupina veršů zachycuje opačný portrét člověka, přibližuje totiž jeho vznešenost a velikost a vychází přitom z neotřesitelné víry, že byl stvořen Bohem. Tato stránka je

363 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 100. „Zde dějiny člověka (ano, tvé dějiny)“.

364 Tamtéž., s. 102. „poslední Kain, / člověk“.

365 Tamtéž., s. 100. „Ale proč se chvěješ?“

366 Tamtéž., s. 98. „Utíkáš proti stínům, utíkáš od stínů, / prcháš“.

367 Tamtéž., s. 102. „prcháš [...] a nenávidíš se“.

368 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 102. „Ale život je silnější než ty, / láska je silnější než ty, / Bůh je silnější než ty.“

369 Tamtéž. „A nad tím Bůh.“

kupodivu velmi silně zastoupena v Dámasově poezii, která opět přináší výrazný kontrast oproti veršům popisujícím ubohost a bídnost lidského tvora. Báseň „A já ve stvoření“ (Y yo, en la creación, *Člověk a Bůh*) odkrývá důstojnost člověka, s nímž Bůh počítá už od počátku, když se vrací k biblickému mýtu o stvoření světa. Básník si představuje okamžiky před stvořením:

Qué soledad: Dios, solo. Solamente
Dios y la Nada. En el no-espacio, ardía
el no-tiempo. Letal monotonía:
el Dios y su vacío, frente a frente.³⁷⁰

Popisuje prázdnotu, kde neexistuje nic, ani čas, jen nicota se zhoubnou jednotvárností, v níž život nemá místo. Takový obraz ale nevede k děsu, protože Bůh už má plán:

...en su mente,
rosa en botón, la Creación latía.
Todo futuro ser, dentro, bullía.
(Ya Dámaso era allí chispita ardiente.)³⁷¹

Básník navazuje na starozákonní příběh a zasazuje sám sebe do dějin stvoření světa. Poté se rychlostí světla přesouvá prostorem i časem až ke dni svého narození:

Siglos...
¡Mi día!: y amo, canto, pienso,
yo, de Dios, ante Dios. Destino inmenso.
Él y yo: de hito en hito, Dios y yo.³⁷²

Jásavě se raduje ze zázraku zrození, z člověka jako bytosti schopné přemýšlet a milovat, a láskyplně vyznává své spojení s Bohem. Ten už od počátku plánuje, miluje, zná a přijímá člověka, vrchol a korunu stvoření, „zázrak mezi zázraky“.³⁷³ V básni „Nespravedlnost“ (La injusticia, *Synové hněvu*) ukazuje Alonso následující zpodobnění: „soy hombre, dulce niebla, centro cálido, / pasajero bullir de un metal misterioso que irradia la ternura.“³⁷⁴ Vidíme zranitelnost člověka, který je sice křehký a mnohdy slabý, ale na druhou stranu má dobré srdce. Autor opět vyzdvihuje moc lásky, když se obrací k nespravedlnosti a nenávisti:

Podrás herir la carne
y aun retorcer el alma como un lienzo:

370 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 121. „Pouze Bůh, samotný. Jaká samota, / Bůh a Nic. V ne-prostoru sálající / bez-časí. Monotonie smrtící: / tváří v tvář, jen Bůh a jeho prázdnota.“

371 Tamtéž. „...v mysli sídlící, / růže poupátko, Stvoření tepalo. / Bytí budoucí uvnitř už vířilo. / (Byl i Dámaso jiskérka hořící.)“

372 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 121. „Staletí... / Je můj den!: miluji, zpívám a myslím, / já, Boží, před Bohem. Cílem nesmírným. / On a já: do očí hledět, Bůh a já.“

373 ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Cit. vyd., s. 375. („maravilla entre maravillas“.)

374 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 77. „jsem člověk, sladká mlha, hřejivé jádro, / pomíjivé vření záhadného kovu, který vyzařuje něhu.“

no apagarás la brasa del gran amor que fulge
dentro del corazón³⁷⁵

Velikost lásky dává velikost i lidem; a protože nelze nikoho přinutit, aby miloval, podotýká Rafael Lapesa v souvislosti se vztahem k Bohu, že „člověk je jediné stvoření schopné ho svobodně milovat“.³⁷⁶ A proto poukazuje Dámaso na to, že největší sláva člověka spočívá ve svobodné vůli, v níž skutečně věří: „Soy dueño / de mi albedrío.“³⁷⁷ A jinde píše: „Mi Dios limita con mi voluntad: / porque Él me hizo libre.“³⁷⁸ Alonso zastává názor, že bezhraničný Bůh si zvolil přece jen mít hranice, svobodnou vůli každého člověka, a tím mu dal možnost rozhodnout se pro dobro nebo zlo, sám si vybrat cestu, dobrovolně ho následovat či nenásledovat.

Bůh člověka potřebuje

Každý má nezastupitelnou roli, která mu propůjčuje královskou důležitost: člověk, pozemský tvor, se stává sídlem Boha. Forbelský mluví v souvislosti s Dámasovou poezií „o uzlové funkci člověka ve světě, o člověku jakožto místu k vyjevování se Boha.“³⁷⁹ Na tuto skutečnost Alonso nejednou upozorňuje: „Hombre es amor, y Dios habita dentro / de ese pecho“.³⁸⁰ Parafrazuje častější tvrzení „Bůh je láska“, dává důraz na člověka a na vzájemné prostoupení s Bohem. Tímto motivem se také zabývá báseň „Druhý komentář“ (Segundo comentario, *Člověk a Bůh*), v jejímž úvodu zaznívá:

En mi cerebro bulle, enorme, misteriosa, [...] esta palabra: «Dios». Todo, todo, sí, aun Dios, el Dios inmenso, va a centrarse en mi mente.³⁸¹

Oproti ostatním básním se zde Bůh ukazuje v abstraktní rovině: nejde o osobu (ač jiného bytí než je to lidské), k níž se básník obrací nebo která sama aktivně koná; autor se tu zabývá ideou Boha, která se odráží v lidské mysli. Tím, že mysl obsahuje a nějak pojímá představu Boha, stává se svatyní, svatostánkem („Sagrario de mi mente“),³⁸² podobně jako se v Bibli

375 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 77. „Můžeš zranit tělo / a dokonce jako plátno zmačkat duši: / neuhasiš oheň veliké lásky, která plane / v srdci“.

376 LAPESA, Rafael. Cit. d., s. 381. („el hombre es la única criatura capaz de amarle libremente“.)

377 ALONSO, Dámaso. *Oscuro noticia. Hombre y Dios*. Cit. vyd., s. 138. „Jsem pánem / své vůle.“

378 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 122. „Můj Bůh hraničí s mou vůlí: / neboť mě stvořil svobodného.“

379 FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Cit. vyd., s. 204.

380 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 115. „Člověk je láska, a Bůh sídlí / v jeho nitru“.

381 Tamtéž, s. 116. „V mozku mi víří nesmírné, tajemné, / [...] / slovo: «Bůh». / Všechno, všechno, ano, dokonce Bůh, nekonečný Bůh, / se soustředí v mé mysli.“

382 Tamtéž. „Svatostánek mé mysli“.

mluví o tělu jako o Božím chrámu: „Boží chrám je svatý, a ten chrám jste vy.“ (1 Kor 3,17). I takové spojení využívá Dámaso Alonso, nemluví však o celém těle, nýbrž opět o mysli („mente [...] / templo de Dios.“).³⁸³ Také poukazuje na neuchopitelnost té myšlenky: člověk tápe, nevidí hranice, nezbyvá mu než se tázat stále dokola: co nebo kdo to vlastně je; přesto mu však to slovo (a s ním i obsah) v mysli s naléhavou neodbytností vyvstává. Autor se dotýká paradoxu, který ho vede k úžasu: „mente creada / único continente capaz de lo increado“,³⁸⁴ a uvědomuje si:

Sí, mi intuición de Dios
es muy pequeña,
mas
cuando yo pienso «Dios»,
allí, en pequeño foco,
representado está mi Dios inmenso, [...]
La carne se me abrasa,
y el alma casi vuela“³⁸⁵

Vtěsnání Boha do naší malé mysli tedy podle Dámasy Alonsa nic neubírá jeho podstatě, a tak setkání s ním může vyvolat až mystické pocity. Básník dále vyjadřuje překvapivou myšlenku, která hovoří o významu člověka a o jeho hodnotě: „Para su plenitud Dios necesita al hombre.“³⁸⁶ Přibližuje ji pomocí obrazů: Bůh člověka potřebuje do své plnosti stejně jako paprsek světla hledá, kde by se odrazil, nebo jako se jezeru stýská po břehu. Tuto svou ideu rozvádí a s úžasem si všímá nepochopitelného paradoxu:

Dios es inmenso lago sin orilla, salvo en un punto tierno,
minúsculo, asustado,
donde se ha complacido limitándose:
yo.
Yo, límite de Dios, voluntad libre
por su divina voluntad.
Yo, ribera de Dios, junto a sus olas grandes.³⁸⁷

Bůh s člověkem už od stvoření světa počítá, potřebuje ho, a zároveň mu dává svobodnou vůli. V poslední strofě Dámaso poupravuje své tvrzení (přirovnání Boha k nesmírnému jezeru a sebe ke břehu) a od teoretického uvažování se přesouvá ke konkrétnější rovině, ke způsobu modlitby, tedy přímému rozhovoru s Bohem.

383 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 117. „mysl [...] / Boží chrám.“

384 Tamtéž. „stvořená mysl / jediná schopná obsáhnout nestvořené“.

385 Tamtéž. „Ano, mé ponětí o Bohu / je velmi malé, / ale / když si pomyslím «Bůh», / tam v drobném ohnisku / je celý nesmírný Bůh, / [...]. / Tělo mě pálí / a duše téměř vzlétá.“

386 Tamtéž. „Pro svou plnost Bůh potřebuje člověka.“

387 Tamtéž, s. 118. „Bůh je nezměrné bezbřehé jezero, kromě jednoho útlého bodu, / nepatrného a vylekaného, / kde se s radostí umenšil: / já. / Já, Boží hranice, svobodná vůle / z jeho božské vůle. / Já, Boží břeh u jeho velkých vln.“

No, Dios mío, tú, todo: la ola y la ribera.
Yo, sólo, el junco verde que los vientos agitan
en tus orillas grises. [...]
Yo, el Hombre: yo, tu Hombre,
oh tú, mi Dios, mi Dios.³⁸⁸

Protože básník přemítá o velikosti lidského myšlení (a myslí), o hodnotě člověka ve vztahu k Bohu, v celé básni jako by rezonoval výrok sv. Jana od Kříže: „Jediná myšlenka člověka má větší cenu než celý svět; proto je jí hoden jedině Bůh.“³⁸⁹ Převratnou myšlenku o tom, že nejen člověk potřebuje Boha, ale i Bůh do své plnosti potřebuje člověka, tedy ideu „vzájemné závislosti“,³⁹⁰ obsahuje také báseň „Objev světla“ (Invención de la luz, *Slasti zraku*). Dámaso vyzdvihuje další lidskou úlohu v souvislosti se vztahem k Bohu, Stvořitel totiž vnímá své stvoření jinak než člověk, „božským“ způsobem, a proto:

para ver, humanamente,
su Creación,
necesita mirarla
a través de mis ojos,
a través de los ojos
del Hombre.³⁹¹

A tak se díky nenahraditelné funkci člověka může uskutečnit nečekaná situace, kterou básník popisuje:

¡Allí mi Dios, hecho niño de nuevo,
ensimismado, absorto
en la belleza humana
del mundo que Él creó!³⁹²

Stvořitel nahlíží novým, lidským pohledem na své dílo a očima člověka, objevitele a průzkumníka tohoto díla, jako dítě s potěšením objevuje a prohlíží si, kochá se lidskou krásou a raduje se ze světa, který stvořil.

Také José María Valverde zobrazuje ve své poezii vznešenost a význam lidské existence: Bůh člověka potřebuje a ukládá mu určitý úkol. Například v „Modlitbě za nás básníky“

388 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 118. „Ne, Bože můj, ty, ty všechno: vlna i břeh. / Já jen zelený rákos, kterým zmítá vítr / na tvých šedých březích. / [...] / Já, Člověk: já, tvůj Člověk, / ach ty, můj Bůh, můj Bůh.“

389 SAN JUAN DE LA CRUZ. *Dichos de luz y amor*. N° 34. („Un solo pensamiento del hombre vale más que todo el mundo; por tanto, sólo Dios es digno de él.“)

390 FLYS, Miguel J. Cit. d., s. 26. („dependencia mutua“.)

391 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 134. „aby viděl lidsky / své Stvoření, / potřebuje se dívat / mýma očima, / očima / Člověka.“

392 Tamtéž. „A tam můj Bůh znovu jako dítě, / zahloubaný, uchvácený / lidskou krásou / světa, který On stvořil!“

(Oración por nosotros los poetas, *Boží člověk*) Stvořitel umísťuje básníky do světa a pověřuje je jistým posláním:

Por eso nos has puesto a un lado del camino
con el único oficio de gritar asombrados.
En nosotros descansa la prisa de los hombres.
Porque, si no existiéramos, ¿para qué tantas cosas
inútiles y bellas como Dios ha creado [...]?³⁹³

Bůh je obdařil vnímavostí, aby opěvovali krásu stvoření a ukazovali ji všem uspěchaným, zaslepeným lidem, a aby se tím stali jeho posly. Zároveň svým aktem tvorby spolupracují s Bohem na jeho stvořitelském díle. Valverde rozebírá pocity básníka vůči tomuto svěřenému úkolu a jeho reakce se pohybuje na škále od radosti a vděčnosti, přes bolest a utrpení, když se mu to poslání zdá nad lidské síly, až po touhu po odpočinku ve smrti. Boží povolání k poezii může být dar („Solamente nosotros sentimos tu regalo / y te lo agradecemos en éxtasis de gritos.“),³⁹⁴ nebo dřina. Tuto dvojznačnost přibližuje básník pomocí až mystického obrazu plamene, který přináší bolest i potěšení: „Sólo quien nos ha hecho puede así destruirnos / en brazos de una llama tan cruel y magnífica.“³⁹⁵ Je to síla, která je povznáší i ničí.

Člověk obrazem Božím

José María Valverde si i v jiných básních všímá, že při tvoření se člověk podobá Bohu. Jak poznamenává Debicki, „Poezie je lidská činnost; ale její tvůrčí hodnota pozvedá člověka a činí ho podobným Bohu.“³⁹⁶ Ona a v širším měřítku jazyk obecně působí jako dědictví vložené do lidí už při stvoření světa, jako pouto, které je váže k Bohu: „Nombrando se hizo el mundo, y con los nombres / lo volvemos a hacer también los hombres, / y a la vez recordamos nuestra fuente.“³⁹⁷ Jazyk je neoddělitelně spojen s identitou člověka a s tvořivým aktem. V básni „Nedělní žalm před létem“ (*Salmo dominical ante el verano, Nedělní verše*) Valverde zmiňuje potěšení z pojmenovávání věcí a z hledání jejich co nejpřesnějších a nejuvýstižnějších charakteristik. Stejně jako Dámaso se vrací k mýtu stvoření, o němž vypráví kniha Genesis, a podobně jako mnozí další básníci (J. Guillén, V. Huidobro aj.) je fascinován úkolem, který

393 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 32. „Z toho důvodu jsi nás usadil na kraj cesty / jen s jediným posláním: máme jásat v úžasu. / Pravé odpočinutí v nás nachází lidský spěch. / Vždyť kdybychom nežili, na co takových věcí / nepotřebných, nádherných, jaké sám Bůh vytvořil [...]?“

394 Tamtéž. „Pouze my vnímáme tvé obdarování / a díky ti vzdáváme v uchvácení jáсотu.“

395 Tamtéž, s. 33. „Pouze ten, kdo nás stvořil, může takto stravovat / v náručí tak krutého, nádherného plamene.“

396 DEBICKI, Andrew P. *Estudios sobre poesía española contemporánea*. Cit. vyd., s. 200. („La poesía es una actividad humana; pero su valor creador eleva al Hombre y le hace parecerse a Dios.“)

397 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 122. „Pojmenováním byl stvořen svět a jmény / ho znovu tvoříme i my lidé / a zároveň tak připomínáme svůj pramen.“

člověk od Boha dostal: „Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř.“ (Gn 2,19–20). Člověk se svým slovem spolupodílí na tvoření světa, který byl také stvořen Slovem.

Pro Dámasa Alonsa je toto téma také velmi živé a důležité, jak lze soudit z opakovaných výskytů v jeho sbírkách. Stejně jako extremadurský autor si všímá nezměrné hodnoty poezie jako Božího povolání; člověk tvorbou básní napodobuje svého Stvořitele, a přestože se jedná o nemateriální věci, podle Dámasa je poezie „máxima creación posible a mortal“.³⁹⁸ Nejen básníci však spolupracují s Bohem, nýbrž každý, když dává vzniknout novým věcem, vymýšlí, vynalézá, pojmenovává, pracuje, žije: „Pequeño / agente, yo, del Dios enorme, cuando / pienso, obro, río, Creación creando“.³⁹⁹ Alonso tak ještě více než Valverde podtrhuje lidskou vznešenost a důstojnost. Sdílí zásadní biblickou víru: „I řekl Bůh: ‚Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby.‘“ (Gn 1,26). Je-li člověk obrazem Božím, pak získává obrovskou slávu a současně i zodpovědnost. Bůh mu vtiskl něco ze své podstaty a tím ho pozvedá, zve, jak popisuje například báseň „Pátý komentář“ (Quinto comentario, *Člověk a Bůh*): „me ha hecho su colaborador: / su administrador delegado.“⁴⁰⁰ Bůh svěřuje člověku moc a spolu s ní důvěru a volnost: „Yo administro creación, yo prolongo creación“.⁴⁰¹ Přes tato vznešená (a sebevědomá?) tvrzení si básník uvědomuje, že on jen jako dítě napodobuje svého otce, který je na něj hrdý:

Como padre, por encima de mi hombro, Dios mira complacido,
como padre a quien hijo párvulo la letra le imita,
porque nunca su mano imité, su mano create,
como ahora en los versos tan tenues⁴⁰²

Opět zde vidíme Boha jako otce, který cítí hrdost, lásku, potěšení ze samostatné tvorby svého dítěte. Oproti veršům z kapitoly Boží přítomnost zde přirovnání k rodičovství neslouží k popisu něhy a péče, ale spíše ke zdůraznění vztahu rovnosti, blízkosti a také dědičnosti, kdy dítě dědí něco z rodičů, přebírá od nich a samo pak rozvíjí.

398 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 123. „největší možný výtvar smrtelníka“.

399 ALONSO, Dámaso. *Oscura noticia. Hombre y Dios*. Cit. vyd., s. 138. „Malý / zástupce, já, velikého Boha, když / myslím, konám, směji se, tvořím Stvoření“.

400 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 122. „Protože ze mě udělal svého spolupracovníka: / svého zmocněného správce.“

401 Tamtéž. „Já spravuji stvoření, já pokračuji ve stvoření“.

402 Tamtéž, s. 123. „Jako otec se mi Bůh s radostí dívá přes rameno, / jako otec, jehož písmo napodobuje malý synek, / neboť nikdy jsem nenapodoboval jeho ruku, tvořící ruku, / tak jako nyní v těchto tak nepatrných verších“.

Této myšlence se věnuje i český biolog a katolický kněz Marek Vácha a nazývá ji „Tvůrce tvoří tvůrce“: „...člověk je speciálně požehnan, aby byl obrazem Božím. Bůh Stvořitel, jako by kus svého stvořitelského charismatu vždycky předal tomu, co stvořil. Principem hry je, že *Tvůrce tvoří tvůrce*. Stvoření neskončilo, je to trvalý proces, jehož je člověk účasten, a jeho úkolem je nic menšího než dokončovat dílo stvoření [...]. Člověk totiž není jen stvořený – *created*, nýbrž i tvořící – *creative!* [...] Já a Bůh ruku v ruce tvoříme svět.“⁴⁰³ I Dámaso poznává, že stvoření světa není dílem jednoho okamžiku, ale stále se děje, a člověk je pozván, aby se na něm každým svým činem podílel.

Z rozboru nám vyvstalo více nesourodých portrétů: člověk jako troska trýzněná vnitřní bolestí, úzkostí a samotou; člověk vrah a původce nespravedlnosti a nenávisti; a nakonec člověk jako Boží dítě, veliký a krásný ve své schopnosti milovat, tvořit a tím se každodenně podílet na slávě Stvoření. Tyto tři podobizny pronikají do všech sbírek Dámasa Alonsa i Josého Maríi Valverdeho, vzájemně se proplétají a málokdy je nalezneme oddělené. Básníci spíše stírají hranice mezi černým a bílým viděním a provazují pomocí veršů světlé i stinné stránky. Stejně jako je tomu v životě, zlo a dobro sídlí vedle sebe a člověk obdarovaný svobodnou vůlí má pokaždé znovu možnost volby.

3.4 Otázka života a smrti

Když jsme z veršů vyčetli různorodé tváře Boha i člověka, pojďme se zaměřit na konkrétnější motiv týkající se také jejich vztahu: smrt. Abychom pochopili postoj, který vůči ní Dámaso Alonso v poezii zaujímá, je třeba se krátce zastavit u toho, jak v této souvislosti nahlíží na život. V existenciálně laděné básni „Památka zesnulých“ (*El día de los difuntos, Synové hněvu*) autor předkládá koncept života jako přibližování se ke smrti:

Yo me muero, me muero a cada instante,
perdido de mí mismo,
ausente de mí mismo,
lejano de mí mismo,
cada vez más perdido, más lejano, más ausente.
¡Qué horrible viaje, qué pesadilla sin retorno!⁴⁰⁴

Žítí se stává noční můrou s předem daným „špatným“ koncem, člověk totiž umírá už během života, s každou další uplynulou vteřinou. Myšlenku, že lidská existence je pouze

403 VÁCHA, Marek. *Neumělcům života*. Brno: Cesta, 2014, s. 60.

404 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 79. „Umírám, umírám každý okamžik, / ztracený sám sobě, / nepřítomný sám v sobě / vzdálený sám sobě, / stále ztracenější, vzdálenější, nepřítomnější. / Jak hrozná pouť, noční můra bez návratu!“

cestou ke smrti, vyjadřuje Alonso podobně jako Martin Heidegger: „každý vlastní pobyt fakticky vždy již umírá, tzn. jest v bytí ke svému konci“.⁴⁰⁵ Heidegger poté navazuje: „Každodenní bytí k smrti je jakožto upadající stálým *útěkem před smrtí*“.⁴⁰⁶ Rovněž tuto ideu můžeme vyčíst z Dámasových veršů; rozeznáváme obraz života jako neustálého útěku před smrtí, beznadějného a předem prohraného. I když je život těžký a plný utrpení, stále zůstává opakem smrti, a proto se k němu básník přimyká: „Gritaba: ¡Vida! ¡Más, más vida!“⁴⁰⁷ Žít je obrovská hodnota: „¡ahora canto, lloro, rujo, estoy vivo!“⁴⁰⁸ a bolest se stává jednou ze známek života, je tedy přijímána jako jeho součást. A tak sledujeme, jak se v něm sváří dva pohledy: je „vášnivě zamilovaný do života“⁴⁰⁹ a chce k němu přilnout; na druhou stranu jej však vnímá jako bytí ke smrti, jako pozvolné umírání, které ho svou povahou zraňuje.

A možná čím víc se přimyká k životu, tím více se bojí smrti. José Paulino Ayuso aspekt strachu propojuje s touhou po životě, vnímá ho totiž jako hrozbu, která může ohrozit předmět této touhy. Podle něj strach ze smrti „nám dává pocit vzdálenosti oproti světu a oproti našemu životu“,⁴¹⁰ zvyšuje odstup od toho, na čem lpíme, a to v nás probouzí takový děs. Člověk se dostává do neznámých vod a přibližuje se k nicotě, a protože strach „je vyjádření nedostatku a pochybení, nevědění“⁴¹¹ v souvislosti se smrtí a jejím neprobádaným teritoriem může na člověka snadno zaútočit. Dámaso Alonso zanechává svědectví o tomto pocitu například v básni „Pizce“ (A Pizca, *Synové hněvu*): „Lo que yo siento es / un horror inicial de nebulosa; / o ese espanto al vacío“⁴¹² a popisuje svůj „el terror oscuro, / ese espanto en la entraña“.⁴¹³

Dámaso spojuje smrt a prázdno; podle něj člověk „považuje smrt za princip nicoty“.⁴¹⁴ Z toho důvodu přestože někdy silně prožívá nepochopitelnou absurditu života, postrádá cíl a trpí pod náparem úzkosti a utrpení, ani smrt pro něj není řešením, nevidí v ní záchranu

405 HEIDEGGER, Martin. Cit. d., s. 291.

406 Tamtéž. Kurziva je původní, v této práci neupravováno.

407 ALONSO, Dámaso. *Oscura noticia. Hombre y Dios*. Cit. vyd., s. 104. „Křičel jsem: ‚Život! Víc, víc života!‘“

408 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 124. „nyní zpívám, pláču, křičím, jsem živý!“

409 FLYS, Miguel J. Cit. d., s. 49. („apasionadamente enamorado de la vida“.)

410 AYUSO, José Paulino. „La expresión poética del miedo: de la angustia de la muerte al éxtasis sagrado“.
In DÍEZ DE VELASCO, Francisco (ed.). *Miedo y religión*. Madrid: Ediciones del Orto, 2002, s. 297. („nos hace sentir la distancia frente al mundo y frente a nuestra vida“.)

411 Tamtéž, s. 296. („es la expresión de la insuficiencia y del error, del no conocer“.)

412 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 127. „Cítím / prvotní hrůzu z mlhoviny; / ten strach z prázdnoty“.

413 Tamtéž, s. 128. „temný děs, / ten strach v nitru“.

414 ALONSO, Dámaso. „Vida y obra“. Cit. vyd., s. 28. („considera a la muerte como el principio de la nada.“)

a smysl, který životu chyběl. V „Památce zesnulých“ poskytuje básník ryze materiální vidění smrti:

Pero, mañana, tal vez hoy, esta noche
(¿cuándo, cuándo, Dios mío?)
he de volver a ser como era antes,
hoja seca, lata vacía, estéril excremento,
materia inerte⁴¹⁵

Bojí se, kdy ho onen okamžik přepadne, je to bezprostředně hrozící možnost. Klade důraz na materiální aspekt (čím se jeho tělo stane, až zemře), a tak se smrt jeví pouze jako konec, zánik, přechod od bytí k nebytí.

Na druhou stranu už ve svých raných sbírkách autor hledal i naději a snažil se objevit jiné hledisko, nový pohled. V „Památce zesnulých“ dochází k překvapivému prozření: „Sólo allí donde hay muerte puede existir la vida.“⁴¹⁶ Častý motiv hniloby pak značí nejen konec a rozpad, ale zároveň může znamenat i „hnojivo“ pro nový začátek, pro zrození života. Sonet „Opojení“ (*Embriaguez, Člověk a Bůh*) je Dámasovým chvalozpěvem na život, v němž se opájí vším, co pobývání na zemi skýtá, raduje se a volá: „¡Vivir, vivir, oh dulce embriaguez mía!“⁴¹⁷ S láskou se vine k životu, není zde však místo pro strach ze smrti, a tak s nadějí v ještě větší radost a opojení vyznává: „La ebriedad de mi sangre busca un lago / final: embriagarme en Dios un día.“⁴¹⁸

Otázka smrti vrcholí ve sbírce *Pochybnost a láska o Nejvyšší bytosti*, kde účinkuje v hlavní roli jako jediné téma. Jedná se o poslední autorovu sbírku, napsal ji v 86 letech⁴¹⁹ a pět let po jejím vydání zemřel. Dámaso přirozeně cítil, že se jeho život chýlí ke konci, a tak zachytil zkušenost blížícího se odchodu ze světa; ve verších několikrát předvídá svou vlastní smrt, například: „Cuando yo muera / (muy pronto, ya muy pronto)“.⁴²⁰ Pro podobné situace José Paulino Ayuso uvádí pojem „autoelegie“ a definuje jej jako případ, kdy „subjekt předjímá skutečnost vlastní smrti a básnicky ji zpracovává“.⁴²¹ Proto se začíná hlouběji zabývat

415 ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Cit. vyd., s. 81. „Ale zítra, možná dnes, tuto noc / (kdy, kdy, Bože můj?) / se stanu tím, čím jsem byl dřív, / suchý list, prázdná plechovka, jalový výkal, / neživá hmota“.

416 Tamtéž, s. 83. „Pouze tam, kde je smrt, může existovat život.“

417 ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Cit. vyd., s. 122. „Žít, žít, ach mé sladké opojení!“

418 Tamtéž. „Má opojená krev hledá konečné jezero: jednoho dne se opojit Bohem.“

419 RUBIO, Fanny. „Dámaso Alonso: Obras Completas. Tomo X. Verso y prosa literaria“. *Dicenda: Cuadernos de filología hispánica*, N° 12, 1994, s. 291.

420 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 188. „Až zemřu / (velmi brzy, už velmi brzy)“.

421 AYUSO, José Paulino. Cit. d., s. 292. („el sujeto anticipa la realidad de su muerte y la interpreta poéticamente“.)

otázkami, které člověk během života spíše odsouvá; noří se do všech aspektů a možností, ptá se, hledá odpovědi. Co dříve mohlo být filosofickou úvahou, je nyní děsivě osobní.

Jednotnost a ucelenost tématu přivádí Alonsa k opakovaným tvrzením, že to není básnická sbírka, nýbrž jedna „dlouhatánská báseň“⁴²² rozčleněná na úseky. A skutečně, čtenáři může připadat, jako by to byl jediný esej ve verších, plynutí názorů a úvah, komentářů a pocitů, vlnění obměn a variant; a zároveň jedna jediná prosebná modlitba, ostýchavá, váhavá a přitom živoucí a ohnivá.

Knihy má zajímavou, velmi pečlivě rozdělenou strukturu. Každá ze tří hlavních částí se dá shrnout tvrzením, které udává směr veršů a charakterizuje „vládnoucí“ názor: Smrtelná duše (Alma no eterna), Nesmrtelná duše (Alma eterna) a Duše? (¿Alma?). Celkové zaměření platí, je dodrženo, avšak i uvnitř jednotlivých básní (či dílčích úseků, je-li celá sbírka jediná báseň) se vyskytují argumenty pro a proti, otázky a odpovědi, střídání hledisek. Tři části představují naprosto opačná, navzájem si odporující stanoviska, a nakonec se objevuje čtvrtá část, Pochybnosti o všech třech částech (Dudas sobre las tres partes), která znovu zvnějšku komentuje ty předchozí, něco připojuje a ještě jednou to vše úplně zpochybní.

Celá sbírka je napsána téměř prozaickým jazykem, v úvahovém tónu, někdy jako s odstupem; Alonso dovnitř básní vkládá i formální komentáře ke čtenáři, objasňuje mu uspořádání, komentuje z vnějšku své postoje. To všechno spolu s jasným, jakoby vědeckým rozčleněním a analytickým přístupem může být výsledek básnickovy snahy vnést trochu světla do temně neproniknutelného problému. Dámasova struktura je jako vědecká metoda: dívat se na problém z více hledisek, hledat různé argumenty, vzít v úvahu všechny možnosti v tématu, kde zůstává rozum mlčky stát. Ale jako zvláštní kontrast k čisté, místy až sterilně chladné formě se objevují vzrušená zvolání, výkřiky a otázky, chaos fragmentárních veršů; to vše může formálně vystihovat neklid duše, která se blíží k tajemství smrti. Obyčejná slova a určitá ryzost projevu bez rétoriky pak stahují na zem a dodávají pocit intimity a autentičnosti.

Sbírka řeší otázku, zda duše je, anebo není nesmrtelná, a zachycuje průběh Dámasova vnitřního boje s vrcholy i pády. Není to gradující linie, spíše kruhový pohyb myšlení, neustále se vracející pochyby a obnovující naděje; Alonso mění názory, predestinuje určitý pohled a hned vzápětí jej ruší, připouští všechno a současně popírá. V rámci rozboru se pokusíme zachytit jednotlivé postoje spíše lineárně a poněkud zjednodušeně.

422 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 209. („este tan larguísimo poema“.)

Dámaso Alonso předkládá následující problém: „Al nacer, nace el cuerpo y nace el alma; / al morir, muere el alma y muere el cuerpo. / Que eterna viva el alma, es gran mentira.“⁴²³ Neptá se, tvrdí to s jistotou, je o tom přesvědčený („Pienso que esto es lo exacto, lo verídico.“)⁴²⁴ A pokračuje týmž úřednický chladným, neoblomným jazykem a břitkým, úsečným tónem:

Mil ochocientos, al noventa y ocho,
fue mi nacer, en veintidós de octubre.
Diez meses antes, mi alma no existía.
Cuando llegue mi muerte, muere mi alma.⁴²⁵

Z obecné roviny sklouzává do té osobní a vztahuje to na sebe, protože jeho se to dotýká. Do neotřesitelných prohlášení a konkrétních údajů pak pronikají i básnickovy pocity; vyznává, že tato pochybnost „me duele“⁴²⁶ a plný bolesti volá: „¡Qué tristeza, qué lástima [...]!“⁴²⁷

Opakovaně potvrzuje své předchozí výroky, ale zároveň připouští, že se může mýlit. A tak přicházejí na řadu verše dychtivě žadonící, mnohdy ve formě dialogu, modlitby. Básník vyjevuje Bohu svou nejnaternější tužbu: „Oh gran «Señor», sería mi entusiasmo / saber que vive el alma cuando el cuerpo se muere.“⁴²⁸ Obrací se k němu a úpěnlivě ho prosí, i když uvozovkami formálně naznačuje svou nejistotu. Ač o něm pochybuje, přesto je v jeho slovech jakási důvěra: „Mas a pesar de esa terrible duda, / yo te amo, yo te adoro.“⁴²⁹ Může to být pochlebování člověka, který chce něco získat? Mohlo by, možná je to však spíš vyjádření posledního vlákénka, které se nezpřetrhalo, i když v dosud známém světě víry a idejí bylo všechno rozlámáno. Básník se pevně drží i této poslední (jakkoli chabé) jiskřičky světla, protože si nedokáže představit, co by se stalo, kdyby i toto světélko zhaslo. Proto navzdory tomu, kolikrát věčnost duše tak rezolutně a kategoricky popíral, stále znovu otevírá možnost, po níž v hloubi srdce nepřestal prahnout: „Yo quisiera que el alma / se eternizara cuando acaba el cuerpo“.⁴³⁰

423 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 181. „Při narození se rodí tělo a rodí se duše; / při smrti umírá duše a umírá tělo. / Věčný život duše je veliká lež.“

424 Tamtéž, s. 179. „Myslím, že je to vědecké a pravdivé.“

425 Tamtéž, s. 181. „Tisíc osm set devadesát osm / jsem se narodil, dvacátého druhého října. / Deset měsíců před tím má duše neexistovala. / Až mě zastihne smrt, zemře i má duše.“

426 Tamtéž, s. 179. „mě bolí“.

427 Tamtéž. „Jak je to smutné, taková škoda [...]!“

428 Tamtéž. „Ach, veliký «Pane», byl bych uchvácený, / kdybych věděl, že duše přežije smrt těla.“

429 Tamtéž. „Ale navzdory té strašlivé pochybnosti / tě miluji, uctívám.“

430 Tamtéž, s. 182. „Přál bych si, aby duše / žila navěky, až zesne tělo“.

Autor si uvědomuje, že jistotu nikdy mít nebude: „Eso es lo que deseo; mas, ay, no tengo prueba“,⁴³¹ nikdy nebude moci svou touhu podložit důkazem, a tak opětovně naráží na nepřekonatelný rozpor mezi přáním a skutečností. Zdráhá se uvěřit tomu, po čem touží, aby bylo pravdivé. Tímto a také svou lačností po nesmrtelnosti a s ní spojeným strachem ze smrti se podobá svému předchůdci v tomto typu náboženské poezie Miguelovi de Unamuno, k němuž ho myšlenkově váže i nekonečný svár mezi vírou a pochybnostmi, úzkostné chvění a určitá zarytost či umanutost, se kterou se obrací k Bohu navzdory té nejhlubší nejistotě. Nejde pouze o tematické propojení, Dámaso Alonso poukazuje na spřízněnost mezi nimi také jednou básní, v níž Unamuno s obdivem oslovuje: „Hombre grande en tu espíritu y tus letras, / oh Miguel de Unamuno, te he admirado, / y tú, en sorpresa, me has querido siempre.“⁴³² Také mu věnoval sbírku *Temná zpráva*.

Alonso ve sbírce *Pochybnost a láska o Nejvyšší bytosti* zkoumá nový rozměr přístupu ke smrti, který v předešlých sbírkách nefiguruje, nebo alespoň ne takto řešený: muž, který dosud smrt striktně odmítal a neviděl v ní východisko ani v těžkých okamžicích, na ni pohlíží ze svého pokročilého věku a opět začíná zásadní záležitost: chtít smrt, nebo ne?; být, či nebýt?

Mi vida está cansada. Inmensos años
(ochenta y seis) producen tal angustia
que no hay más esperanza que la muerte.
...Ay, me surge una duda: ¿el alma? ¿el alma?⁴³³

Úvaha v hamletovském duchu ukazuje básníkovo zmítání a protichůdné sváření: je unaven životem, smrt se jeví jako odpočinutí, vniká do toho ale znepokojení a obava z nejistoty. Co je po smrti? Existuje něco? Sledujeme variaci hamletovského chvění, ozvěnu ryze lidské touhy a zároveň strachu. Má s nadějí očekávat smrt jako konec života plného trápení? Ale ten je alespoň jistá existence, bytí; co když ve smrti zemře i jeho duše? Novota spočívá v tom, že zde na rozdíl od jiných básní tuto ustavičně omílanou otázku brzy opouští, překonává ji a posouvá se dál: to, že duše neexistuje a smrt je absolutní konec (čehož se předtím tolik děsil), je najednou výhodou. Během života má totiž člověk plné vědomí, s nímž vnímá všechnu bolest a trápení, a žije ve strachu z vlastní smrtelnosti; proto naopak smrt konečně přinese úlevu: „Los vivos están tristes; sienten nada los muertos.“⁴³⁴ Smrt je Nicota, ale „«Nada» no

431 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 179. „To si přeji; ale běda, nemám důkaz“.

432 Tamtéž, s. 190. „Člověče veliký duchem i dílem, / ach Migueli de Unamuno, obdivoval jsem tě, / a tys mě, překvapivě, měl vždy rád.“

433 Tamtéž, s. 181. „Můj život je znavený. Nesmírné roky / (osmdesát šest) vyvolávají takovou úzkost, / že nezbývá naděje než ve smrti. / ...Ach, vyvstává však pochybnost: duše? Duše?“

434 Tamtéž, s. 182. „Živí jsou smutní; mrtví nic necítí.“

duele, a nadie da tristeza. / No hay sufrimiento en «Nada».⁴³⁵ A tak Dámaso oproti Shakespearovu Hamletovi setrvává na začátku slavného monologu: „Zemřít, spát – / a je to. Spát – a navždy ukončit / úzkost a věčné útrapy a strážně“⁴³⁶ a jako by se těšil na ten úplný pokoj ne-cítění a ne-vědomí. Na chvíli tedy přijímá se zvláštním klidem a smířením to, že duše neexistuje, protože smrt je pak opravdovým koncem, a tudíž umlčením veškerého pozemského strádání. Pak se ale cyklickou strukturou opět ponoří do veršů beznadějných a sklíčených.

Soubor několika dalších básní oproti tomu bere v úvahu, že duše je nesmrtelná; básník (byť jen nakrátko) přesvědčí sám sebe a odsune dotěrné pochyby. Ve snaze vyjádřit nevyjádřitelné se nechává uchvátit vznešenými představami věčné duše. Připouští si tu „šťastnou“ variantu, v myslí si vykresluje věčný život ve společenství v Bohem: „alma y tú, eternidad, los dos, ya un solo «Ser»“⁴³⁷, láskyplně dodává: „yo, tuyo“⁴³⁸ a sdílí své radostné pocity. Takové vidiny ho ovšem ke smrti mohou lákat. Myšlenku na vlastní odchod ze světa básník také vítá, když pomyslí na své blízké, kteří již zemřeli, a touží po opětovném shledání s nimi; pak silnější než strach bývá přání zemřít. Například doufá v setkání s milovanou matkou nebo s přítelem Vicentem Aleixandrem: „Yo vivo; y quiero muerte como tú.“⁴³⁹ Alonso uznává přátelství jako hodnotu, která smrtí nekončí, kterou smrt nesmaže. A připustí-li si existenci posmrtného života, nejsou to pouze přátelé, na jejichž společnost se těší. Dychtivě čeká také na možnost potkat ty, které nemohl nikdy poznat, protože zemřeli dávno předtím; ve verších zmiňuje jména jako Góngora, Jan od Kříže, Fray Luis, Cervantes, Lope de Vega a Quevedo.

Z výšin takových představ však obvykle padá zpět do hlubin bolestné nejistoty. Rovněž v něm začíná klíčit mnohem horší pochybnost, než zda duše je nesmrtelná, či nikoliv, a to je otázka: má člověk vůbec duši? A dochází zde k závěru: „«Alma», no existes.“⁴⁴⁰ Trýzní ho pochybnosti až na dřev a vrhají ho do syrového, ryze materiálního přiznání: „Lo que mueve la vida son lazos de cerebro.“⁴⁴¹ V takových úsecích si lze povšimnout, že básník mlčí o Bohu, motiv Boha je nepřítomný. Obrací-li se k němu přece jenom, klade jeho jméno nebo oslovení „Pane“ do uvozovek, jedním dechem ho tak zpochybňuje i prosí za odpuštění: „Perdóname,

435 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 182. „«Nic» nebolí, nezpůsobuje smutek. / V «Ničem» není utrpení.“

436 SHAKESPEARE, William. *Hamlet*. Praha: Evropský literární klub, 2002, s. 66. Překlad Martin Hilský.

437 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 186. „duše a ty, věčně, oba, už jako jediné «Bytí»“.

438 Tamtéž. „já, tvůj“.

439 Tamtéž, s. 191. „Já žiji; a chci smrt jako ty.“

440 Tamtéž, s. 202. „«Duše», neexistuješ.“

441 Tamtéž. „Životem hýbou spojení v mozku.“

«Señor»“.⁴⁴² Pak ale přichází ještě čtvrtá část, v níž autor dodává: „Ahora, al fin, reconozco que no hay nada / que afirme mis ideas negativas.“⁴⁴³ Nemůže tedy sice s jistotou tvrdit, že Bůh nebo duše existuje, nemůže však dokázat ani jejich neexistenci; nemá důkaz ani pro jednu variantu. Tentokrát nejistota nezpůsobuje bolest, ale hojivě vstupuje do rozervanosti a vždy znovu otevírá prostor pro tušenou, nevyslovenou naději.

Valverdeho poezie nepředstavuje takové kolísání a tak hluboké rozpory jako básně Dámasa Alonsa, přesto se v ní však také setkáme s dvěma zdánlivě opačnými póly: se strachem ze smrti a jejím vítáním jako vstupenkou na věčnost. V básni „Žalozpěv na mou smrt“ (Elegía de mi muerte, *Boží člověk*) se autor zpovídá ze své úzkosti a tísně. Na rozdíl od Dámasa ho tolik neděsí smrt jako konec, spíše fakt, že jde o neprozkoumaný terén, „ese abismo ignorado“.⁴⁴⁴ Obává se neznáma a sdílí tak svůj „Miedo de no saber, / miedo al país de donde nadie ha vuelto...“⁴⁴⁵ stejně jako Hamletův „strach z toho, co je za smrtí, / z neznámé krajiny, z níž poutníci / se nevracejí.“⁴⁴⁶ Proto zde platí Shakespearův verš: „snášíme radši hrůzy, které známe, / než abychom šli vstříc těm neznámým.“⁴⁴⁷ Valverde bez vytáček přiznává, že se bojí smrti, zapomnění, opuštění všeho, co vlastnil a čím byl obklopen, a rozloučení s těmi, které ztrácí. A tak nazývá smrt „ese pozo de vacío“⁴⁴⁸ nebo „esa noche sin fondo“.⁴⁴⁹ Přitom ale v tomto ohledu nikdy nepřestal věřit v Boží existenci a doufat ve věčný život. Maje na zřeteli jak básníkovu víru, tak jeho verše o hrůze ze smrti, García de la Concha poznamenává, že ani pevná zakotvenost ve víře „nezabraňuje materiálnímu strachu živé bytosti z vlastního konce.“⁴⁵⁰ Přestože však strach zcela nezničí, alespoň dodává naději a odvahu a může se tak stát záchranným lanem. Básník počítá s Bohem nejen po celý svůj život, ale i v okamžiku smrti: „La muerte es superior a nuestras fuerzas. / ¡Si no estuvieras Tú!... / ¡Si Tú no nos cruzases el abismo en tus brazos...!“⁴⁵¹

Jindy ale smrt vítá, a to z různých důvodů. V některých případech je to právě život, jeho utrpení a bolest, které vrhají autora veršů vstříc útěše smrti, která přichází jako vysvobození

442 ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Cit. vyd., s. 179. „Odpust' mi, «Pane»“.

443 Tamtéž, s. 205. „Nakonec uznávám, že nic / nemůže potvrdit mé negativní výroky.“

444 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 14. „ta nepoznaná propast“.

445 Tamtéž, s. 16. „Strach z nevědomosti, / strach ze země, z níž není návratu...“

446 SHAKESPEARE, William. Cit. d., s. 66.

447 Tamtéž.

448 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 16. „studna prázdnoty“.

449 Tamtéž. „bezdná noc“.

450 GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor. Cit. d., s. 590. („no impide el terror material del ser vivo ante su fin.“)

451 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 16. „Smrt je nad naše síly. / Kdybys nebyl Ty!... / Kdybys nás nepřenesl přes propast v náručí!“

z tíže pozemského světa. V básni „Modlitba za nás básníky“ touží po pokoji, míru a spočinutí pro svou vyčerpanou duši a prosí Boha: „guarda en la muerte nuestros cansados corazones; / dales paz, esa paz que en vida les negaste, / bórrales el doliente pensamiento sin tregua.“⁴⁵² Valverde se také zamýšlí nad tím, že se sice smrti nikdo z nás nevyhne a všichni zemřeme, ale že nám už nikdo nebude moci vzít fakt, že jsme doopravdy žili. V „Žalozpěvu na mou smrt“ říká: „Morirán vuestros labios, vuestra piel, vuestra carne. / Pero siempre habréis sido. / Ser una sola vez, ¿no es ya bastante?“⁴⁵³ Jako nesmírnou hodnotu za sebou zanechává člověk svůj život; když ho prožil dobře a plně, nemusí se smrti bát. Šťastný život totiž kupodivu nejen že nevyvolá větší strach ze smrti a větší nechuť se se vším rozloučit, ale naopak smrt usnadní, protože ta se pak jeví jako přirozené vyvrcholení a zakončení života: „Mas ¡qué importa morir cuando se ha sido, y tanto!“⁴⁵⁴

José María Valverde do své poezie vložil i otázku, kterou Alonso v básních nikdy neřešil: vzkříšení těla. Extremadurský básník připouští vzkříšení těla například v „Žalozpěvu na mou smrt“, zde se však z té možnosti neraduje, protože klade důraz na umírání jako na loučení se starým tělem. Cítí úzkost z nevyhnutelnosti smrti, a přestože věří, že mu tělo bude navraceno, stejně se mu s ním při přechodu na „druhou stranu“ bude těžko loučit: „Dejaré aquí mi cuerpo como un caballo herido. / Sí, me aterra dejarlo, aunque vaya a volver.“⁴⁵⁵ To znamená, že i když tělo znovu nalezne, obnovené, přesto ho v okamžiku smrti musí opustit. V básni „Hymnus k oslavě mé manželky“ (Himno para gloriar a mi esposa, *Slova a poznámky ke svatému Matouši*) Valverde jako podtitul udává verš z modlitby katolické církve Vyznání víry (Credo): „Věřím ve vzkříšení těla.“⁴⁵⁶ Oproti Dámasovi, který v určitých chvílích dokonce zpochybňuje i nesmrtelnost duše (či její samotnou existenci), zde José María v souladu s Credem přesvědčeně vyznává svou víru ve vzkříšení těla na konci věků a čerpá z této víry radost a povzbuzení. Něžně oslavuje svou manželku, těší ji a vybízí, ať vnímá, „cómo vive en tu cuerpo, cómo en tu carne va / todo lo que has vivido, / en tu carne que nunca morirá.“⁴⁵⁷ Do těla se během pozemského života vrývá a vpisuje vše prožité, každý úsměv, bolest, zážitek,

452 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 33. „ochraňuj i ve smrti naše zmožená srdce; / daruj jim pokoj, pokoj v životě odepřený, / a seti z nich bolavé hloubání bez oddechu.“

453 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 15. „Zemřou vaše rty, vaše kůže, vaše tělo. / Ale navždy budete mít prožitý život. / Být jednou jedinkrát, nestačí to?“

454 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 36. „Ale co záleží na smrti, když člověk žil, a jak!“

455 VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Cit. vyd., s. 14. „Zanechám tu své tělo jako zraněného koně. / Ano, děsí mě ho tu nechat, i když se vrátí.“

456 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 95. („Creo en la resurrección de la carne.“)

457 Tamtéž. „jak ve tvém těle žije, jak se s tvým tělem spojuje / vše, co jsi prožila, / s tělem, které nikdy nezemře.“

a to z něj činí drahocennou schránku, která bude na konci času jakýmsi způsobem znovu probuzena ve formě oslaveného těla („Ante el Señor, tu nuevo cuerpo“).⁴⁵⁸

Tento a další důvody mu pomáhají vítat smrt. Naprosto zásadní a neopomenutelný aspekt, který ovlivňuje jeho pohled, je Boží přítomnost i v okamžiku umírání. V „Žalmu o Boží ruce“ si básník představuje, jak čas i okolnosti našeho přechodu z tohoto světa do věčnosti Bůh předem připravuje s něhou a moudrostí, i když jí možná jako lidé nerozumíme.

Y la mano de Dios también está en la muerte.
Sabedlo bien: la muerte no es el olvido súbito
de la mano de Dios, por negligencia
que nos deja caer en los abismos [...].
Eso no está en su amor.
Ved la muerte; mirad cómo Dios nos la endulza
y nos lleva hacia ella de la mano,
cómo nos la prepara antes; igual que un lecho...⁴⁵⁹

Nejdůležitější pro Valverdeho je, že Stvořitel člověka neopouští, jako opora ho podpírá svou dlaní i v té nejtěžší zkoušce, nenechává ho samotného.

Jindy se básník nezaměřuje přímo na moment odchodu ze světa, nýbrž na to, co přijde poté. Takové verše zvou smrt pro ni samotnou, pro její charakter brány do skutečného, věčného života (přičemž však autor nezhodnocuje pozemské bytí, nepohrdá jím, je za něj vděčný); těší se na smrt kvůli setkání s Bohem. V básni „Za práh“ (Más allá del umbral, *Nedělní verše*) dokonce oslovuje smrt a vyzývá ji:

Ven, muerte mía, muerte de ojos claros,
y al hundirme en tus aguas dame vida,
vuelve a acunarme, cántame el nacer [...],
ábreme la mirada al nuevo día⁴⁶⁰

Valverde zde paradoxně zjevuje smrt jako život, jako naději, umožnění největší lásky. V téže básni na jiném místě píše, že smrt je pro něj „Inesperada / vida, como al pasar de un valle a otro“.⁴⁶¹ Takový náhled mu umožňuje osudovou chvíli téměř netrpělivě očekávat a celý život je pak přípravou na slavnost. Oproti Dámasu Alonsovi, který vnímá život jako pozvolné umírání (tedy důraz na smrt), Valverde i konečné a pomíjivé žití chápe jako cestu k životu, jako pozvolné probouzení a kříšení. Už během života dochází k tomu, že my lidé:

458 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 95. „Před Pánem, tvé nové tělo“.

459 VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Cit. vyd., s. 132. „Boží ruka je přítomna také ve smrti. / Buďte ujištěni: smrt není náhlé zapomení / Boží dlaně, která nás / z nedbalosti nechává spadnout do propasti / [...]. / Taková jeho láska není. / Vizte smrt; pohleďte, jak nám ji ulehčuje / a vede nás k ní za ruku, / jak nám ji předem připravuje; jako lůžko...“

460 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 60. „Přijď, má smrti, jasnooká smrti, / ponoř mě do svých vod a daruj mi život, / kolébej mě, zpívej mi o narození / [...], / otevři mi oči do nového dne“.

461 Tamtéž, s. 59. „Nečekaný / život, jako přejít z jednoho údolí do druhého“.

al otro lado
del vivir, mientras tanto, en el anverso
del tapiz, [...]
vamos resucitando sin saber.⁴⁶²

Básník se spoléhá na Boha, na ono prvotní a věčné Slovo, „el Ser que es Palabra / y que un día empezará en voz alta otro diálogo que no acabe“.⁴⁶³ Život po smrti je pro něj především přímé přebývání s Bohem, blízkost bez zábran. Výraz „nahlas“ může znázorňovat odstranění vší nepochopitelnosti a neproniknutelných tajemství, překlenutí vzdálenosti a rozdílů. Člověk bude moci s Bohem vést nekonečný dialog, rozmlouvat s ním tváří v tvář.

462 VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Cit. vyd., s. 113. „na druhé straně / žití mezitím, na líci / tapisérie, [...] / [...] / aniž to víme, se postupně probouzíme k životu.“

463 Tamtéž, s. 156. „Bytí, které je Slovem / a které jednoho dne zahájí nahlas nekončící rozhovor“.

4. Dialogická forma

V průběhu rozboru jsme se mnohokrát setkali s dialogickou formou básní, která je také spojnicí mezi poezií Dámasa Alonsa a Josého Maríi Valverdeho. Dialogičnost u nich na sebe upozorňuje nejen svým hojným výskytem, ale i rozmanitostí podob. Některé básně opravdu působí jako část dialogu, kde pouze chybí záznam odpovědi, jiné jsou spíše monology a básník ví, že není nikdo, kdo by poslouchal (snad čtenář?). V první řadě se jedná o rozhovor s Bohem: ve druhé osobě singuláru se obracejí přímo k němu. Valverde tomu úmyslně dodává další rozměr přiznaným propojením svých básní s funkcí modlitby či žalmu (mnohdy se to odráží i v názvu). Přestože forma zůstává stejná, obsah se mění, a báseň-modlitba tak může vyjadřovat chválu, vděčnost, lásku a důvěru, zoufalou prosbu, touhu, bolest, hněv nebo výčitky. Stejnou škálu nabízí i biblická poezie (žalmy), kterou jejich básně připomínají. Může jít třeba o otázku s nádechem výčitky: „Hospodine, proč jen stojíš v dáli, v dobách soužení se skrýváš?“ (Ž 10,1) nebo o projevení radosti a chvály: „Hospodine, svými skutky působíš mi radost, plesám nad činy tvých rukou.“ (Ž 92,5).

Ne vždy je ale takový dialog možný: přepadnou-li básníka pochyby a Bůh se zdá být lhostejný, vzdálený, dokonce mrtvý, tehdy nezbyvá než směřovat své úzkosti a myšlenky k sobě samému. Dialogická forma umožňuje klást otázky a hledat odpovědi, může vést k ujasnění problému. Vnitřní rozhovor je charakteristický zejména pro Dámasovu poezii. V některých případech oslovuje sám sebe (zmiňuje vlastní jméno), často se obrací ke své duši, stejně jako v Žalmech: „Proč se tak trpce rmoutíš, má duše, proč ve mně úzkostně sténáš?“ (Ž 42,12) nebo „Chval, duše má, Hospodina!“ (Ž 146,1). Přesto jsme vyzorovali, že i ve chvílích nevíry se oba básníci uchylují k Bohu: v touze po blízkosti a útěše k němu dál hovoří, jako by toužebně a s nepatrnou, hluboce pohřbenou jiskřičkou naděje očekávali odpověď, jako by v dialogu hledali společnost, lék na existenciální samotu člověka.

Dalším typem jsou básně, v nichž mluví k člověku. Dialogická forma plní funkci orality, navozuje zdání mluveného a poslouchaného slova. V básni „Hymnus k oslavě mé manželky“ José María Valverde promlouvá ke své ženě, povzbuzuje ji a utěšuje, jako by jí šeptal. Dialog zde vzbuzuje větší dojem blízkosti, intimity, a lépe umožní sdělovat pocity. Dámaso Alonso mluví ke druhému člověku v básni „Poslední Kain“ a touto přímou formou se stupňuje naléhavost, slouží k vyburcování a zdá se, že se dotýká přímo čtenáře. V žalmech se tento typ dialogu vyskytuje jen výjimečně, např. žalmista vyzývá lid: „Chvalte Hospodina, všechny národy, všichni lidé, chvalte ho zpěvem.“ (Ž 117,1); „Dobrořečte Hospodinu, všichni

Hospodinovi služebníci.“ (Ž 134,1) nebo „Lide, v každý čas v něho doufej, vylévej před ním své srdce!“ (Ž 62,9). Básníci se ale nemusí nutně obracet pouze na člověka: Valverdeho sbírky obsahují množství dialogických básní, v nichž autor vede rozhovor s věcmi, přírodou (růžemi, deštěm), dokonce se smrtí. V básni „Za práh“ oslovuje smrt a vítá ji jako starou přítelkyni: forma dialogu opět pomáhá navodit pocit bezprostřednosti.

Poslední podoba, kterou dialog přijímá v jejich poezii, je přetlumočený rozhovor. S ním se setkáme především u Valverdeho: vypravěč znázorňuje dialog některých postav v případě biblických parafrází nebo v básni „Obchůzka andělů“. Tam rozhovor mezi anděly a mnohost hlasů umožňuje střídat perspektivy, dovoluje rozehrát hru názorů a vykreslit různorodé pohledy na svět a člověka.

V neposlední řadě forma dialogu lépe vtáhne čtenáře, který tak může mít pocit, že je „uvnitř“ literatury, že je blíže mluvčímu básně a opravdu ho poslouchá. Možná i proto je poezie Dámasy Alonsa a Josého Maríi Valverdeho stále tak živá.

5. Závěr

Vstoupili jsme do širého prostoru španělské náboženské poezie po občanské válce, jejíž charakter jsme zkoumali na drobném výseku: různé motivy týkající se Boha jsme sledovali v básnických sbírkách Dámasa Alonsa a Josého Maríi Valverdeho, u nichž jsme se rozborem veršů snažili prokázat tři tendence: nabourávání zajetých představ o Bohu, přímou či nepřímou souvislost s Biblií a častý dialogický charakter básní. Přestože si jejich poezie uchovává svou osobitost a v některých postojích se rozcházejí, našli jsme více podobností, než jsme zpočátku čekali.

Oba víru v Boha pojmají především jako hledání, cestu plnou otázek. Necharakterizují ji jako vědecké přesvědčení, nýbrž jako touhu a vztah, na němž se i v těžkých obdobích musí pracovat a který se nesmí vzdát. V Alonsově poezii se často objevuje neklid spojený s pochybnostmi, u Valverdeho spíše důvěra a trpělivost. Verše pojednávající o Bohu vykreslují nesourodý portrét. Dámaso ve spojitosti s Bohem mnohokrát zmiňuje tajemství a neuchopitelnost: lidské smysly jsou omezené a nemohou sloužit ke skutečnému poznání. Valverde na tento aspekt neklade takový důraz: přiznává sice Boží skrytost a nepoznatelnost, ale vyzdvihuje u něj spíše to, že se učinil „poznatelným“ skrze Ježíše Krista. O něm a jeho lidství (nepopírající božství) na rozdíl od Alonsa píše mnoho básní, zejména parafráze biblických příběhů. Oba autoři přinášejí i nečekaný obraz Boží hravosti a smyslu pro humor, čímž poukazují na překvapivost jeho jednání a neustálou jinakost, s níž boří lidské představy a očekávání.

Dále se v jejich poezii dají rozpoznat rozličné projevy Boží přítomnosti: někdy ji vnímají spíše jako prázdnotu, skrze Boží mlčení a zdánlivou nepřítomnost, jindy opěvují jeho něžnou a pozornou péči o člověka. Valverde se učí hledat jeho přítomnost i beze slov a zázraků: v každodenní realitě, ve všednosti, v druhých lidech a také v přírodě. S těmito tématy se v Dámasově poezii nesetkáme. Madridský autor se ale dotýká charakteristiky, která chybí naopak u Valverdeho: Bůh projevující se ve své moci a síle, čímž může budít strach, nebo dokonce ubližovat. Sjednocením všech střípků Božího portrétu i souvisejících aspektů je podle nich láska (lidská, i Boha k lidem), smysl života a zdroj poznání, uzdravení a posily. S motivem Boha v jejich poezii úzce souvisí pojetí člověka. Jeho existence se mnohdy zdá zbytečná, prázdňá a plná bolesti, dokonce je schopen působit zlo, zároveň je však stvořen k obrazu Božímu: má důstojnost a svobodnou vůli a může spolupracovat s Bohem na každodenním tvoření světa.

Mnohé verše Alonsa i Valverdeho se věnují otázce smrti, v jejímž pojetí se asi nejvíce liší. V Dámasově poezii se setkáváme se strachem ze smrti a přidržením se života, ať je sebetěžší. Sváří se v něm naděje v život věčný a naopak pochybnosti, dokonce někdy pochybuje i o existenci duše nebo Boha. Valverde strach ze smrti vyjadřuje jen výjimečně a oproti Alonsovi nezpochybňuje existenci Boha, duše ani posmrtného života, a proto vítá smrt jako bránu ke skutečnému setkání s Bohem.

Z tohoto stručného shrnutí vidíme, že ve Španělsku se ve čtyřicátých (a následujících) letech 20. století psala a publikovala náboženská poezie osobního, niterného zaměření. Její autoři se snažili ve verších vyrovnávat s některými otázkami a nejistotami, které vyvstaly na počátku století a které byly zesíleny dvěma světovými válkami i válkou občanskou. Proto se v té době literaturou šířil zejména existenciální proud, na nějž jsme se zaměřili, setkali jsme se ovšem i s ukázkami, které dokládají přítomnost „zakořeněného“ proudu náboženské poezie (důvěra, vyrovnanost, zakotvení).

Dámaso Alonso a José María Valverde většinou svých básní spadají do „vykořeněné“ poezie, která navazuje na tradici započatou Miguelem de Unamunem. Charakterizuje ji určitá rozervanost: víra jako hledání, úzkost a nejistota ve vztahu k Bohu, neustálý zápas s pochybnostmi a existenciální pohled na člověka i na život a smrt. Oba autoři ale ve své poezii přinesli i nové motivy, na které (nakolik můžeme posoudit) u Unamuna nenarazíme: Boží něha a laskavá péče o člověka, překvapivý rys jeho hravosti, humoru a „dětskosti“ a také velkolepý pohled na člověka jako na Božího spolupracovníka.

Lze si také všimnout, že Valverde i Alonso (a zároveň Unamuno) následují linii religiózní poezie s prvky kořenicemi v mystice: především vztah k Bohu založený na lásce, víra jako záležitost srdce (protože pouze rozum k poznání nestačí), cesta ze sebe sama a touha po úplném odevzdání se a splynutí.

Z podrobného rozboru i z těchto závěrečných úvah pozorujeme, že Dámaso Alonso a José María Valverde pokračují v silné tradici náboženské poezie ve Španělsku a přebírají od ní mnoho vlastností, že ji však obohacují o nové prvky a o vlastní osobitost. Zde jsme se rozmanitosti španělské náboženské poezie zatím pouze dotkli. Tato práce posloužila jako vstup do krásného a zajímavého tématu, které nastínila, ale ne úplně objasnila: spíše otevřela v českém prostředí nepřilíh probádaný prostor a odhalila další otázky k zodpovězení.

Bibliografie

- ALONSO, Dámaso. *Oscura noticia. Hombre y Dios*. Madrid: Espasa-Calpe, 1971.
- ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Madrid: Cátedra, 1985.
- ALONSO, Dámaso. „Vida y obra“. In ALONSO, Dámaso. *Antología de nuestro monstruoso mundo. Duda y amor sobre el Ser Supremo*. Madrid: Cátedra, 1985, s. 9–56.
- ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Madrid: Castalia, 1988.
- ALONSO, Dámaso. *Poetas españoles contemporáneos*. Madrid: Gredos, 1988.
- ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Madrid: Alianza Editorial, 1989.
- AYUSO, José Paulino. „La expresión poética del miedo: de la angustia de la muerte al éxtasis sagrado“. In DÍEZ DE VELASCO, Francisco (ed.). *Miedo y religión*. Madrid: Ediciones del Orto, 2002, s. 291–302.
- BAÑEZA DOMÍNGUEZ, Tirso. „Aproximación a algunos artículos en la bibliografía inicial de José María Valverde (1943–1949)“. *Revista de estudios extremeños*, Vol. 60, N° 1, 2004, s. 203–230.
- BARROSO GIL, Asunción, Alfonso BERLANGA REYES et al. *Introducción a la literatura española a través de los textos (IV): El siglo XX desde la Generación del 27*. Madrid: Ediciones Istmo, 1988.
- BÉCQUER, Gustavo Adolfo. *Cartas literarias a una mujer*. In *Rimas*. Madrid: Castalia, 1991.
- Bible*. Český ekumenický překlad.
- BORGES, Jorge Luis. *Ars poetica*. Praha: Mladá fronta, 2005.
- CADENAS, Rafael. *Antología*. Caracas: Monte Avila, 1991.
- CANO, José Luis. „La autonominación en la poesía (Cienfuegos, Unamuno, Dámaso Alonso, Luis Rosales)“. *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 257–258 (mayo–junio 1971), s. 570–583.
- CARNERO, Guillermo. *Las armas abisinias. Ensayos sobre literatura y arte del siglo XX*. Barcelona: Anthropos, 1989.

- CARRASCO, Bel. „Dámaso Alonso: «Mi idea de Dios responde a la necesidad de explicar el mundo»“. *El País*, 20 de marzo de 1981. [online]. Dostupné z: <https://elpais.com/diario/1981/03/20/cultura/353890814_850215.html>.
- CASTELLET, José María. *Notas sobre literatura española contemporánea*. Barcelona: LAYE, 1955.
- CASTRO, Rosalía de. *En las orillas del Sar*. Madrid: Castalia, 1986.
- CASTRO CALVO, José María. *Historia de la literatura española (II)*. Barcelona: CREDSA, 1965.
- CHAMPOURCIN, Ernestina de (ed.). *Dios en la poesía actual*. Madrid: La Editorial Católica / BAC, 1972.
- CHATMAN, Seymour. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008.
- DEBICKI, Andrew P. „Symbols in the Poetry of Dámaso Alonso, 1921–1944“. *Hispania*, Vol. 47, No. 4 (Dec., 1964), s. 722–732.
- DEBICKI, Andrew P. *Estudios sobre poesía española contemporánea*. Madrid: Gredos, 1968.
- DEBICKI, Andrew P. „Hijos de la ira y la poesía temprana de Dámaso Alonso“. *Romance Notes*, Vol. 12, No. 2 (Spring, 1971), s. 274–281.
- DEBICKI, Andrew P. *Historia de la poesía española del siglo XX: Desde la modernidad hasta el presente*. Madrid: Gredos, 1997.
- DEL RÍO, Ángel. *Historia de la literatura española (II): Desde 1700 hasta nuestros días*. Barcelona: Ediciones B, 1996.
- DÍAZ DE CASTRO, Francisco José. „José María Vaverde o el imposible materialismo: a propósito de *Ser de palabra*“. *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, Vol. 19, No. 2, 1979–1980, s. 23–33. Dostupné z: <<https://www.raco.cat/index.php/mayurqa/article/viewFile/118756/153043>>.
- FLYS, Miguel J. „Introducción biográfica y crítica“. In ALONSO, Dámaso. *Hijos de la ira*. Madrid: Castalia, 1988.
- FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999.
- FORBELSKÝ, Josef a Juan A. SÁNCHEZ FERNÁNDEZ. *Španělská literatura 1898–2015*. Praha: Karolinum, 2017.

- GARCÍA DE LA CONCHA, Víctor. *La poesía española de 1935 a 1975. Vol. II: De la poesía existencial a la poesía social 1944–1950*. Madrid: Cátedra, 1987.
- GIL DE BIEDMA, Jaime. *Cántico: El mundo y la poesía de Jorge Guillén*. Barcelona: Seix Barral, 1960.
- GÓMEZ BEDATE, Pilar. „El ‚étimo‘ de la obra de Dámaso Alonso“. *El Ciervo*, Año 39, No. 469 (Mar., 1990), s. 21–24.
- HALÍK, Tomáš. *Chci, abys byl: křesťanství po náboženství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.
- HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh, 2002.
- KIERKEGAARD, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993.
- LAPESA, Rafael. *Poetas y prosistas de ayer y de hoy*. Madrid: Gredos, 1977.
- LÓPEZ CASTRO, Armando. „La poesía de Dámaso Alonso“. *Los Cuadernos del Norte*, Año nº 8, N° 40, 1986–1987, s. 52–58.
- LÓPEZ CASTRO, Armando. „La poesía de Dámaso Alonso“. *Estudios humanísticos. Filología*, N° 9, 1987, s. 77–90.
- LÓPEZ CASTRO, Armando. „José María Valverde: tras las huellas de lo sagrado“. *Estudios humanísticos. Filología*, N° 20, 1998, s. 43–67.
- LUIS, Leopoldo de (ed.). *Poesía religiosa. Antología*. Madrid: Alfaguara, 1969.
- MANRIQUE, Jorge. *Coplas por la muerte de su padre*. In *Obra completa*. Madrid: Espasa-Calpe, 1979, s. 115–135.
- MÁRQUEZ-VILLANUEVA, Francisco. „Dámaso Alonso (22 October 1898 – 25 January 1990)“. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 138, No. 1 (Mar., 1994), s. 146–148.
- MARTÍNEZ PERERA, Miguel Ángel. *Motivos religiosos en la poesía existencial española de posguerra (1939–1952)*. Las Palmas, 2008. Tesis doctoral. Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, Departamento de filología española, clásica y árabe. Tesis bajo la dirección del Dr. D. Juan Jesús Páez Martín.
- MARTÍNEZ TORRÓN, Diego. „Dámaso Alonso, poeta del 27“. *Cuadernos hispanoamericanos*, N° 438, 1986, s. 119–121.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011. Dostupné z: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/40/49/81/tak_pravil_zarathustra.pdf>.

- OLIVIO JIMÉNEZ, José. „Medio Siglo de Poesía Española: 1917–1967“. *Hispania*, Vol. 50, No. 4, Fiftieth Anniversary Number (Dec., 1967), s. 931–946.
- PALAU DE NEMES, Graciela. „The Wind in the Poetry of Dámaso Alonso: The Spanish and Modern Myths“. *Books Abroad*, Vol. 48, No. 2 (Spring, 1974), s. 297–306.
- PAZ, Octavio. *Luk a lyra*. Praha: Odeon, 1992.
- PÉREZ-RIOJA, José Antonio. *Diccionario de personajes y escenarios de la literatura española*. Barcelona: Península, 1997.
- RABAL, Francisco. „Entrevista a Dámaso Alonso“: Entrevista a Dámaso Alonso realizada por Francisco Rabal y grabada en una casete. Año de la grabación 1974. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2011. [online]. Dostupné z: <<http://www.cervantesvirtual.com/obra/entrevista-a-damaso-alonso/>>.
- REDING WHITMORE, Katherine. „A Lyrical Decade: Spain, 1940–1950“. *Hispania*, Vol. 36, No. 2 (May, 1953), s. 170–176.
- RODRÍGUEZ-ALCALÁ, Hugo. „La Poesía de José María Valverde“. *Revista Hispánica Moderna*, Año 29, No. 2 (Abril 1963), s. 163–165.
- ROLLÁN ROLLÁN, María del Sagrario. „Cristo en la poesía española del siglo XX“. *Actas del Primer Coloquio Latinoamericano de Literatura y Teología (ALALITE)*, Río de Janeiro, abril 2007. Dostupné z: <http://www.alalite.org/files/Icoloquio/docs/Rolln_Alalite2002_Cristo_en_la_poesa_espaola_del_siglo_XX.pdf>.
- RUBIO, Fanny. „Dámaso Alonso: Obras Completas. Tomo X. Verso y prosa literaria“. *Dicenda: Cuadernos de filología hispánica*, N° 12, 1994, s. 291–293.
- SAN JUAN DE LA CRUZ. *Dichos de luz y amor*. [online]. Dostupné z: <<http://www.sanjuandelacruz.com/dichos-de-amor-y-de-luz/>>.
- SCHOPENHAUER, Artur. *Svět jako vůle a představa*. Svazek II. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1997.
- SHAKESPEARE, William. *Hamlet*. Praha: Evropský literární klub, 2002.
- SILVER, Philip W. „Dámaso Alonso, presentación mínima“. In ALONSO, Dámaso. *Antología poética*. Madrid: Alianza Editorial, 1989, s. 7–22.
- STAIGER, Emil. *Základní pojmy poetiky*. Praha: Československý spisovatel, 1969.

- UNAMUNO, Miguel de. *La agonía del cristianismo, Mi religión y otros ensayos*. Madrid: Editorial Plenitud, 1967.
- VÁCHA, Marek. *Neumělcům života*. Brno: Cesta, 2014.
- VALVERDE, José María. La risa de Dios (cuento). *Alférez*, Madrid, Año I, No. 9–10 (octubre y noviembre de 1947), s. 7. Dostupné z:
<<http://www.filosofia.org/hem/194/alf/ez0907.htm>>.
- VALVERDE, José María. „Horizonte hispánico de la poesía“. *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 1 (1948), s. 129–133.
- VALVERDE, José María. *Breve historia de la literatura española*. Madrid: Guadarrama, 1969.
- VALVERDE, José María. *Poesías reunidas (1945–1990)*. Barcelona: Editorial Lumen, 1990.
- VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Madrid: Cátedra, 1996.
- VALVERDE, José María. „Introducción de la primera edición (1978)“. In VALVERDE, José María. *Antología de sus versos*. Madrid: Cátedra, 1996.
- VALVERDE, José María. *Obras completas*, Vol. 1: *Poesía*. Madrid: Trotta, 1998.
- VALVERDE, José María. *Años inciertos. Ser de palabra*. Junta de Castilla y León (Consejería de Cultura y Turismo), 2006.
- VIDELA DE RIVERO, Gloria. „San Juan de la Cruz en la poesía de Dámaso Alonso“. *Revista Chilena de Literatura*, No. 52 (Apr., 1998), s. 103–111.
- ZARDOYA, Concha. „Present-Day Spanish Poetry“. *Yale French Studies*, No. 21, Poetry Since the Liberation (1958), s. 145–153.
- ZARDOYA, Concha. „Dámaso Alonso y sus *Hijos de la ira*“. *Revista Hispánica Moderna*, Año 25, No. 4 (Oct., 1959), s. 281–290.

Resumé

Tato práce rozebírá náboženské motivy v poezii Dámasa Alonsa a Josého Maríi Valverdeho a zároveň napříč jejich básnickými sbírkami zkoumá tři tendence: snahu o zboření ustálených představ a pojetí Boha (a hledání nové, autentičtější tváře), zároveň ale v téže otázce soulad s Biblí, a tendenci k dialogické formě básní. Nejprve předestírá literární kontext náboženské poezie ve Španělsku s důrazem na tradici, z níž oba básníci vzešli. Hlavní část práce spočívá v analýze konkrétních témat rozřazených do jednotlivých kapitol a ve srovnání podobností a odlišností mezi poezií obou básníků.

Jako východisko slouží koncept víry. Přestože bývá Dámaso Alonso řazen do existenciálního proudu spojovaného s pochybnostmi a Valverdemu je naopak přisuzována „zakořeněná“ víra, jejich poezie svědčí o spřízněnosti: oba pojmají víru především jako vztah, touhu po Bohu a lásku k němu. Víra není náboženské přesvědčení, nýbrž cesta hledání plného otázek a pochyb. Alonsova poezie ale v tomto hledání vykazuje více úzkosti, ve Valverdeho básních se setkáme s větší vyrovnaností.

Dále se práce zabývá rozbořením motivu Boha a jeho různými aspekty: jaké vlastnosti mu básníci přisuzují, jakou zkušenost s ním vyjadřují. Alonso často píše o jeho neproniknutelnosti a tajemnosti, uvědomuje si, že lidské smysly ho nikdy nemohou zcela poznat. Valverde tyto vlastnosti připouští, ale na rozdíl od Alonsa se soustředí na způsob, jakým se Bůh naopak stal poznatelným: básněmi opěvuje Boží vtělení na zemi a Ježíšovo lidství, aniž snižuje jeho božství. Kromě tajemnosti a jisté vzdálenosti Bohu přisuzují oba autoři také schopnost neustále překvapovat. Na základě biblických příběhů, dějin a vlastních zkušeností si všímají jeho smyslu pro humor, hravosti, paradoxů v jeho jednání. Básníci vyprávějí, jak se projevuje jeho přítomnost: sdílejí zkušenost Božího mlčení a zdánlivé nepřítomnosti, ale také líčí jeho něhu a lásku, s níž se stará o své stvoření. V některých aspektech se jejich vnímání odlišuje: Valverde se učí vidět Boží tvář v každodenní realitě a objevuje ho skrze přírodu, Alonso jeho přítomnost mnohdy vnímá jako hrozbu budící strach a zdůrazňuje jeho sílu a moc.

Dalším rozebíraným motivem (v jejich poezii úzce souvisejícím s tématem Boha) je člověk. Oba autoři se na člověka dívají ze dvou stran. První zobrazuje lidskou ubohost, pozemské utrpení, úzkost a bolest, bytostnou samotu. Dámasova poezie v rámci této skupiny skýtá ještě jednu charakteristiku: lidskou hříšnost a schopnost konat zlo. Druhá strana ale ukazuje člověka v jeho vznešenosti a důstojnosti: oba ho vnímají jako Boží obraz, jeho chrám

a také spolupracovníka na stále probíhajícím procesu tvoření. V jejich pojetí Bůh člověka potřebuje a počítá s ním.

Poslední kapitola se věnuje tématu smrti, v němž se autoři asi nejvýrazněji liší. U Alonsa se setkáme se strachem ze smrti, úzkostnou nejistotou, která vede k pochybnostem o posmrtném životě, o existenci Boha nebo vlastní duše. Vnitřní boj se projevuje jako neustálé kolísání mezi nadějí (vírou, touhou) a pochybností, ztrátou naděje. I u Valverdeho výjimečně narazíme na básně pojednávající o strachu ze smrti, většinou ho ale charakterizuje smíření a vyrovnanost pevně ukotvená ve víře v Boha a ve věčný život. Smrt tedy chápe jako bránu k setkání s živým Bohem.

Na závěr se analyzuje dialogická forma básní, která je v poezii obou autorů velmi častá. Většinou spočívá v přímém oslovení nějakého *ty*: nejčastěji se obracejí k Bohu (vznikají básně-modlitby), méně často sami k sobě (ke své duši) nebo k druhému člověku. Valverde v některých dialogických básních hovoří i k věcem, přírodě, smrti. V jeho poezii také můžeme narazit na přetlumočený rozhovor, například mezi postavami v jeho biblických parafrázích. Dialogická forma obecně umožňuje klást otázky a hledat odpovědi, střídat perspektivy a předeštit různorodé pohledy, a také navozuje osobnější, intimnější atmosféru a do písemného projevu vnáší prvky orality.

Resumen

El presente trabajo analiza los motivos religiosos en la poesía de Dámaso Alonso y José María Valverde y, además, examina tres tendencias en sus poemarios: el afán de perturbar la visión “vieja” de Dios y buscar una nueva, más auténtica; al mismo tiempo, en cuanto a la visión de Dios, el acuerdo con Biblia; y la tendencia a la forma dialogística de los poemas. Al principio, el trabajo introduce el contexto literario de la poesía religiosa en España con el énfasis en la tradición de la que vienen los dos poetas. La parte principal del trabajo consiste en el análisis de los temas religiosos y en la comparación de las semejanzas y diferencias entre la poesía de Valverde y Alonso.

Se empieza con el concepto de la fe. Aunque a Dámaso Alonso se le suele incluir en la corriente existencial relacionada con dudas y, al contrario, a José María Valverde se le atribuye una fe “arraigada”, la poesía de los dos muestra paralelos: ambos perciben la fe como una relación, el deseo de Dios y el amor hacia él. Para ellos, la fe no es una convicción religiosa, sino una busca llena de preguntas y dudas. La poesía de Alonso, en este aspecto, expresa más angustia, mientras que Valverde parece más equilibrado.

A continuación, el trabajo analiza el motivo literario de Dios y todas sus facetas (qué cualidades le atribuyen a Dios, qué experiencia tienen con él). Alonso en los versos describe su cara misteriosa e impenetrable y se fija en que los sentidos humanos nunca lo pueden conocer en absoluto. Valverde está de acuerdo, pero más bien se centra en el modo de cómo Dios se hizo más conocible para los humanos: canta sobre la humanidad de Dios, sobre Jesús. Además, los dos autores con palabras retratan la capacidad de Dios de sorprender sin cesar. En las historias bíblicas, en la historia y en su propia experiencia reconocen el sentido de humor de Dios, su “infantilidad”, creatividad y paradojas en su actuación. Los poetas cuentan las diversas manifestaciones de su presencia: comparten la experiencia del silencio de Dios y de su aparente ausencia y, al contrario, de su amor y ternura con la que cuida de toda su creación. En algunos aspectos, los poetas se difieren: Valverde trata de ver la cara de Dios en la realidad cotidiana y lo busca también en la naturaleza; Alonso a veces siente la presencia de Dios como una amenaza que provoca miedo por su poder y fuerza.

Otro motivo analizado (en su poesía estrechamente relacionado con el tema de Dios) es el hombre. Los dos poetas captan dos caras del hombre. Una presenta al hombre como un ser pobre, solitario, siempre lleno de dolor y angustia. La poesía de Dámaso ofrece una característica más: el hombre peca y es malo. Sin embargo, otra cara muestra la dignidad

y nobleza del hombre. Ambos autores ven en el hombre la imagen de Dios, su templo, y el colaborador de Dios en el proceso de la creación que sigue continuando. Según ellos, Dios necesita el hombre y cuenta con él.

El último capítulo se dedica a la muerte (que diferencia mucho a los dos autores). En la poesía de Dámaso nos encontramos con el miedo de la muerte, con angustia y vacilación que le llevan a las dudas acerca de la vida después de la muerte y también acerca de la existencia de Dios o el alma. Vemos la lucha interior entre la esperanza (y el deseo) y la duda, la desesperación. Valverde raramente escribe sobre el miedo de la muerte, su poesía más bien se caracteriza por la fe y confianza en Dios y en la vida eterna. Por lo tanto, para el poeta la muerte es la puerta que lleva al encuentro con el Dios vivo.

Al fin, se analiza la forma dialogística de los poemas, que aparece tanto en la poesía de Alonso como en la de Valverde. En la mayoría de los casos, consiste en la apóstrofe de *tú*: a menudo se dirigen a Dios (son poemas-oraciones), con menos frecuencia a sí mismos (a su alma) o a otra persona. Valverde en algunos poemas dialogísticos habla con las cosas, la naturaleza o con la muerte. Además, en su poesía se puede encontrar el diálogo transcrito, por ejemplo entre las personas en las paráfrasis bíblicas. La forma del diálogo permite formular preguntas, buscar las respuestas y presentar las perspectivas diferentes y, además, crea un ambiente más íntimo e introduce en el texto los elementos orales.

Příloha: povídka Boží smích

Vlastní překlad autorky práce, z originálu: VALVERDE, José María. „La risa de Dios“ (cuento). *Alferez*, Madrid, Año I, No. 9-10 (octubre y noviembre de 1947), s. 7.

...Tehdy, když napůl zaplašil tu dotěrnou představu, unaveně a roztržitě, jako se odhání neomalená moucha, která se na nás přilepí, když se touláme po cestách, nevnímáme tak úplně okolí a plesknutí dlaní nezpřetrhá nit toho, o čem usilovně dumáme, tehdy se bratr Jan – nebo bratr Hlupáček, jak mu říkal Bůh, a on, neboť to věděl, se v jeho přítomnosti při modlitbě tím jménem sám nazýval – na okamžik zarazil a ve tváři měl hloubavý výraz, což u něj, blaženého muže, bylo neobvyklé. Zčistajasna si totiž představil strašlivou, trpkou únavu ďábla, který bez oddechu plní svou povinnost nás pronásledovat a nesmí spát ani se na chvíli rozptýlit pohledem na brouka, který se objeví mezi dvěma kameny, nebo se zasmát tlouštíkoví, jenž klopytl a legračně se kymácí: hlídá nás, dokonce i když se ponoříme do hlubokého spánku, a znuděně čeká na naše procitnutí, protože by možná mohl využít ten prchavý okamžik souboje mezi duší a tělem, zatím znovu nesjednocených, aby nás trochu přitáhl k sobě; a stále se snaží, dokonce i když dobře ví, že to bude zbytečné, jelikož věnujeme pozornost něčemu poctivějšímu a zábavnějšímu, než co kdy může vymyslet on... „Chudinka!“ vykřikl bratr Hlupáček, který si nemohl pomoci a litoval i komáry a pavouky z kláštera, kteří se zabíjeli, aby nemohli štípnout nějakého mnicha; a jeho také, ale to už byla jeho záležitost a on by byl rád nepozorný. „Chudinka!“, a pocítil vůči ďáblu soucit. Ale ne, to možná není správné, a myšlenku od sebe odehnal.

Když se však tu noc modlil pod křížem, soucit s ďáblem ho zachvátil náhle a plnou silou; s chudákem ďáblem, který ve svém smutném řemesle nemá dny slavností ani hodiny spánku a jemuž vše způsobuje jen další muka. A svěřil ho v modlitbě. Nemohl by mu Ježíš Kristus ve své dobrotě nakonec odpustit a přijmout ho, jako znavené zvíře na sklonku dne? Ano, říkali mu, že peklo je věčné, ale on toho moc neznal a nebyl si úplně jistý, co to znamená. A navíc ani nevěděl, zda platí totéž pro odsouzence a pro ďábla. Ve skutečnosti si bratr Hlupáček sotva pomyslel toto všechno, protože myšlení nebyl zrovna jeho pozemský úkol; nechal se však strhnout slitováním a přimlouval se za ďábla... A občas se mu zdálo, že jako v mlze zahlédl v koutě celý zmatené černé zvíře stočené do klubíčka, jak na něj hledí očima psa, který přestane štěkat, protože vidí, že ho chtějí odvézt, a jen slabě zavrčí a zafuní...

Jak se o tom dozvěděl převor? To se neví. Něco možná uniklo bratru Janovi, když mluvil s některým mnichem, něco ho třeba zaslechli šeptat; nebo snad z Božího vnuknutí. Jisté je, že si bratr Jan, celý červený, musel vyslechnout pokárání a cítil se zahanbeně jako dítě přistižené, jak dělá velká gesta a mluví samo se sebou, nebo kterému odhalili tajná jména, jež dává svým věcem, tretkám schovaným v rohu zahrady jako poklad. Peklo je věčné: „ibi erit fletus et stridor dentium“⁴⁶⁴ píše svatý Lukáš; proč tedy to bláznovství, hloupost mrhat modlitbami, plýtvat tím drahocenným pokladem a silou? „Pulsate, et aperietur vobis“,⁴⁶⁵ ale proč, když se stejně nemůže otevřít?

464 „Bude tam pláč a skřípění zubů...“ (Lk 13,28).

465 „...tlučte, a bude vám otevřeno.“ (Lk 11,9).

Když konečně bratr Hlupáček vstoupil do své cely, cítil se tak trapně, že se téměř ani neodvažoval modlit. Několikrát přešel místnost a snažil se utéct sám před sebou, až nakonec klesl na kolena před křížem a zakryl si tvář. „Byl jsem hloupý, tak hloupý, můj Ježíši! Modlitbou jsem se dopustil špatnosti! Odpuť mi!“ Jakmile však pootevřel šterbinu mezi prsty, spatřil kříž a najednou se mu zdálo... Ano, usmíval se, Ježíš se začínal usmívat; ale ne jako mu to připadalo jindy, s jemným soucivným úsměvem zaměřeným krůpějí melancholie, jež pramení ze vší lidské bolesti, nýbrž s úsměvem, který propukl v opojený smích, rozšířil mu rty a přimhouřil oči a nechal vytrysknout záblesk láskyplného žertu a ještě více smíchu...! Nejprve rostlo zahanbení bratra Jana až v pocit ponížení, avšak brzy se nakazil: přemohl ho výbuch smíchu nad sebou samým, nad tím, že vidí přítele Ježíše tak pobaveného jeho pošetilostí a že skrze Boha se vše vyřeší a stává se maličkým a zábavným, jako směšná človíčka, které vidíme z výšky věže. „Hlupáčku,“ volal hlasitě Ježíš mezi dalšími vlnami smíchu a lásky a bratr Hlupáček vnímal, že se směje víc a víc a že stoupají jemné přívaly horka, které mu zahalují zrak a zahřívají uši, jako když se v zimě napije silného vína. A bylo to stejné, jako když blízký přítel zjistí, že jsme něco zpackali, a hlučně nás plácá po rameni, zalyká se smíchy a říká, že jsme hloupí, ale jak nás objímá, stále roste jeho láska a vysvobodí nás z rozrušení, až se smějeme více než on.

Něco se doneslo i k ostatním mnichům. První byl bratr Bernard, protože žil v sousední cele a skrz stěnu k němu dolehl stupňující se čirý, šťastný chechtot, který ho nakazil i přes snahu se mu ubránit. Když otevřel a spatřil bratra Jana, ten jako by mu vše vysvětlil, zavalité břicho bratra Bernarda se náhle roztráslo veselím a začalo se chvět jako ve větru nebo jako ty biblické kopce a pahorky, které poskočily jako jehňátka a s jásotem tleskaly. Postupně přicházeli všichni; kvůli hluku ustali ve studiu či v modlitbě nebo procitli ze spánku. Vstoupil i znepokojený bratr Augustin, moudrý a prošedivělý už ve svých třiceti letech, kostnatý, snědý, s tváří zbrázděnou hlubokými vráskami od přemítání, a všichni viděli, jak mu v očích pozvolna doutná nečekaná jiskra dětství, a rozesmál se hlasitěji než ostatní; hlas měl hrubý, hluboký a tvrdý, poněvadž ztratil zvyk se smát a už nevěděl, jak se to dělá. Vzápětí přišel bratr Micerin, nejmladší z noviců, téměř ještě dítě, který se musel vždycky ovládat, aby křížovou chodbou neproběhl jako o závod, a kterého jednou převor přistihl, jak soustředěně a nadšeně skáče po jedné noze na dlaždicích v chodbě, na černé skákal, bílé vynechával. Nejprve si stoupl na židli, aby se uprostřed všech dozvěděl, co se děje, a pak slezl a za štěbetání přešel na druhou stranu, až se zdálo, že tančí... Kromě ostatních se brzy dostavil přirozeně i sám převor a sotva se podíval, pochopil, co znamená ten rozesmátý Ukřížovaný a bratr Jan, vznášející se v extázi smíchu ve vzduchu. Ptáci hnízdící v okapech a v zahradě se vzbudili a zmateně pozorovali mnichy, jak napodobují jejich přirozenost.

Nikdo neví, kdo jej rozezněl, jelikož všichni se nacházeli v místnosti a smáli se, zvon však ohlásil čas ranních chval; jeden za druhým se postupně utišovali, ale smích stále ještě přetékal z jejich úst a tu a tam se znovu rozhořel v nakažlivé pramínky, jako špatně uhašený požár. Když však chtěli probudit z opojení bratra Jana, nejuchvácenějšího ze všech, všimli si, že jeho duše odešla k Pánu. Usměvavá tvář mu tak zářila, že při pohledu na ni člověk musel jásat radostí a zapomněl pradávna trápení a bezedné strachy žití; jako zlý sen zastížený svítáním... A nikdy nebyl veselejší pohřeb, tak blízký ráji, než ten, v němž následujícího dne hrob přijal tělo bratra Jana, kterému Bůh vždycky říkal bratr Hlupáček.